

Tartalom

T. KISS Tamás: Samu sejti (Részlet egy készülő regényből)	5
TERÉK Anna: Hannelore 2 (vers)	13
*	
ANTALOVICS Péter: Nulladik elégia (vers)	17
PATÓCS László: A transzformatív jelentések költészete (Antalovics Péter verseiről)	21
*	
OLÁH Tamás: Kioldás ■ Lavender mist ■ Claire (versek)	25
MAGOLCSAY NAGY Gábor: Anya énekel (kisprózák)	29
KOMÁROMI Dóra: Keksz (elbeszélés)	36
CSORBA Viola: Reggel ■ Mikor pajzzsal és büszkeséggel csak a sarokig jutok... ■ Félre (versek)	40
LÁBADI Dávid: Kertben (próza)	42
SZABÓ István: Ködbúvár ■ Kiskonyha az ereszek alatt (versek)	44
*	
Maja SOLAR: Piac ■ Anti.hermeneutikus ■ Épületek közötti állóképek (versek) (OROVEC Krisztina fordítása)	46
Jelena LENGOLD: Visszaszámlálás (novella) (ÖRDÖG Mónika fordítása)	50
Slobodan VLADUŠIĆ: Mi, a kitöröltek (regényrészlet) (PENOVÁC Sára fordítása)	52
PENOVÁC Sára: Virtuális misztikum (fordítói jegyzet)	62
*	
FEHÉR Dorottya: Szigorúan ellenőrzött gyönyörök, szkafanderben (Jódal Kálmán prózájának megközelítései)	63
HERÉDI Károly: Mesék a konyhából (tanulmány)	72
KOCSIS Árpád: Az egyetlen allegória felé (Elmélkedések Benjamin angyaláról és a fölszabadító stílusról)	77

FEHÉR Viktor: A nemi kultúra mozzanatai Egyházaskér
hagyományvilágában (tanulmány) 86

*

MÉSZÁROS Krisztina: Retrodesign (Németh István: *Fordulat után*) 99
SZALMA Judit: A papírfalon túl (Geröcs Péter: *A betegség háza*). . . . 103
CSÁKI Edina: Valós szereplők valótlan történetei
(Balázs Attila: *Szép kis történetek*) 108

*

LOVRA Éva: Múltunk és jelenünk kollázsválósága (Gugánovity
Gabriella *Volt egyszer egy ország* című fotókiállításának margójára) 112
BRENNER János: A Desiréről jelentjük (Desiré Central
Station 2013 – I am Desiré, I.) 115

A szám PESTI Emma alkotásait közli

A címlapon a Desiré fesztivál plakátjának részlete (Blaskó Árpád alkotása)

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940); 9. évf., 1. sz.
(1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2014. július. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2014-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Fiatal alkotók száma (1.)

Berényi Emőke, Patócs László és Sági Varga Kinga
szerkesztésében

Samu sejtí

Részlet egy készülő regényből

Barkóczy tanárnő kopogó léptekkel menetelt mellettem a kihalt folyosón, közben jobb kezét a vállamon nyugtatva finoman taszigált maga mellett, mert hajlamos voltam lemaradozni.

– Annak idején még a fülüknél fogva vezették a hozzád hasonló csirkefogókat, tudod-e!? – mondja maga elé leplezetlen arroganciával és felsőbbrendűséggel a hangjában. – Igazán sajnálom, hogy már réges-rég kivesztek az efféle pedagógiai módszerek a tanügyből. Az emberek azt hitték, hogy az új, felvilágosult, dédelgető, gyerekvédelmező, simi-simi módszerek majd elejét veszik a gyerekek magatartási zavarainak, a kezelhetetlenségüknek meg a többi nyavalyának. Igen ám, csak azzal nem számoltak, hogy a gyerekek majd elfelejtik a kezükbe venni ezeket az új, formabontó elméleteket tartalmazó könyveket! Merthogy nem változtak semmit, ti meg ugyanolyan kis gazfickók vagytok, mint annak idején.

Határozott és gyors léptekkel menetelt, alig bírtam követni.

– Ezek szerint, a fenti eszmefuttatását követve, pont olyan gyerek vagyok én is, mint amilyen maga volt, kedves tanárnő – ezeket a gondolatokat természetesen nem mondom ki hangosan, csupán magamban. Amúgy sem ment el az eszem, hogy még tovább fokozzam önnön kiszolgáltatottságotomat, és tetézzem a tanárnő már amúgy is meglévő, bár egyelőre diagnosztizálatlan ideg-összeroppanását. Ezeket a szavakat a tanárnő amúgy sem hozzám, inkább saját magához intézte. Vagy a folyosó falainak, a lépcső mellett álló Ady-szobornak, nem tudom. Talán a pedagógusok védőszentjének vagy a sarkokba helyezett térfigyelő kameráknak, fogalmam sincs. Már amúgy is többször észrevettem, hogy a felnőttek mind ezt csinálják. Magukban beszélnek, suttogva káromkodnak, és saját magukat szórakoztatják költői kérdésekkel.

Méghogy nekünk vannak képzelt barátaink meg túl élénk fantáziánk!

Ő meg egy felhőn csücsülő szakállas öreghez beszél összekulcsolt kézzel.

A folyosó falain kétoldalt tablóképek sorakoztak elérhetetlen magasságban. A valaha itt tanult diákok és valamikori tanítóik néztek le rám életunt arckifejezéssel. Csak haladtam előre, engedve a noszogatásnak, és figyeltem a régi nyolcadikosok hadát, akiknek a többségéből már mind felnőtt lett. Igen, az a sok retusált képű megszeppent nyolcadikos divatjamúlt, nevetséges ruhákba bújtatva, furcsa, zselézett frizurákkal mind-mind a mi szüleink, bátyáink és nővéreink, unokatestvéreink és szomszédaink voltak. Az akkori idők „eljävendő nemzedékei”.

Még ha így elnézve őket nevethetnéke is támadt az embernek, még mindig jobb volt így látni őket, mint jelenlegi mivoltukban. Sokukat felismertem közülük, és azt kell mondanom, örülhetnek, hogy lényüknek legalább ez a kis része megrekedt az időben, és mozdulatlanságra ítélve, bekeretezve, beüvegezve, változatlanul élvezhette az öröklétet.

Ez a sok korombéli nyolcadikos biztos ki nem állhatta azt a pattanásos, mutalós, torzulós, szőrösödő korszakot, ahogyan én sem vagyok túlságosan oda érte, mégis azt mondom, jobb ez így, mint kopaszon, tokásan, lötytyedten és elhízottan.

Az igazság az, hogy a felnőttek nem sok olyan tulajdonsággal rendelkeznek, amiért irigyelném őket.

Ahogy haladtam előre... pontosabban, ahogy taszigáltak előre, egyre csak a gyerekefejeket néztem, és kerestem a szemekben valamit, ami talán bennem is reményt kelthetne. Hisz az a sok gyerek azokon a megfakult képeken még nyilván azt gondolta, hogy előttük az élet. Csordultig voltak reménnyel, dugig voltak bizakodással és jövőbe vetett hittel. Ahogy elnéztem, kaptak egy jó adag Vörösmarty-, Kölcsey- és Kazinczy-idézetet, hogy elinduljanak az életbe, és megvalósítsák álmaikat. Hogy agysebészek, cirkuszi akrobaták, sztárfutballisták, akciófilmszínészek, modellek, tengerbiológusok, őserdőmentők vagy Mars-kolonizálók legyenek. Viszont hallgatva a felnőtteket, állandóan csak azt hallom, hogy: „Azok voltak ám a szép idők!” Meg hogy: „De szép is volt iskolásnak lenni, visszasírod még azokat az időket te is, fiam!”

Szóval a képeket nézegetve, félúton a vészkijárat és a veszthely között, akaratlanul is olyan kérdések jutottak eszembe, minthogy akkor e két időszak között pontosan hol is van elrejtve az úgynevezett *élet*? A jövőben, a felnőttkorban? Kétlem. Vagy a múltban, ezekben a boldog, felhőtlen gyermekévekben? Hát... ami azt illeti, ezeket a fejeket és jómagamat elnézve, ezt se mertem volna kijelenteni teljes bizonyossággal.

Itt, hol a „*bokrokba szél és macska bútt, / a sötét fák sora eldőlt / előtted: a rémülettől / fehér és púpos lett az út*”? Itt, azt hiszem, nincs az a négysornyi

Igen, attól, hogy nyolcadikba járok, még tudok verseket idézni. Ahogy egyéb értelmes gondolataim is vannak, annak ellenére, hogy a felnőttek az ilyesmit hajlamosak állandóan figyelmen kívül hagyni. És igen, azt is tudom, mit jelent az, hogy ideg-összeroppanás. És nem kell orvosi lexikonokat bújni hozzá. Elég itt élnem köztetek, drága felnőttek.

– Egy csattanós balról, egy füles jobbról, és máris tudta a gyerek, hogy hány óra – közben a tanárnő rendíthetetlenül folytatta a monológját. – A rosszkodás a véretekben van! Csakhogy annak idején még tudták, hogyan lehet megbabolázni a bennetek levő kis ördögöt – csak úgy visszhangzott tőle a folyosó. Bosszús hangja egyből visszatérített kalandozásaimból.

– Szóval, ezek szerint a rosszkodásért felelős gének, mind a DNS-ünkben vannak kódolva, igaz? Ezt tetszik mondani? – folytattam a köztünk zajló párbeszédet nyilvánvalóan még mindig magamban. – Mert ha valóban ezt mondja, kíváncsi lennék, melyik pofon, tasli, nyakleves, maflás vagy fülhúzás képes átírni a sugdolózásért, a galacsindobálásért meg a kuncogásért felelős géneket!

A tanárnő azonban már nem felelt a gondolatban feltett kérdéseimre, mivel megállt egy ajtó előtt, amelyen a következő volt olvasható:

Dr. Erdőssy Tivadar
igazgató

A tanárnő megragadta a vállam, hogy álljak meg, majd ideges mozdulatokkal bekopogott a fehér ajtón. A gyomrom görcsbe rándult, a lábam remegett. Nagyobb pánik fogott el, mint amekkora a fogorvosnál szokott, pedig attól aztán kevés ijesztebb hely létezik, és azt hiszem, ebben meggyezhetünk. A jelenlegi helyzet talán annyival volt jobb, hogy nem hallottam odabentről velőtrázó, rekedtes, hörgő üvöltéseket, amely rendszert azt szokta jelenteni, hogy mindjárt én következem.

– Tessék – szólt valaki az ajtón túlról alig hallhatóan. Eltűnni, koccolni, lelécelni lett volna kedvem, de a lábaim hasznavehetetlenek voltak.

Barkóczy tanárnő benyitott, beterelt maga előtt, majd finoman becsukta az ajtót. A zár kattánásával mintha ötödére lassult volna odabent az idő. Mintha egy olyan helyiségbe csöppentem volna, amelyben ijesztően megnyúltak a tér dimenziói, az idő pedig sejtelmesen elveszett benne.

– Miben lehetek a szolgálatára, tanárnő? – kezdte az igazgató nyugodt, kimért hangon, miközben összekulcsolta ujjait az asztal fölött.

Az igazgató negyvenes évei elején járó, markáns vonásokkal bíró, enyhén borostás, rövid, őszes hajú férfi volt. Többször megfigyeltem már a folyosón és a különböző iskolai rendezvényeken. Nem volt számomra újdonság, hogy ő fog várni az ajtó túloldalán, szemtől szembe azonban most

kerültem vele először. Világoskék csíkos inget, illetve sötétkék csokornyakkendőt viselt. Csak ennyit engedett láttatni belőle az íróasztala.

Az irodája zsúfolásig volt tömve mindenféle holmikkal, amiket a legkevésbé sem tudtam elképzelni egy általános iskola igazgatójának az irodájában. A számomra érdekesebb dolgok, amiket ennyi idő alatt sikerül megfigyelnem, a következők voltak: az asztalon egy tányéron egy felbevágott alma, mellette egy sárga nyelű kés. Az irodai lámpának támasztva egy zacskó mentolos cukorka, arrébb két képkeret, a bejövőknek háttal, vagyis az ablaknak fordítva, így nem láthattam, kiket ábrázol. Minden bizonnal családtagokat. Az ablakot két oldalról világoskék derítőfüggönyök szegélyezték. A szekrény oldalára zsírkrétarajzok voltak ragasztva, az egyikken egy négytagú embercsoport, míg a másikon egy sötétzöld dinoszaurusz. Az asztalba nagyképernyős táblagép volt beépítve. Mellette valamilyen szobanövény világoskék kaspóban. Az asztal túloldalán egyszerű kínai hologramgép, amely Albert Einstein állva töprengő alakját vetítette az asztal fölé. Einstein jobb keze az állát támasztotta, úgy gondolkodott valamin, közben ide-oda lépkedett.

De ami a legszembeűnőbb: szerte a helyiségben mindenütt baglyok voltak. Baglyok a polcok tetején és baglyok a szekrény üvegajtaja mögött. Baglyok a falon, az asztalon, az ablakpárkányon és a lámpaburán. Bagoly a bögrén, bagoly az irattömbön és bagoly a falióra számlapján. Bagoly a hogyishívják. Kicsi bagoly és nagy, szemüveges és kalapos. Sálás, könyvvel a kezében és sima is, egyszerű mezei bagoly. Vagyis hát az, ami úgy néz ki, mint egy átlagos bagoly.

Na jó, bagolyfajtákban nem vagyok otthon, de azt tudom, mit jelent az a szó, hogy antropomorf.

Az igazgató irodáját elnézve úgy sejtettem, álmodozó, ugyanakkor intellektuális típussal van dolga. Ezt egyértelműen a kék szín határozott jelenléte bizonyította, amely a bölcsességet, a tudást, ugyanakkor az igazságot és becsületességet szimbolizálja. A temérdek bagoly már csak hab a tortán. Nem hinném, hogy a madár jelenlétének túlzása elsősorban efféle tartalmat hordoz, inkább csak a gyűjtőszendélyt, a kitartást és a kutatószellemet üzeni a külvilág felé. Meg persze aranyosak, és tök jól mutatnak.

Másrészt azonban az irodában uralkodó látszólagos zűrzavar mögött jómagam is felfedeztem a rendet. A különböző tárgyak és papírok kaotikus elrendezése csak az óvatlan szemeknek tűnhetett véletlenszerűnek. Elsőre ugyan furcsállottam a könyvespolcon sorakozó könyvek sorrendjét, amelyeket én jobb szeretek magasság szerinti csökkenő sorrendben felhelyezni, itt azonban a fésűszerű, cikcakkos sorokból arra következtettem, hogy az igazgató valamilyen más rendszert alakított ki magának. Elsőre a tematika

szerinti kategorizálás jutott eszembe, de miután jobban szemügyre vettem a szerzők neveit, észrevettem, hogy valamilyen furcsa oknál fogva a fordított ábécé rendjét követik.

Mindemellett szemet szűrt, hogy a félbevágott alma még nem kezdett el sárgulni, amelyből azt a következtetést vontam le, hogy valószínűleg épp a reggelije előtt zavartuk meg az igazgató urat.

Ja, és a két képketrből, illetve a rajzokból ítélve úgy sejtettem, hogy alighanem egy fia és egy lánya lehet. A vonalvezetésből, a rajzok témájából és a színezés pontatlanságából arra következtettem, hogy egy nyolc–tíz év körüli kislánya, illetve egy annál valamivel fiatalabb kislány lehet. De ezek mind csupán sejtések.

– Igazgató úr! – így Barkóczy tanárnő. – Ez az ifjú ember itt mellettem meglehetősen tiszteletlenül viselkedett az órán. Úgy vélem, hogy diákhöz nem méltó magatartást tanúsított. Úgy vélem továbbá, hogy semmibe vette a tanórán elvárt habitust, amellyel nemcsak félbeszakította az óra menetét, de különködő, deviáns attitűdjét a többi diáktársára is átvitte, amellyel bomlasztotta a közfigyelmet, és felborította az általános rendet!

– Vagyis? – hajolt valamivel közelebb az igazgató, miközben lassan összekulcsolta kezeit az íróasztal fölött.

– Vagyis... a magaviselete nem volt megfelelő az óráimon elvárt modorral.

– Vagyis? – hajolt még közelebb az igazgató.

– Vagyis ez az fiatalember... hogy is fejezzem ki magam... úgy véli, hogy rossz tréfákkal kivívhatja társai elismerését még akkor is, ha az más kárára történik, illetve rossz fényt vet a tananyagra azáltal, hogy megkérdőjelezi annak jelentőségét, továbbá kifigurázza a mondanivalóját.

Látom, ahogy az igazgató úr szája finoman mosolyra húzódik, majd türelmes hangon újra megkérdezi:

– Tanárnő, én csak arra lennék kíváncsi, hogy mégis mit követett el a mi Samunk, amivel így felbosszantotta kegyedet.

Nekem közben a következő gondolatok suhantak át az agyamon: nohát, az igazgató úr név szerint ismer engem! Ezek szerint valamennyi diákot névről ismerhet az iskolájában! Elképesztő!

A tanárnő erre idegesen mocrogni kezdett, mint aki nem tudja, hol folytassa.

– Na jó, akkor kezdem az elején – sóhajtott fel a tanárnő. – Mikor idejöttem, ebbe az iskolába, gondoltam, elvégzek egy röpké tudásfelmérőt, úgymond egy írásbeli dolgozatot, amellyel felmérhetem a diákok különböző kompetenciáit, úgymint a fogalmazási készségüket, helyesírásukat és nem utolsósorban az eddig átvett tananyagokhoz kapcsolódó szakmai tudásukat...

– Tanárnő, kérem! Megköszöném, ha a lényegre térne... – szakította félbe az igazgató kedvesen, mégis határozottan.

A tanárnő erre peckesen kihúzta magát, a sarkait összecsapta, a mellkasát kihúzta, bal kezével kisimította a kardigánja gyűrődéseit, majd így folytatta:

– A lényeg az, igazgató úr, hogy Samu egy versében lebuza... ömm, akarom mondani, lehomoszexualizálta, vagyis hát melegnek titulálta az egyik híres költőnk az írásbeli feladat során.

Erre az igazgató jobb szemöldöke egyarasznyira feljebb húzódott, ő maga hátradőlt a székében, elgondolkodva meredt maga elé egy másodpercig, majd ennyit mondott:

– Értem.

A következő néhány másodpercben senki nem szólt semmit. A tanárnő az igazgató úr további felszólalására várt, én meg azt számoltam, hány bagoly lehetett az irodában.

– Igaz ez, Samu fiam? – bökte ki végül az igazgató.

– Én nem tituláltam senkit melegnek, igazgató úr – mondtam, miután tekintetemet visszairányítottam rá.

– No ne mondd már nekem, fiam, amikor fennhangon olvastad fel a verset az egész osztálynak! – fakadt ki a tanárnő mellettem.

– Ez igaz, de én akkor sem *tituláltam*, meg nem is *melegeztem*.

– Hát mégis mit csináltál? „*Míg Petőfit várja a haza meg az otthon melege, engem csak az érdekel, vajon Tóth Árpád egy icipicit nem meleg-e.*” Nem így szólt a versed, fiam? Hogy a többi gusztustalanságra és tiszteletlenségre most ne is térjek ki, amelyeket még felidézni is nehéz, sőt kínos is!

Megvontam a vállam.

– Samu, igaz, hogy ezt írtad? – kérdezte az igazgató.

– Igaz, igazgató úr, de ennek ellenére én ezt nem így gondolom. Ezek a diszkriminatív mondatok az elbeszélőmé, nem az enyéme.

Igen, nagyon jól tudom, hogy mit jelent az a szó, hogy *diszkrimináció*, és nem azért, mert a Google megmondta, hanem mert naponta százszor hallani.

Az igazgató jobb szemöldöke ismét felszökött a homloka közepére.

– Ezt mégis hogy érted, fiam? Elmagyaráznád, kérlek?

Mellettem a tanárnő idegesen kapkodni kezdte a levegőt.

– Hát úgy, hogy kitaláltam egy lírai elbeszélőt, aki így gondolkodik, és meglehet, ilyen lesújtó véleménnyel van Tóth Árpádról – feleltem.

– Ez nevetséges, igazgató úr, ez csak egy gyerekes kifogás, egy könnyed kibúvó, hogy azt ne mondjam...

– ...egy általános írói fogás – fejeztem be a tanárnő gondolatát. Mellesleg mérhetetlenül bosszantott, ahogy a *gy* betűs szót használta. Ettől eltekintve jót derültem a helyzetben, amelynek, úgy érzem, a magaslátán voltam.

– Mégis mit tudhat egy ötödikes a lírai elbeszélők alkalmazásának módszereiről? – vetette oda a kérdést a tanárnő. – Ez tiszta dráma, még-hozzá egy hallatlan komédia!

– Én úgy tudom, hogy „drámai folyamat már az individuum feladásának a folyamata is, minthogy átlépünk valaki másba, úgymond egy idegen lénybe”.

– Nietzsche? – fordult felém az igazgató őszinte érdeklődéssel.

– A tragédia születése.¹ Látom, önnek is megvan, igazgató úr – mutattam a mellettem álló könyvespolc közepére.

Az igazgató szája mosolyra húzódott, alig észrevehetően rám kacsin-tott, majd a tanárnő felé fordult:

– Tanárnő, ha kérhetem... úgy vélem, jóval kisebb itt a probléma, mint ahogyan ön azt az elején lefestette nekem, mindazonáltal úgy gondolom, az ön munkakezdésének első napján talán nem kapott kellő felvilágosítást az iskolánkban alkalmazott pedagógiai módszerekről, továbbá arról, hogy az előző tanárnő, aki most szülési szabadságát tölti, hogyan is alakította a magyarórákat, illetve hogyan is viszonyult a gyerekek kreativitásának minél szélesebb körű kibontakoztathatóságához és szellemi értékeik, valamint tehetségük eredményes, mégis szórakoztató formában történő és játékos fejlesztéséhez.

– Ezt hogy érti, igazgató úr? – fordult felé a tanárnő, aki már a küszöb-ben lehetett annak, hogy az iménti beszólásomért egy szerinte jól bevált, régimódi módszerrel alakítsa át a génállományom visszafejeselésért felelős genotípusát.

– Úgy értem, tanárnő – könyökölt ismét az asztalra az igazgató –, hogy mi nem szoktuk a diákjainkat azért korholni, mert azok a szellemes, leleményes, esetleg fantáziadús módját választják az önkifejezésnek. Tudja, a mi diákjaink már az általános iskola első évétől kezdve ilyen hozzáállás-hoz lettek szoktatva, ezért igazán nem az ő bűnük, hogy alkotó szellemük túlnőni próbál azokon a kereteken, amelyek az ezredforduló első két évtizedében még bevett eljárásnak számítottak. Ám bizonyára ön is jól tudja, hogy manapság a Steiner-módszer állami intézményekbe való akkreditálásával jóval több szabadságot élvezhet a diák, és jóval több olyan tér tárul fel előtte, amellyel kifejezheti önmagát, és egyúttal sikeresen fejlesztheti művészi készségeit.

¹ Friedrich Nietzsche: *A tragédia születése*, 72.

– De igazgató úr! – vette át a szót a tanárnő, higgadtságot és türelmet erőltetve a hangjába. – Bizonyára jól tudja, mennyi munkatapasztalat áll mögöttem. A község legrangosabb általános és középiskoláiban tanítottam a kilencvenes évek elejétől kezdve egészen 2021-ig, tehát majdhogynem a Nagy Globális Átalakulásig. A módszereimet bevettnek tekintem, mivel diákok ezreit engedtem ki a szárnyaim alól, akik nemcsak megállták – s most is megállják – a helyüket a világban, de a társadalom fontos építőköveivé is váltak.

Barkóczy tanárnő mondatai hallatán akaratlanul is az ismert Pink Floyd-szám jutott eszembe, a híres *Another Brick in the Wall*, és igen, tudom, hogy egy több mint ötvenéves számról van szó, azért még ismerhetek én is klasszikusokat a múlt századból. Sőt, a bakelitlemez és a DVD jelentéseivel is tisztában vagyok. Több száz efféle hordozható egységet halmozott fel apa a padlásán.

– Nem kétlem, tanárnő, hogy módszerei és diákjai is valamennyien kiállták az idők próbáját és az elmúlt korok viszontagságait, mindazonáltal arra kérném, hogy amennyiben lehetséges, az elkövetkezendő hónapok alatt, amit intézményünkben fog tölteni, próbáljon türelemmel és némi toleranciával viselkedni azok iránt a dolgok iránt, amelyek a nem megfelelő hozzáállás tükrében további bosszúságokat fognak okozni önnek, ahelyett, hogy az újdonságot, a frissességet, a kísérletező szellemet és a problémák újszerű megközelítési módjait vélné felfedezni diákjai igyekezetében.

Az igazgató jámboran, mosolyogva nézett a tanárnőre, mégis látszott rajta, hogy ha úgy áll, kész farkasszemet nézni vele.

A tanárnő pár másodpercig hallgatott, majd bólintott, gépiesen megköszönte az igazgató tanácsát, majd ismét megfogta a vállam, és kitessékelt maga előtt az irodából.

Ez idő alatt összesen negyvenhét baglyot számoltam össze.

Hannelore 2

Részletek

*

Álmomban
anyám kezébe adom
az összes idegcsillapítóját,
hogy mindet vegye be,
egy egész dobozzal
nyeljen le belőlük.

Álmomban
reszket a keze,
és én biztatom.

*

Fél szemmel mindig
azt követem,
merre lépked a szobában,
mit tettem rossz helyre,
mivel bosszantom majd
föl megint,
hogy két órán keresztül
sírjon.
Keserítem az életét.
Pedig ő megtenne
értem mindent,
meghalna,
ha azzal engem
megmenthetne.

*

Egy férfi álmában tusolok.

Körülöttem gőz
és még két nő.
Nézem, hogy olvad
a lefolyó szélénél
a szappan.
Fázok. A két nő
megint túl közel jön.

*

A reggelek úgy
kúsznak be az ablakon,
mint az orromba
anyám cigarettafüstje.
Reggelente
az ágyam melletti
fotelba ül,
s füttyülve fújja
az ágy irányába
a füstöt.
Anyám fűjására
ébredek.

Dühösen szívja
tüdeje mélyére
a füstöt.
Mintha látta volna,
míg aludtam,
azt a két lányt körülöttem.
Ahogy ébredek, még
felettem lebegnek.
A homlokomra lóg
a plafonról
a karjuk.

*

Újrakezdődnek a reggelek.
Üres tenyerekkel
állok a konyhakövön,
süti az arcomat a nap,
ahogy visszatükröződik
az ablak alatt álló
autó üvegéről.

Nem tudom,
melyik kezemmel
nyúljak a kanál,
és melyikkel
a bögre után.

*

Mintha kettéhasadna
a nap, az ég
egyik felébe
kapaszkodik az este,
a másik felét már
harapja a hajnal.
Várom, hátha anyám
megcsúszik a konyha kövén,
elvágódik, kettétöri
a csontjait a konyha,
hátha csillogni fog mindenfelé
a kezéből kieső pohár,
hátha táncolni fog
a szilánkok közt a fény.

*

Álmomban
magunkra gyűjtöm a házat.
A házat,
amiben anyám alszik,
hogy legyen már vége.
Várákozok.

Nem tudom
lehunyni egyik
szememet sem.

*

Eddig minden városban,
minden lakásban és ágyban
féltem, hogy ébredés után
már nem leszek ugyanaz,
mint aki lefeküdt aludni.

Nulladik elégia

mellettem fekszik
az ágy az üres
temető ha te ahol és amikor
vagy
elhiszem abban a pillanatban
ott ahol és amikor
vagyok
mellettem fekszik
a tény
a vázlat a mindennapokra hogy
mit hova és hogyan a vizes-
poharat ide a tányért oda és
csak könnyedén az evőeszközökkel
figyelmeztetsz
a lépcsőn nagyon lassan
hiszen meredek
szörnyen meredek sziklás
havas lépcsők
és a könyv a fantázia
mellettem az ágyban
fekszik az elképzelt
hiteltelenség bizonyítéka
és te amint félig nyitva
a szád égő neon
és hidd el én belezokogok ahogy
a fény megtörik
fáradt ajkaidon

*

elmondod, hogy a város
hidegebb, mint hittem
volna, és hogy öltözzek
ehhez a kora tavaszi remegéshez,
a fákon alig zöldülnek
a levelek, a levelek, rájuk várok,
ösztonösen, egyedül. szólsz,
én majd hazudok neked valamit,
tudod, ha őszintén
bevallom, hazudok neked kapásból,
hogy a levelek, a levelek,
a fákon és nálam, amit nem tőled
várok, abban a pillanatban,
hogy megígéred,
tudod, én félreértem,
a levelek a fákon és a saját leveleim,
végül feltör belőlem,
tudod, úgyis csak neked
mondom el, hogy egyetlen levelet
sem kapok tőled,
de mindegyiket tőled várom.

*

mellettem az ágy,
hallod, a fekete, a temető,
ennek része vagy,
azzá tettelek, amikor
először, tudod,
a kéményekből felkúszik a füst
egészen a holdig,
ahol az árnyékok és ahol
a túlontúl tiszta
elképzelhetetlenül
bántóan
üdítően
bűnösen
piszkosul
tiszta hold beszél, és
azt mondja, nyugodj
meg, hogy ezt mind nem te

képzeled,
a nő hiány és a hiány nő,
hidd el, férfi vagy,
hidd el,
félíg hold vagy,
csak félíg,
telihold nem lehetsz,
az arcod még nem elég komor és
a hangod nem túl mély, tudod,
mondja a hold,
az egész személyed
nekem még túlon túl,
ne haragudj,
túlságosan gyermekes.

*

és a hang,
a szóródó törmelék,
a hullám áramlik és
az örület izzó parázsként
tör feléd, ez a szűrés,
ha a képesség elhal, a
fekete illat és a fekete
irtózás, tudod,
ennek régóta híve vagyok,
vegyél egy darab földet,
morzsold szét,
ezt magamnak mondom
magamban beszélve,
vegyél egy irtózatos ölnyi
fát, rakd meg a tüzet,
mire vársz. amire nem vársz,
most mit akarsz, miattad,
miattam, vagyis mindkettőnk miatt
történt, ami nem is történt meg,
a tejút szikár, fehér és
őrjítően távoli,
ha hasonlatot keresnék,
erre mondanám, hogy ez
az, ami a legszebb volna, de

valóban nem történt meg,
persze a képzelődés, a csillagjárás
csak ráerősít a folyamatra.

*

és az utolsó, ez
az utolsó tényleg – ne haragudj,
kérek –, csak rögzítem,
mellettem az ágy és mellettem
a temető fekete márványként
lebeg, tudod, erre rákaptam,
a temető, a holtak
lebegnek, én nem vagyok halott.
te sem vagy az, de ez a kép,
hiszed vagy sem, nekem
rendkívül vonzó, szóval a temető,
ha villan egyet az égbolt egy nyári
éjszakán, felold bennem egy
nagy adag elképzelést, téves hitet,
nevezzem, ahogy tetszik, a nyugalmat
a lélek talán nem is érdemli meg.

A transzformatív jelentések költészete

Antalovics Péter verseiről

Már a versek felületes olvasásakor is szembetűnő, hogy Antalovics Péter költészetében milyen fontos szerepet töltenek be a térbeli jelölések, a területi behatárolások, a logikátlan elrendeződések, a megüresedő helyi értékek, illetve a különböző térkonstellációkban formálódó szituációs ki-merevítések. Nemcsak első könyve címének jellegzetes szóösszetételére¹ – amelyről nagy valószínűséggel sokan a költőelőd, Petri György bő három évtizeddel ezelőtt megjelent *Örökhétfő* című kötetére asszociálnak –, vagy a szélesebb síkon működő topográfiai jelölőkre utalnék, ugyanis ez pusztán leegyszerűsítése volna a versekben felfedezhető, finom kidolgozottságú hely-játéknak.

A pontos beazonosíthatóságot gyakran ellehetetlenítő, a konkrétságot levetkőző, elvont helyek, téries hallucinációk olykor egy-egy történés intimitását garantálják, más esetben a lírai én párbeszédkiérleteinek háttérül szolgálnak. Legyen szó egy szobáról, egy ágyról, egy temetőről, egy tükörről – mint a Másikkal való találkozás nem-helyéről, lásd például a *tükörhideg* című verset (29) –, a szabadba zártság paradoxonáról, esetleg magáról a címről mint a könyvön belüli szövegtér kiemelt eleméről – az *Örökszoba* első versének címe *ide cím kellene* –, vagy akár a „mellettem” helyhatározóról, látnunk kell, a versek döntő többsége a térbeliség aspektusainak változatos kihasználását avatja szervezőelvvé. Sőt, egy lépéssel továbbmenve elmondható, hogy a verscímek mindegyike hozzájárul a szövegtér újraszervezéséhez: a kötet 34 verscíme nagybetűk helyett következetesen kisbetűvel kezdődik. Noha a kötet lapjain így is mindennemű

¹ Antalovics Péter: *Örökszoba*. Forum, Újvidék, 2014. A szövegben található oldal-számok erre a kiadásra vonatkoznak.

probléma nélkül el tudjuk különíteni egymástól a címet és magát a szöveget, úgy vélem, a versek egy nem-konvencionális kötet szerkezet irányába mutatnak, olyanéba, ahol a szövegtér felvázolt jellegzetességének hiánya poétikai funkciót hordoz. Hasonló hierarchia-megbontó szerepe van az *oldaljegyzet* című alkotásnak is – amely azt sugallja, hogy valójában nem is verssel, hanem a kötet szempontjából valamiféle másodlagos jelentéssel bíró szöveggel van dolgunk –, s jogosan tehetjük fel a kérdést: a kitüntetett pozícióba helyezett címszó milyen diszponáló erővel bír? Mi válik lényegessé? A vers, vagy a verset pusztán jegyzetté süllyesztő jelentés?

Gyakorta a mondatok is helyértékkel bírnak, méghozzá a behatárolatlanság tér- és szövegbeli kifejeződései. Az egyszerre befejezetlen és befejezett mondatok kapnak jelentőséget a *képlet újrakezdésekhez* című versben, ahol az írásjelekkel való játék határozza meg a mondatok értelmét és kiterjedését: „elég sokat nevettem(.) azon, hogy nem / is lehet nevetni. igazából a félelem(.) / tanít meg(.) kimászni ablakokon” (41). Talán mondanom sem kell, nem a fiatal költő találta fel az írásjelekkel való effajta játékot, azonban fontos megjegyezni azt a korántsem elhanyagolható jellemzőt, miszerint a versmondat végének – térbeli fogalmakkal kifejezve: egy rögzített pontnak – a lehetséges eltolása nem öncélú, és sehová sem vezető költői ötlet eredménye, hanem a kötet verseinek koherenciáját biztosító lényegi vonás.

A térkezelés túllép a külvilági mozzanatokkal azonosítható formák versbe emelésén – ahogy például a *lassú hullám* című vers kis kezdőbetűvel írt Újvidéke sem több egy, a tartalmát éppen elvesztő jelölőnél, amely ugyan megnevezi a vers általunk ismert nagyvárosi „helyszínét”, de ezzel jóformán ki is merül a jelentősége – az absztrahált helyszínek –, mint például a kötet címűül választott örökszoba – pedig elvontságukkal teremtik meg a helyek olykor nyomasztó szorongásba átforduló atmoszféráját.

A kötet másik jellemző vonásának a hiányt magába foglaló rendszerek fokozott szerepeltetését tekinthetjük. Az előbbi gondolatmenetet érintve ilyen hiányszerkezet alkotja a térbeliségben megnyilvánuló viszonyrendszer kettős tagadását egyetlen koanszerű alakzatban sűrítő *paranoia* című vers logikai szembeállítását. Idézném a teljes költeményt: „nincs hol nem lenni” (14). A versek domináns szólama a mindennapokban is gyakorta megnyilvánuló dualitások szembeállítását preferálja. Kétely és bizonyosság, lehetséges és lehetetlen itt is kibékíthetetlen ellentétpárokként szerepelnek, ám a kettőségek végpontjai talán nem állnak olyan messzire egymástól, mint azt gondol(hat)nánk. Önnön természetességükben megragadva mintha eltűnne az a feszültség, amely ezeknek és a többi ellentétnek is az alapját képezi. Magától értetődően nem érvényesülhet a „minden egyforma” elv – még akkor sem, ha, mint ahogy már említettem, a kibékíthetetlen logikai

feszültségek olykor semmiségnek tűnhetnek –, hiszen a versek termékenyen kamatoztatják az egymásnak feszülő fogalmakból származtatható többletjelentéseket. Hasonló stratégia érvényesül a *Nulladik elégia* című, a *Híd* e számában megjelenő versben is, ahol a hiány fogalma egy nőnemű személyhez kapcsolódik, kihasználva a nő szó kettős jelentését – az azonos alakú szavak, noha a hangalakjuk teljesen megegyezik, jelentésük a lehető legtávolabb áll egymástól.

Maradva az előbbieknél, érdemes egy pillantást vetnünk a már említett *ide cím kellene* című kötetnyitó szövegre, amely miközben már az *ide* helyszerúségét is elbizonytalanítja, hangsúlyosan a poézis időtállóságára, a költészet mibenlétére való utalásokat tesz: a vers eszerint „nem örök”, „a bizonytalanság bizonyítványa”, „blöff” (5). Az idézetekből kitűnhet, hogy a vers mint e világi fenomén ellentétben áll az örök fogalmi hálójával. Ha már a vers nem áll ellent az idő vasfogának, akkor felmerülhet a kérdés, vajon mi tölthet be ilyen funkciót? A vers válasza egyszerű és tömör: semmi. A lírai én nemcsak hogy nem tud – és érzésünk szerint nem is akar – az örökkévalósággal mérhető dolgokat elének tárnai, a költemény utolsó sorával meg is kérdőjelezi, tehát mintegy érvényteleníti egy ilyen gesztus lehetőségét, illetőleg fontosságát és értelmét. Talán ezzel lehetne a leginkább meghatározni Antalovics Péter költészetében a leírás józanságát.

A térformák egy eddig nem érintett dimenziója erősen kapcsolódik a személyköziség itt megjelenő formáihoz. A lírai én és egy másik szubjektum – már ha épp felismerünk egy ilyet az adott versben – közötti távolság a vers lényegi momentumát képezi, a távolság fokmérője pedig a kettejük között lezajló kommunikáció. A *figyelem rángatózó arcát* című versben a lírai beszélgetés logikáját erősen behatárolja a párbeszéd alapjául szolgáló negáció, a nemleges válaszok mögött rejlő ironia: „olyan vagyok, amire rákérdezek, / tudod, ez ironikus magamra / nézve, ha megkapom a nemleges / választ” (12). A versszerkezet voltaképpen egy többszörös áttételen nyugvó beszédszerkezetet tár elénk, ahol korántsem biztos, hogy minden kétséget kizáróan pontos jelentést tudunk társítani az egyes közlésekhez. A lírai én – például a *post mortem* (16) című versben – a másiktól való elkülönülésével, a különbségek felsorolásával determinálja önmagát. Noha a vershelyzet, minden valószínűség szerint, nem egy tényleges találkozás szituációja, a megjelenő a létevel sérti a lírai beszélő személyes tereit. A halál utáni állapot sem az elmúlásban rejlő végletes állapot jelentésrétegeire játszik rá, hanem a lírai én és a privát szférájába behatoló („zárt kapun keresztül is be tud / jutni hozzám”) betolakodó közötti fizikális távolság megszűntét, az itteni és a túlvilág közötti határhelyzet felfüggesztését változja fel.

Az eddigiek mellett az is elmondható, hogy Antalovics Péter első kötetének versnyelve digressziókkal teli. Versei olykor a mikrojelenetek finom hangú részletezésével, olykor pedig a hierarchikus viszonyok gerjesztette feszültség kitérőkkel történő enyhítésével teremtik meg a köz-beszéd valamiféle érzését. Az eleven, pulzáló, gyakran nyers és csupasz költői nyelv előszeretettel fordul az alakulóban lévő, a nem rögzült és az állandósulás lehetőségét kizáró vagy felfüggesztő képekhez. Épp ezért állítható, hogy a kötetnek a fentiek mellett legfontosabb és legpontosabb meghatározó jegye – a kötetzáró *exit* című vers (51) zárlatához hasonlóan – maga a változás, illetőleg a transzformatív értelem.

kioldás

utoljára É-nek

az ernyők vásznai
hangosan verdestek
és homok tapadt a
párás poharakra

éjszaka volt
egy megunt
város teraszán

fogsorát néztem
és körülzárt
szemeit
vékony karjait
átlóban térdein
ahogy fészket horgolt
magának hajából a szél

ott volt
rajtunk minden
amit elfeledtünk
a másiktól sokadszorra is
hiába hittük egykor
hogy birtokunk
versenyeztünk
kinek van joga
jobban idegenkedni
a másiktól

lavender mist

kettőkor sötét a
szemközti szálló
összes ablaka
keleten
már havazik
itt minden nyugodt
a levegő áll
az ég keretében feszül
házórzók az utcák
kövükön egy pár siető
láb zakatol
kocogó fogak és
dülledt szemű kutyák
kilehelt párája
pontos selymes szürkeség
nem látni keresztül anyagán
az innenső oldalon egy
megszakadt beszélgetés
először úgy tűnt
jól fog esni
de

semmit sem lehet
szavakkal befejezni

Claire

kinyitja falait
a barackszín szoba
körbetapogatnak
percek s ujjbegyek
az egyik kéz a másiktól
markol meleget
szorít és ellazul
magába kulcsol
a lepedő tükrén
könnyű áldozat
amit akarunk az
nincsen ott közöttünk
az idő csontozata
feszül egyre csak
a felhők nem engedik
az ablakig futni a fény
kásás darabjait

körmeinkkel együtt
növekszik a csend
szűkre nyílt sebhely
tollvonásnyi szád
semmi nagy
nem mozog de
testünkbe vackol
a bizonytalanság
hogy miért ne
és miért mégis
ez egyszer

Pesti Emma: Reggel, Majomplacc

Anya énekel

1.

Foszlik a fény, mint a reggeli kalács, mint hullám a hajban, hömbörödik a dagály, mohotkaraj úszik a szoknya fodrain, Apa rám kacsint, szokás szerint nyakkendőben mosogat.

2.

Misával ma esőre vadásztunk. Elrejtőztünk a harisnyagyár mögé, és kémlelni kezdtük az eget. Ilyenkor szürke és végtelen felhőt kell keresni, mert a nagyit azt mondta, hogy a felhőben, aminek látszik a vége, nincsen semmi.

3.

A mujanyüszök lusták és kövérek. Emiatt szégyellik magukat és nagyon félnek, meg még sokat bóbiskolnak és nyafognak is. Az idő rájuk se hederít. Apa szerint, amíg meg nem születtem, a nagyit is mujanyüsz volt.

4.

Nagyit olyan, mint egy hatalmas felhő ég nélkül. Ma azt mondta, egyszer szerelmet vallott neki egy hajóskapitány, akinek saját tengere is volt, de ő inkább a nagypapát választotta. Meg azt is mondta, hogy nem jó, ha büntudatból teszünk jót. Nem szeretem a felnőtt szavakat. Bedugul tőlük a fülem.

5.

Igyekezz! Ma nem jövök. Szeretlek. Nem érünk oda a fogorvoshoz! Telefonálnom kell!

*Nem baj, szívem, kimossuk. Ne menj a homokozóba! Majd apa begombolja!
Anyá emléke ideges fény.*

6.

Tegnap kiesett az egyik tejfogam. Azért hívják így, mert ha már régóta a szánkban van, úgy fut ki onnan, mint a tej a lábasból.

7.

Apával minden szombaton máshol kávézunk. Tegnap egy olyan helyen voltunk, ahol lehetett cicát simogatni. Megszámoltam, tizenegy cica cirmoskodott a vendégek körül. Nyúltak-máltak, mint a gumicukor. Tizenegy gumigombolyag. Nagyi azt mondja, a macskák nem cirmoskodnak, a macskák macskáznak. Lehet, de mi cicákat láttunk. Apa szerint heréltek, de ha szeretném, jövő héten is kávézhatunk a cicasimogatóban.

8.

A planetárium teljesen összezavart. Hogy a hold, hogy az úr, hogy Misa meg a csillagok, hogy mind olyan messze jár, de az odakint és az idebent, mintha csak huncut ikerpár-talány, hogy ami éjjel az emlék hidegét görgeti, az nappal habosan szalad a szív alá, mint a tej, a szél, bolygók közt tekergő biciklis magány, ami lehajol hozzánk, és fénytelen, ma nem tudok faggatózni sem.

9.

Búzamezőn vágató lekvárménések – mondta egy reggel Anya. Azelőtt nem szerettem a lekváros kenyeret.

10.

A felnőttek nagyon furcsák. Folyton az öregségről beszélnek. A postás bácsi, a pék, az ablakmosó, de még a pizzás fiú és az a szép néni a cicasimogatóból is azt mondja, „öregszem”, közben lesüti a szemét, és savanyú képet vág. Erre valaki mindig megértően bólogat. Ma iskola után nagyival bementünk a cukrászdába marcipánért. A pultnál a néni kedvesen mosolygott, és megkérdezte, mit kérek. Én mondtam, hogy azt a kék marcipánbékát, majd gyorsan hozzátettem, hogy én bizony „gyerekszem”, és közben grimaszoltam egy kicsit. Erre a néni arcán kockásra öregedett a mosoly, és többet nem is nézett rám. Felnőttek. Furcsák. Irkafoltosak.

11.

30 A világon a legtöbb fát a mókusok ültetik. Az van, hogy néha megfélekednek róla, hogy az ebédhez összegyűjtött magokat elásták.

12.

Megeszem a telet. Na jó, nem eszem meg, de szépen megkérem, hogy most már máshová is látogasson el, mondjuk oda, ahol már nem élnek emberek. Mondjuk az Északi- vagy a Déli-sarkra. Értse meg. Az utcán túl hideg van az ott lakóknak.

13.

Február – kesztyűgyár.
Brokkoli – erdő.
Karácsony – mogyorós bejgli bugyolával.
Anya – nagyibeszéd, üres kottalap.
Séta – Apa sünit mutat.
Hazamenni – Hold.
Misa.

14.

Ma azt mondták a híradóban, hogy valahol elloptak egy erdőt. Ezt nem igazán értem. Például milyen lehet egy ellopott erdőben őznek lenni, és vajon egy lopott erdő fölött is látni hullócsillagot? Akitől ellopták, hogyan vette észre, és a tolvaj mit kezd az erdővel, amit előtte nem tudott?

15.

Anya a rádióban énekel. Ilyenkor szomorúak vagyunk, mint mikor kevés szörp jut a víz alá, de aztán Apa ölbe vesz, csöndje körbeéri a magányt.

16.

Emlékszem, egyszer sulis után, amikor hazaértem, Apa a nappaliban telefonált. Csöndben levettem a csizmám, és a konyha felé vettem az irányt, amikor hirtelen összenéztünk. Megálltam. Minden lassú lett és szomorú. Az ablak előtt állt, hol engem figyelt, hol a viaskodó szelet. Nem beszélt. Hallgatott valakit, majd anélkül, hogy elköszönt volna, letette a kagylót, a szél felé fordult, és azt mondta: „A gyémántból jó, meleg dalok nőnek.” Aztán percekig álltunk szótlanul. Én őt néztem, ő meg a szelet. Néhány nappal később megkérdeztem a nagyit. Azt mondta, hogy ezeket a kőszívű csöndeket az Isten teszi közénk, de néha nyugodtan ugrálhatok rajtuk.

17.

Misa azt mondja, hogy a tündérek fölmehetnek az Istenhez, de aztán megint lejöhetnek, és láthatják az anyukájukat, és elmehetnek együtt vásárolni, meg énekelnek az Istennek, és hogy ezekre a dolgokra néha sokat kell várni, de végül is aztán mindenki hazamegy a föld alá.

18.

Apa és nagyi veszekedtek. Felhallatszott a padlásra, annyira kiabáltak. Apa szerint csak várni kell türelmesen, mintha a vasútállomáson lagnánk, nagyi szerint viszont, amióta anya elment, olyanok vagyunk, mint az arany sakál. Csak mi nem az elhullott állatokat, hanem az elhullott időt esszük. Aztán becsapódott az ajtó, de olyan hangosan, mint amikor a vihar veszekszik.

19.

Pontosan emlékszem arra a napra, amikor utoljára hisztiztem. Azelőtt történt, amikor Apa elmagyarázta, hogy amikor tehetetlenek és magányosnak érezzük magunkat, akkor gyakran azt hisszük, hogy nekünk akkor nem szabad tehetetlenek és magányosnak lennünk, és hogy olyankor valakinek gyorsan tennie kell valamit azért, hogy ne érezzük magunkat tehetetlenek és magányosnak.

20.

Ma elmentünk a fülészetre. A doktor bácsi szerint nincsen semmi baj. Apa szerint viszont megnyugtatóbb lenne, ha minden rendben volna.

21.

- Apa?
- Tessék, Cselle.
- Hány könyvet írtál eddig összesen?
- Hatot.
- És Isten meg tudja ölni magát?
- Nem tudom.
- Hogyhogy?
- Ne hülyéskedj. Jó éjszakát.
- Jó éjszakát.

22.

Talán nincsenek is felnőtt szavak. Csak szavak vannak, amik a felnőttek szájában spenót- és citromízű köddé válnak, és amikor beszélni kezdenek, ez a köd aztán elkezd úszni közöttük, és egyre sűrűbb és sűrűbb lesz ez a köd, mert a felnőttek folyton beszélnek valamiről, egészen addig, amíg végül ők is spenót- és citromízű köddé válnak. Apa más. A szavai olyan tiszták és finomak, mint a frissen mosott eper. Jut eszembe, ma Apával alszom. Reggel megígérte, hogy így lesz.

23.

Ha teljesülne két kívánságom, először is boldog szeretnék lenni. Ha boldog volnék, akkor sok dolognak meg kellene változnia. A második kívánságom pedig az lenne, hogy mindenki más is legyen boldog. Mindenki, az egész világon. Még akarata ellenére is.

24.

Fannival ma iskola után a tündérparton hintáztunk. Szerinte Misa szerelmes belém. Azóta nyaggat ezzel, amióta Gergő neki adta az úrhajós radírját.

25.

Szeretem a tavaszt. Ilyenkor éhes vagyok, és a nagyi nem bír magával. Tátsátok a szátokat a nap felé, hogy a fényben fogócskázó D-vitaminok egy kicsit megigazítsák a torkotokban rosszkedő bacikat – ismételtgeti. Ilyenkor Apa pofákat vág és csak nevet, együtt a szél hátára kötünk minden bánatot.

Ültess kekszet, tulipánt,
kiflit, tejet, csokifát,
fogd a bajt, ne fogd be szád,
köpd ki a szót, hogyha bánat.

26.

Holnap Apával Dani bácsinál vacsorázunk. Dani bácsi Apa legjobb barátja. Miután anya elment, egy hétig aludt a nappalinkban. Nagyi ezt nem nézte jó szemmel. Szerinte a bácsi egy közönséges szoknyavadász – így mondta –, aki csak azért bújik a nőkhöz, mert gyűlöli őket, és fél tőlük.

Nem nagyon értem az egészszet. Nekem is van szoknyám. Sok szoknyám is van, és ha nagy leszek, én is nő leszek. Akkor majd Dani bácsi már nem fog szeretni, és miközben fél tőlem, majd hozzám szeretne bújni? Misa is eszembe jutott. Nem akarok holnap nadrágban iskolába menni.

27.

Megint a krumplibüféről álmodtam. Volt ott krumplis tészta, krumplileves és krumplilángos is. Sült krumpli, főtt krumpli, karalábés és püré. Rakott, csapott, töltött, öltött, burgonyaszírom és krokett. Volt paprikás, tojásfészekes, sajt alatt sült és szalonnás. Sztrapacskát – nem vadkacsát – és krumplitorát ettek ott. Padlizsánnal bélelt tócsni is volt, mígnem elfogyott.

28.

Fanni az iskolában ma elmondta, hogy az apukája ősszel elfelejtette bevinni a garázsba a bicaját, így az egész télen kint fagyoskodott a házuk mögötti szedres támasztéka alatt, és sok minden el is romlott rajta, de aztán tegnap Fanni anyukája megígérte, hogy még a héten meg fogják javítani a kerékpárjavítóban, és akkor majd tudunk együtt tekeregni.

Pont, pont, ribizli,
rozsdás lett a bicikli.
Eső verte, vihar rázta,
jég ütötte, hó vadászta.
Tél elől nem volt ki óvja,
elromlott a dinamója.
Decembertől márciusig
viselte a nyári gumit.
Ázik, fázik, vázig vízben,
mára várják a szervizben.
Foltot kap a gumibelső,
jobb helyeken ez az első.
Gyógyítják a hátsó lámpát,
leviszik a váltó lázát.
Küllőmosás, fékpatkolás,
készülődik a száguldás.
A kormányon maslis csengő
szól, ha túl közel egy felhő,
vagy csak aki gyalog halad,
bringa nélkül jól lemarad.

29.

Nagyi szerint a hinták a világ legszebb és legszomorúbb játéka, olyanok, mint Apa könyvei. Használat után sem állnak meg teljesen. Így ringatják a múlt időt.

30.

Délután elmentünk a cicasimogatóba. Ez azért furcsa, mert ma szerda van. Apa magának is kakaót kért, amikor egy nagyon szép néni ráköszönt. Kiderült, hogy ők tudták, hogy találkozni fognak, csak én nem. Beszélgetni kezdtek, de nem úgy, ahogy mi szoktunk, vagy ahogy Dani bácsival szokott. A néni nagyon sok mindent kérdezett, és amikor Apa válaszolt, mindig irkált valamit. Végül szinte már csak Apa beszélt, mégis, az egész olyan rajzszöges és lényegtelen volt.

Hazafelé aztán elmondta, hogy a néni újságíró vagy mi, hogy az a munkája, hogy emberekkel beszélget, és hogy ők most a gravitációról beszélgettek. Ez Apa új könyvének a címe. Meg azt is mondta, hogy amikor a néni majdnem annyi idős volt, mint most én, akkor megtámadta egy Killer nevű, fehér pitbull. Tavaly engem is megharapott egy kutya, de én inkább a krumplibüfében akarok dolgozni.

31.

Ma nagyon későn értünk haza. Nyűgös vagyok, egész nap nem vehettem le a cipőm, és estére a lábam olyan szagú lett, mint a nagyi balzsamecetje.

Keksz

– Nyeld le!

– De rossz az íze! – próbáltam kinyögni, de a szám tele volt vele, nem tudom, mennyit értett a dologból.

– Jobb, ha megszokod. Ha velem fogsz lakni, mindig ilyen dolgokat kapsz majd – mondta nevetve, miközben lenyeltem a faforgács ízére emlékeztető kekszet, ami köszönő viszonyban sem volt a madeleine-nel. A nagymamája sütötte. Csak képet láttam róla, kedves asszonynak gondoltam, az öregekről valamiért mindig azt gondolom, hogy kedvesek. Kicsi, zömök, az otthonka gondosan félregombolva a térdig fedte a testét. Hozzáillő Crocs papucsát Adéltól kapta. Adél, a másik unokája az idősebb, az, aki nem szereti az ásványvizet. Léda meg az egyik. Vele lakom. Adél mutatott be Lédának, azt mondta, élvezni fogom vele az együttélést. Szereti a rendet, a szépet s a jót. Ezek közül én egyiket sem tudtam garantálni. A könyveim otthon is egymást ölelve a földön szétdobva fekszenek, ruháim pedig nem nehezítik a szekrényben a fogasokat. Jó sohasem voltam, már kiskoromban is hangyákat csiklandoztam, csak egy ujjal, de így sem élték túl.

– Kérsz még egy kicsit?

Nem válaszoltam, úgy tettem, mintha nem hallanám, és belekortyoltam az előttem lévő Schweppesbe. Közben a buborékokat néztem, nem mozdultak, de én biztosan bandzsítottam, ugyanúgy, mint akkor, amikor megismerkedtem Adéllal a vasútállomáson. Akkor is ezt ittam. A vonat szokás szerint késett, még a vártnál is többet, sosem jön időben. Adél az állomás egyik padján ült, haja copfban. A másik irányba tartó vonatot várta, de az sem jött. Felfigyeltem a kezében lévő könyvre. Történelemlétkönyv, az iskolához kellett, ismertem, ebből én is tanultam, persze teljesen feleslegesen, mert a jegyzet is bőven elég, néha még sok is. A térképről leolvastam a dolgok nagy részét, felesleges lett volna dátumokat magolni. A lány

mégis magolt, láttam, ahogy mozgott a szája olvasás közben, néha még a kezével is mutatta a számokat, talán így könnyebb megjegyeznie.

Mindenesetre észrevette, hogy figyelem, és rám szólt. Nem tehettem mást, elnézést kértem, mentegetőztem, hogy én igazán nem szoktam... és csak a könyvet néztem. Szerencsére nem volt haragos természetű, és ahelyett, hogy rám mordult volna, letette a könyvet.

– Láttalak már valahol? – kérdezte gyanakvóan, és levette az olvasószemüvegét.

– Nekem is ismerősnek tűnsz. De nem tudom, honnan.

– Nem fontos, az emberek legnagyobb része ismerősnek tűnik a számomra, de sokszor tévedek, inkább csak hasonlítanak egymásra, s az is lehet, hogy csak hasonlítasz valakire, akit már egy ideje ismerni vélek.

Kacifántosabban már nem is fogalmazhatott volna. Csak ismerni vélte. Ez a körmondat megmaradt bennem. Akkor és ott, azt a lányt, akit én is csak ismerni véltem, megismertem a barna padon, amelynek az egyik végén ő ült, a másikon én, és vártuk a vonatot, hogy elvigyen minket az állomásra. Csak a szomszéd faluig utazott, ott várta az apja, hogy hazavigye, vacsorát és költőpénzt adjon neki a következő hétre. Az anyja a kofferbe gyűrt ruhákat mosta ki minden héten, hogy a következőn újra megtehesse ugyanezt.

Léda más, már egy hónapja éltünk egy légtérben, de ő csak egyszer utazott haza, a múlt héten. A pénzt általában az automatából vette fel, a ruháit a lakásban mosta, kézzel, mert a mosógép nem működött. Pedig a hirdetésben az állt: jól felszerelt lakás Újvidék szívében. Nem is hazudtak nagyot. Minden fel és be volt szerelve, csak éppen a funkcióját nem látta el, sem a mosógép, sem a sütő. A fürdőszobaajtó kilincse is leesett olykor, de azt szerencsére némi ragasztószalag segítségével megoldottuk. Mindent javítottunk, a málló narancsszínű vakolatot, kicseréltük a villanykörtét, levittük a szemetet. Jól éreztük magunkat, gondolom, ez is hozzájárult ahhoz, hogy ritkán hagyta el a lakást.

Adél bejelentkezett, hogy eljön, meglátogat minket. Megnézi a narancsparadicsomunkat meg persze a várost, idegenvezetést is kért. Szerette volna látni azt, amit mi.

– Hagyjak neki kekszet? – kérdezte Léda.

– Szerintem ő is kap a mamátoktól, edd meg!

Nekem kellett kimennem Adélért az állomásra. Nem vártam sokáig, időben jött. Átölelt. Ölelős típus volt. Én nem. De jólesett. A haja enyhén égett szagú a hajvasalótól, nagyjából két órája vasalhatta, magas hőfokon.

Felszálltunk a négyesre, azért nem a tizenegyesre, mert be akartam vinni a központba. Vettünk jegyet, nem lett volna szükségünk rá, hogy

megbüntessenek minket, bármennyire is része ez a székvárosi lét gyönyörűségének. Leültünk. Nem voltak sokan, nem kellett toladnunk, préselődünk és ráfeküdnünk a többi utasra.

– Egész jó a történelem. Azt hiszem, még jobban megszerettem. Valahogy másképp állnak hozzá, mint a középiskolában a Bagányi tanár úr. Látszik rajtuk, hogy élvezik.

– Igen, elhiszem, ők azok a mániákusok, akik szerelmesek a tantárgyukba, a középiskolákban kevés az ilyen, nálunk is csak néhány volt.

– És te?

– Itt szállunk le – böktem meg a vállát, és felálltam. A busz fékezett, mi leszálltunk. A beszélgetés félbeszakadt.

A házunk a megállótól csak egy lámpa. Zöld. Majd a parlament. Fehér. Majd a kismenza. Babszagú.

A lakásunk az ötödiken volt. Tetőtéri, egy kis erkéllyel. Léda épp az óráján aludt. Birtokba vettük a lakást.

– Jól megvagytok Lédával?

– Igen, kedves lány, hasonlít rád, bár egy kicsit hevesebb természetű.

– Erről lehet, hogy szólnom kellett volna – nevetett, és letette az asztalra a kávéját. Török kávé volt, megfőztem neki, habár ritka pocsék kávé tudok készíteni, ő mégis azt kérte, hiába mondtam neki, hogy ne, bízott bennem. Hiba volt.

A táskájából elővette az általam már oly jól ismert kekszet. Megkínált vele, én azonban udvariasan visszautasítottam. Nem mondtam, hogy forgácsízű, hogy valószínűleg a mamája rosszul lát és érez, és hogy dohos lisztet kevert a többi alapanyaghoz. Minderről hallgattam, nem volt szívem elárulni neki. De ő sem evett belőle sokat, csak egy darabot, azt is mintha az örökkévalóságig rágta volna.

El kellett mennem, órák voltak késő délután. Kettő is, az másfél óra összesen. Addig a foglyom, bezártam a lakásba. Nem menekül, hacsak Adél időközben ki nem engedi. De tudom, hogy kiengedné, ha kellene. Léda inkább az övé, mint az enyém. Adél is inkább Lédáé, mint az enyém. Mindenki jobban a másiké, mint az enyém. A kutyám is inkább a szüleimé, mint az enyém. Nem élhetem ki birtoklási hajlamaimat.

Estére burekot eszünk. Én veszem meg. A pizzát nem szeretném végigcipelni az utcán. Mikor először mentünk el Adéllal enni, akkor nem ettünk semmit. Csak hazudtunk. Ő a kollégiumban a szobatársainak, én a másikban az enyéimnek. Pedig a terv valóban az volt, hogy elmegyünk enni. De helyette az utcát róttuk háromig. Ő kapott megrovást, én nem.

Az órák vége után siettem haza, hogy kiengedjem. Bár tudtam, hogy Léda is hazaért, Adél pedig nem ment sehova. Várt.

Ettünk. Megettük az összes burekot, miközben az erkélyről néztük, hogy viszik el a szemetet. Ők már megfürödtek, letusoltak. Mindkettőjüknek Léda-szaga volt. Engem is elküldtek, azt mondták, aztán indulunk. A zuhanyrózsából csak úgy ömlött a hideg. Gyors voltam, és nem lettem Léda-szagú. A saját tusfürdőmet használtam.

Mikor kimentem, mindketten dühösen rám néztek. Nem értettem. Léda bement a szobájába, Adél utána. Az ajtót becsukták, én leültem a konyhában, úgy gondoltam, biztos lehet valami megbeszélnivalójuk, esetleg családi ügy, ami nem semmiség, pár perc múlva kijöttek. Adél felhúzta kék farmerkabátját, majd mielőtt a cipőjét kezdte volna, rám nézett:

– Készülj, indulunk!

Nem ellenkeztem, hallgattam rá, mintha csak én lennék a vendég, és engem kellene körbevezetni az általam eddig csak egyszer látott város éjszakai lámpái alatt. Vörös bőrkabát, kínaiban vett patika, egy kérdő pillantás Lédára, hogy miért nem jön, amire csak egy vállrándítás volt a válasz, és már indultunk is.

– A Dunához akarok menni! – jelentette ki a lépcsőn lefelé. – Bele akarok ugrani.

– Ruhástul? Vagyis... Miért?

– Mert az unokatestvérem egy idióta! – loholt lefelé, alig bírtam követni, de ő mindig gyorsabban ment, mint az átlagos halandók. Gyorsan leért a lépcsőkön, és megindult a folyó felé. Hosszú lábai voltak, gyorsabban kellett lépkednem, mint neki, hogy ne nőjön köztünk a távolság.

– De miért nem jött Léda? – kérdeztem, miközben megpróbáltam utolérni.

– Mert azt mondtam, hogy szar a keksz.

Még jobban gyorsított a léptein. Valahogy nehezemre esett elhinni, hogy ezen vesztek össze. Szinte már futottam mellette. A hídhöz értünk, ahhoz, amelyik úgy világított minden este, mint a szivárvány, bár a szivárvány színeit nem követte pontosan. Nem volt nagy a forgalom, a híd előtt körbe se nézett, csak vágatott, mint egy ló. A lakatokat figyeltem, nem pattantak el az Adél által húzott erőmezőtől. A közepén megállt. Ott, ahol a betonon a felirat áll: Mesto za ljubljene, majd elővette a kekszet a táskájából, ami egy zacskóban volt, és a Dunába hajította.

Látszólag lenyugodott, fújta egyet.

– Mondtam, hogy szar a keksz! – megfordult, és megindult Újvidék felé. – Jössz?

Mentem. Aznap este sem Lédáról, sem a kekszről nem beszéltünk.

Reggel

Semmi más nem érdekel
csak az hogy nem csordult-e ki az agyam
hagyom hogy besüssön a Csillag
és mélyen ülő csipámat felolvassza.

Mikor pajzzsal és büszkeséggel csak a sarokig jutok...

Szerelmes balladák az égbe
kiáltották más fájdalmát.
A sajátommal mit kezdjek?

Valami hiányfátyol lebeg
ügyefogyottan a nyakamban
túlbecsültem magamban.
Sose tedd
látod esetlen szógazokat kapálok.

Irtom a gondolatot is:
ernyedve fekszem melletted
a tengerparton vagy a Dunánál
és fogom a kezéd vagy fogod a kezem
mindegy is
a lényeg a pillanat.

Elfojtom csírájában a vágyakat
szajha leszek
nem érdekel mikor hogyan
csak tiporhassak
mosolyomat lefestik majd
ostoba szerelmes ifjak.

Mit nekem szelídség érzélem
mit nekem fájdalom?
Egy villámgyors mozdulattal
lecsapom a legyet az asztalon.
Behúzó a hasam kitolom a mellem.
Kit érdekel hogy a társadalomban hol van a helyem?
Nincs más dolgom csak várni
várni hogy postázzák lovaggá ütésem időpontját.
A helyszín már biztos: BÉKASEGGE KÖZ
LEJTŐ UTCA TIZENHÁROM.

Félre

Mikor meztelen szívvel hozzá rohantam
nem vártam hogy felbűg
a félmocskos férfiúi dac
s az tapos maradék szavamba
mivel eszközöm a tébolyult rím-rom
félreértett
a megbékélt finom úr
finoman kiröhögött
tudtán kívül a sörhöz lökött

üveges szemmel tört ketté egy teázó rémképletet
ő aki a kávéba is mézet csepegtetett
a mézeshetekből így csak hetet kaptam
a neki szánt pofonom a saját arcomon csattant
hogy ügyesen álcázott nyomorommal
piruló pofátlansághoz szokjam.

Kertben

Mi az igazság? Van-e igazság? És ha van, ki birtokolja? Mindenkinek megvan a saját igaza. Vagy legalábbis ezt mondják. Azt mondhatnak, amit akarnak. Szó szerint akárkik és szó szerint akármit.

Tegnap egy újságot olvastam, amiben gőzerővel ócsárolták egy másik hírlap cikkét. Ültem a szürke lapok előtt, a fejemben egymásnak ellentmondó teóriák kavartak, és nem tudtam, hogy kinek higgyek, kinek hihetek. Mi venne rá, hogy a támadó lap mellett foglaljak állást? Esetleg a megtámadott félnek adjak igazat, mert az igazság nem erő és hatalom függvénye? Tanácstalan voltam, nem tudtam, mi ilyenkor a helyes. Hogy mi az igazság. A döntés meghozatalát nem segítette a cikkek alapos, már-már mániákus újraolvasása sem.

A tanácstalanság abban gyökerezett, hogy egy röpké pillanatra se tudtam megfeledkezni a legfontosabbról: az újságot is emberek írják, akik hozzám hasonlóan gyarló teremtmények. Vajon hányszor csalódtunk valakiben, akit ismertünk, akiről azt hittük, hogy megbízható, feddhetetlen? Egészen addig a bizonyos pillanatig, amíg szét nem foszlik a bennünk élő ködkép. Ennek függvényében az, hogy ismeretlen, arc nélküli emberekben csalódunk, már nem is meglepő, sőt, szinte a pusztá ráció is ezt kívánja.

Fogtam az újságot, félbehajtottam, majd felraktam a középső polcom könyveinek a tetejére. Majd ha egyszer okosabb leszek, újra előveszem, addig pedig majd gondolkodom azon, hogy lehet-e hinni másoknak. Akár kinek. Mert azért lássuk be, igazam is lehet, sőt valószínűleg igazam is van, vagy nem? Legalábbis én így érzem minden egyes nap. Szerintem mindenki így érzi. Mindenki más is, ugyancsak minden egyes nap. Már-mint, hogy igaza van egy bizonyos dologgal kapcsolatban. Vajon nem ez az oka a sok csalódásnak? Képtelenek vagyunk elfogadni, hogy a maradék hétmilliárd ember nem a mi klónunk. Hiába próbálunk mentetegetőzni,

hogy dehogy gondoltunk mi erre, véletlenül sem akartuk csorbítani egy másik individuum személyi jogait. Be kell látnunk, valójában mégis ez a helyzet. Azt hiszem, kérdésnek itt nincs helye.

Na. Én így látom. Ezt állítom, ezt gondolom, a rendelkezésemre álló információk alapján ezt feltételezem. Bárki, aki másként látja, bennem is csalódhat és csalódni is fog. De az éremnek két oldala van, a dolgok fordítva is megtörténhetnek. Talán ha mindannyian egyformák lennénk, kívül és belül egyformák, talán még akkor is lenne valaki, akinek más lenne a véleménye, mint a tömegnek. Talán a nagy felfedezőik szemszögéből nézve a többi ember nem több egy átlagembernél. Nekik volt igazuk, és mi voltunk a hülyék. Vagy nem, épp fordítva, de mégis nekik volt igazuk. Ki tudja? Én nem. Maguk sem. Senki sem. Mégis beszélünk. Akárki. Akármit.

*

Eltelt egy hét, és az újság még mindig a polcomon van. A kertben ücsörgők egy sötétbarnára festett, kényelmesnek mondható, lakkozott fapadon. Itt csend van, béke és nyugalom. Tőlem jobbra virágágyások, balra egy szabadtéri sakkasztal díszes faragott figurákkal, a hátam mögött a távolban pedig a háromszintes, sárgára festett épület. Az egyetlen zajforrás a kertvégi tó körüli növényeket csipkedő kacsapár, akik minden egyes nap a szomszédos erdőből járnak át hozzánk hangos sáporgás közepette.

Kezdtém elfelejteni a cikket. Megnyugodtam. Nem vagyok ideges. Nem vagyok dühös. Nem vagyok mérges. De kire is lehetnék, talán a szárnyasokra? Vagy a tó fölé belógó szomorúfűzre?

A doktor azt mondta, nem kellene ilyeneket olvasnom, ne ártsam magam a politikába meg a róla szóló vitákba, mert az még az egészségeseknek is könnyen megüli a gyomrát. Igaza van. Nem fogok többet ilyet olvasni. Nem.

Az egyik ápoló szólít, azt mondja, menjek be, letelt a pihenőidő. Megyek. Azt mondja, elő van készítve a gyógyszerem. Mondom neki, nincs rá szükségem, nem vagyok ideges, nem vagyok dühös, nem vagyok mérges. Nem válaszol, csak mosolyog. Tudom, hogy le fog kötözni, hogy belém tömhesse a gyógyszereket. Én is mosolygok. A gyógyszerektől sokáig nem leszek ideges, nem leszek dühös, nem leszek mérges.

Én vagyok a sakkasztal világos királya.

Ködbúvár

I.

Pont annyira merítéd a ködbe,
Amíg az ajtód engedi.
Mint ezernyi kristály rajong körbe,
És a szembogarad köddel eteti.
Ilyenkor legyen nehéz,
És az összes terved kontrasztját elmossa.
Az ilyen november mindig merész,
Mint aradi tizenegy áll be a sorba.
Pont annyira merítéd a ködbe,
Amíg a város engedi,
A lávalámpád üvegburája mögé
Zárnak a kötés szabályai.
Így leszel bűvár a ködben,
És mielőtt belepne az utolsó csepp,
Jön a február nagyködmönben,
És újra tiszta lesz a csend.

II.

Az ózon szakadt szitán olvadnak át
A nap küllői a Petőfi utca fölé.
Feloldják az aszfaltot, fellobbannak a fák,
Beáll a betontenger a karók közé.
Így köpköd rájuk sárga járdakagylót.

Indultam, de lemaradtam a kompról.
A korlátok a küszöb köré olvadtak, mint rozsdás barna nád.

Cserépből hajtom meg a papírhajóm.
Tartom, a Petőfi utca még várát rá.

Zöld üveg tartja alánk a természet betonkeverőjét.
Minden fehér kavics kristályos por az alján.
Csobog az utca, a járdaszegély hullámot tép,
Kavicspor csillog a kerámiahalak hátán.

Estére minden ecset Petőfit fest.
Ragacsos aranyázzal én is szétkenem.
Cseréphajóm, mint törekeny égitest
Siklik a karcos betontengeren.

Megreped a zománc, a Petőfi utca ébredne.
Bőg a betonkeverő négy évszak között.
Tudom, hogy ilyen az utca telente,
Mégis azt hittem, hogy ma nyárnak öltözött.

Kiskonyha az ereszek alatt

Csendben vagyunk, amíg a csiganyál
megfagy a térdünkön, amíg
ropognak a csigaházak.
Folyt a linóleumterítón a híg olvadéka a nyárnak.
A kiskonyhában izzadó edény,
A víz felforrt, szóltak: le kéne önteni.
Csigatestek lüktettek a kenyér belén.
Ihaláltuk halk pórusködét.

Egyszer láttuk a tévében, hogy a csigáknak kék a vére,
mert az eső kékítőt old a véredénybe.

Végül is megtöltöttünk egy cseréptálcát,
bő lében kavargott minden élettelen test,
s úgy mertük le a könnyű nyálkát,
mint anyáink tajtéktól a húslevest.
Ma mégsem ülünk nagy tort,
és nem egymáséi leszünk a terítéken.
Te sem szigetelsz jól, felfogod a záport,
és majd elterülsz az asztalon, olyan ciánkéken.

piac

Orovec Kristina fordítása

elmész a piacra és kérsz fél kilót
ő meg már méri is neked a 20 dekával többet és kérdezi, hogy mehet-e
akkor, amikor már az egészet elcsomagolta
a mérleg mindig a gyümölcshalom mögé van rejtve, hogy ne lásd a
számokat
és még egy almát nyom a kezébe
és azt mondja
„ez a tiéd, szééépségem”
és úgy tűnik, még jól is jártál
de amikor hazaérsz, rádöbbsz
hogy a négyszeresét fizetted

és akkor te vagy a bűnös mert mindig elfogadod az almát a kígyótól

anti.hermeneutikus

úszás a textus spektákulumában
felejtsd el a termeszek vonulását
a költészetnek érthetőnek kell lennie
úgy írd hogy mindenki megértse
írdál baszkódva
hétköznapi vagy stilizált nyelven
elmélet kritika feminizmus marxizmus
borzalmas konstrukciók
nehéz

nehézkés
csúf ez költészetnek
senki nem érti ezt
a költészet nem gondolkodik a költészet ostoba

áttetsző medúzák úszása
a textusnak áttetszőnek kell lennie
birtokolni a kulcsot
amivel mindenki kizárhatja ami alant van a dinnye mélyén
mindenkinek meg kell értenie
éreznie jó vagy rossz ízű

úszás a textus tengerében
az obskúrus sziklák odalenn cápákra hasonlítanak
félek nehogy leharapják a lábam
nehéz
nehézkés
csúf ez költészetnek
a parataxis elmerül a képernyőbe
kapjátok be ez
nem megérteni való

épületek közötti állóképek

sárga bútordarabokkal
beköltöztünk a vár alá
az óváros gödrébe
a hódok tavára
ott éltünk néhány sárga éven át rágtuk a papírt
összetörtünk hat tényért és még több narrációt
macskák jöttek s mentek, csak a Macska nevezetű macskánk
maradt meg s aludt a lábunkon
mert felhizlaltuk és simogatnivalóvá szelídítettük

minden formalista nő olyan formát lát ebben, mely több mint forma

én jelena anđelovskát látom amint kanapét cipel a hátán
úgy megy be a közeli épületbe

elmegyek a
kaszárnyába
a házikóba melynek nincs egyetlen saját szobája sem
tömegszagot áraszt
a tárgyából zajos cikcakk hangok meredeznek
minden hang először forte majd fortissimo majd egymást túllicitálva
egyre erősebb és erősebb
huszonhat órán át tart az előadás melyben próját esznek
majd újra

j. és én is az írást tanulmányozzuk
ő elmegy a napos rakpartra és nézi a mezítlás embereket a felhős part-
oldalon
én a külvárosból integetek neki

elhagyatott ház a központban
megszállták a szellemek
kulcsosomókkal jönnek-mennek
egyszer elvitték a gitárerősítőket is
és beszartak a végtelen ürességbe nem húzták le a vizet kiugrottak az
ablakon
rózsák nőttek a ház körül és várták a kotrógépet mely bármely pillanat-
ban megérkezhetett mindent
simogatnivaló felületté szelídíteni
arra gondoltam vajon hol a szürke Macska macska
talált-e barátnőket a vár alatt?
találkozott-e jelena macskájával csütörtök délután?

később olyan kicsi lett a lakás mint egy kölesszem
nagy kék pilates-labdával a közepén
és szemöldökcsipesszel a kezemben a szemöldökcsipesz a legtürele-
sebb barátnő
majd megint ház és a külváros
nedvességtől megfeketedett falak
ablak melyre soha nem tűz napsugár
fagyiszínűre meszeltük a szobát és megköszöntük a főbérlőknek hogy
érett formákat szedtek nekünk a kertből
megettünk még néhány millió betűt hagytuk a szerelmet kicsírázni

költözünk
a 68-as lakásba
darwin galambjai üdvözölnek bennünket vili jobban szereti a szomszédokat a rokonoknál
a lakásnak több utcája is van
a kacagó galamb még kicsi és nem tud repülni
a mérnök galamb hordja neki az ételt
alig várom hogy megmutassam jelenának a virginia woolf utcát az új lakásban

ahol formák nőnek
nőnek a kisgalamb szárnyai
nő a köleskása a ringlin
fotel nő ki a falból hangosan kacag a roló

integetek jelena barátnőmnek, huszonhat épületen és hétszázhatvankét ablakon át

integetek neki
a ringlin áll az odaégett köleskása nicsak, nő a Macska macska is (va-
lahol a sárga geográfiában)
még több betű nő ki a falból
termékeny hely ez képernyők néznek ránk mindenhonnan
a dialektikus galamb átrepül a nomád tájon
és látja jelenát ahogyan útra készülődik

Visszaszámlálás

Ördög Mónika fordítása

Itt egy szegényesen berendezett szoba, egy szekrény, amelynek nem csukódik jól az ajtaja, a padlódeszka, amely egy kicsit csikorog a léptek alatt, a kopott takaró az ágyon és a homályos ablak, amely igazából nem néz semerre. A végtelenségig állhatsz az ablaknál, akkor sem láthatsz el a szomszédos falnál távolabbra. A fény, ami innen jön, és az éjszakai utcai világítás látszatát kelti, csak illúzió. Nincs utca, nincsenek lámpák. Senki sincs az ablak alatt, és nem is volt soha senki.

Marlena mégis ott áll az ablak mellett, és a nem létező messzeségbe néz. A kezével mintha saját magát ölelné, vagy mintha a szívét szorítaná, nehogy kiiramodjon valahová rajta kívülre. Nem kell az arcát látni ahhoz, hogy átérezzük, mit érez. Minden látszik a hátán, amelyen az összes kis izom remeg egy kissé, mint amikor lázas az ember. A fejét úgy hajtotta le, hogy az elárulja, milyen az arckifejezése. A vállba görcsösen kapaszkodó ujjak nem igényelnek semmiféle magyarázatot. A test, amely könnyedén ring előre-hátra, többet mond mindennél. Nincs vigasz. Az egyedüli dolog, amit még meg lehet tenni, az éppen ez, bölcsőt állítani a saját testében és az altatódalok ritmusában ringani, legalább addig, amíg még csönd van, amíg el nem hangzik a következő szó.

Marlena magában számol, húsztól visszafelé, mint mindig. Tizenkilenc, tizennyolc, tizenhét, az ördögbe is, hogy szorít ez a cipő, gondolja, tizenöt, tizennégy, egy légy, hogy kerül ide ez a légy, és miért zúg ilyen kitartóan, miért épp a tizenháromnál, tizenkettő, az arcom olyan kísérteties ezen a vékony üvegen, tíz, megfordul, és valahová maga elé néz, kilenc, nyolc, már nem hallani a legyet, viszont hallja saját beleinek kortyogását, jó éhesnek és üresnek lenni, könnyed vagyok, gondolja, és még egy bizonytalan lépést tesz előre, eltávolodik az ablaktól, mintha lett volna ott valami,

ami vonzotta volna, vagy ami ijesztette, hét, hat, ó, istenem, valóban hat, nincs többé semmiféle félelem, itt vagyok az asztal mellett, és jól tudom, mi van a fiókban, csak ez a cipő ne szorítana ennyire, és ez a gallér ne fojtogatna, de hamarosan mindennek vége lesz, a benne végighúzódo függőleges, amelyet ebben a percben valamiféle aranyfonalnak képzél, hirtelen szakadozottá válik, lassan szétoszlik, s ezzel a fonallal együtt testének tartópillére is szétomlik, egyszeriben nincs többé semmi, ami ezt a testet teljes magasságában megtartaná, őt, érzi, milyen könnyedén és természetesen hanyatlott le önnönmaga mélységébe, de ugyanakkor egy súlytalan része valahová a magasba lendül, úgy tűnik neki, hogy két részre vált, a testre, amely tántorog, és amely lassan elveszti a támasztékát, és egy időn túli részre, amely felröppen valahová, és azzal fenyegeti, hogy elhagyja, minden alkalommal olyan intenzív, minden alkalommal olyan valóságos, gondolja, tulajdonképpen könnyű elválasztani önmagunkat önmagunktól, ez a test, amely a fájdalmat érzékeli és a hangokat hallja, csak zavaró tényező, négy, a keze kinyitja a fiókot, és egy gyors mozdulattal kirántja a revolvert, a fiók halkán megcsikordul, amikor a másik kezével becsukja, minden más csak fülsiketítő csönd, nincs már az a légy sem, nincs semmi, három, valamiért mosoly fut át az arcán, megjelenik a nyugalom, mindenki, aki jobban megvizsgálná az arcát, rájönne, hogy ebben a pillanatban végleges megállapodást ért el saját magával, azzal az erővel, amely a mozdulatait irányítja, kettő, léptek hallatszanak valahonnan, ő jön be lihegve, aztán két-három méterre tőle hirtelen megáll habozva, hogy továbbmenjen-e vagy megálljon, egy kimondatlan Ne! riad fel az ajkáról, a keze pedig mintha megindult volna egy kissé felé, és ez a beteljesületlen mozdulat fejez ki mindent, az ajkai némák maradnak, egy, a keze a homlokáig emelkedik abban a pillanatban, amikor ő végül egy lépést tesz felé, de mindez a hangos, túl hangos durranás árnyékába veszik, és összedől a világ, az ironikus igazságosság utolsó cselekedete az, hogy a padlóra zuhanása pillanatában leveszi a lábáról a cipőt, amely szorította.

Szinte jéggé dermednek, Marlina összegömbölyödve a padlón, a férfi pedig fölé hajolva, míg a függöny le nem ereszkedik. Egy másodperccel később kitör a taps, s ők egyedül vannak a függöny mögött.

Mielőtt a függöny újra fölemelkedik, a férfi gyorsan megcsókolja Marlina fagyos ajkát, és ezt suttogja: minden alkalommal megáll a szívem. Aztán felállnak, kézen fogják egymást, és széles mosollyal mosolyognak a színpad közepén.

Mi, a kitöröltek¹

1.

Penovác Sára fordítása

Amikor felveszed a kagylót, többé nem fontos, a hívás neked szól-t-e.

A vonal megszakadt. A kezemben tartottam a mobiltelefont, néztem, mintha először látnám, semmit sem értettem. Csak az a mondat jutott eszembe, amelyet egy regényben olvastam még a mobiltelefonok előtti időből.

A mobilt a bárpultra tettem, s Van Linden² folytatta a történetet. Látom magam, ahogy bólogatok hozzá, de többé egy szót sem értek abból, amit mond.

A hang a telefonban mindössze egy szót mondott – korcsolyapálya.

Lehet, hogy tévedés volt. Lehet, hogy vicc. Vagy valaki nagyon jól ismer engem.

Soha előtte nem hallottam ezt a hangot.

A külvilág a hívás előtti időben ragadt. Semmi nem szakadt félbe, a dolgok rutinszerűen folytak tovább.

A pultoslány valami koktélt kevert. Kreol. Fekete bokorszerű haja van, és fehér inget visel, olyant, amilyent a *Delfin* étterem minden dolgozója. A háta mögött lévő üvegpalcokon szokatlan alakú üvegekben színes italok sorakoznak. Inkább parfümökre hasonlítanak, mint alkoholra. Azonban az üveg alatt elhelyezett neon fénye mintha elnyelné az üvegektől a meleg színeket, és hideg holdfényvel helyettesítené őket. A pulton, rögtön a könnyökömnél, meggyújtatlan cigaretta van a hamutartó kivágásába ékelve. A hamutartó mellett Lennon-szemüveg. Ez a szemüveg Lennon³ helyett

¹ Részlet Slobodan Vladušić *Mi, izbrisani* (Laguna, Beograd, 2013) című regényéből. A regény 2014 januárjában szerepelt a NIN-díjra esélyes regények legszűkebb válogatásának jegyzékében.

² Van Linden, DLC 1.1.

³ John Lennon, DLC 1.2.

inkább Walter Benjaminra emlékeztet, akit akkoriban olvastam. Néhány évtizeddel Lennon előtt viselte.

Van Linden tovább darálta a történetet, mintha pénzt váltana fel a kávégéphez. Csak a kulcsszavak jutottak el az agyamig: Audi, sofőr, autópálya, rendőrség...

Lebegtek a történet felszínén, mint valami hajó maradványai, amelyek a holttestekkel együtt lassan elmerülnek.

A pincérnő egy pohár Ginger Martinit tesz a bárpultra.

Van Linden nem szakítja félbe a történetet.

Talán én rendeltem a koktélt a hívás előtt.

Míg Van Linden mesél, a bennünket elválasztó szemüveget és meggyújtatlan cigarettát nézem. Már régóta csak Van Linden és én vagyunk a *Delfinben*. A pincérnő még nem tette el a szemüveget és a cigarettát, mintha csak arra várna, hogy valaki visszajön. Mintha ez a valaki még mindig élne az emlékezetében, habár nem volt köztünk.

A pult mellett faliórák vannak. A mutatók innen alig látszanak, de az idő akkor is múlik, ha senki nem látja: Pekingben most éjfél után két óra van; Delhiben fél óra múlva éjfél. Van Linden Berlinjében, ahonnan két nappal ezelőtt megérkezett, húsz óra van. Londonban tizenkilenc; New Yorkban dél múlt hatvan perccel ezelőtt; Los Angelesben, ahová Van Linden holnap elutazik, délig még százhusz perc hiányzik.

Itt, Tokióban, éjjel három óra van.

Csak hogy mondjak valamit, megkérdezem Van Lindentől, hol játszódik a története. Azt válaszolja: *nowhere*. Ez volt az elnevezése azon városok közötti térnek, amelyeknek az ideje a *Delfinben* ketyeg.

Az étterembe most besétált egy lány, aki Katy Perrynek⁴ hívta magát, habár a valódi Katy Perryhez semmi köze se volt. A lány élő divatlap: két kontaktlencse, műszempilla, feltöltött ajkak, feltöltött mellek, bronzszínű bőr, miniszoknya, francia manikűr, két kar, ugyanannyi láb, három gyűrű, bokalánc.

Kopp, kopp, kopp. Csizmája hangja kopogásra emlékeztetett.

De semmit nem kellett kinyitni. Már minden nyitva volt.

Azt mondja nekem: „Valamit el kell mesélnem magának.” Ezt szerbül mondta, s minden így kezdődött, mert sem Van Linden, sem a pultoslány nem ismerte ezt a félig halott nyelvet. Katy rájuk se hederített.

Azt kérdezte, tudok-e egy másik helyet, ahol nincsenek emberek?

A biliárdterembe vezettem.

Van Linden angolul odakiáltott, hogy legyenek óvatos.

⁴ Katy Perry, DLC 1.3.

Egyedül a biliárdasztal feletti lámpa világított a szobában. A golyók szétlökdösve. Mintha félbemaradt volna a parti. Egyedül a fehér golyó hiányzott, amellyel a játékot indítják.

„Miről van szó?”, kérdeztem Katyt.

Magam sem tudom, miért, egy üres frizsiderre hasonlított. Egy ideig hallgatott, aztán felengedett. Ekkor előtörtek belőle a szavak.

És Katy úgy fecsegett, mintha felsorolná, kit látott vagy mit vett: egy Los Angeles-i *party*ról beszélt, ahol több mint kétszáz ember volt, köztük sok ismert, büszkeség töltötte el, hogy őt is meghívták, jól érezte magát, nem ivott sokat, odalépett hozzá egy jóképű fickó, azt gondolta, le akar feküdni vele, minden férfi ezt akarja, de rosszul gondolta, a fiú ezt mondta: *azért jöttem, hogy elmondjam neked, meg fogom ölni a pasid*, elmosolyodott, szép mosolya volt, ördögien jóképű volt ez a pasi és a mosolya, majd sarkon fordult, és elment.

A lány ekkor elhallgatott.

Én is hallgattam. Mindez egy Bret Easton Ellis⁵-regény jelenetére emlékeztetett, ahol a főnevek brandek, az emberek meg igék. Néztem a hideg, kék szemeit és a kék kontaktlencséit, néztem száraz, sovány arcát, amelyet mintha soha nem nedvesítettek volna könnyek.

Ekkor a fickó neve után kérdezősködtem, habár tudtam, hogy senki sem annyira hülye, hogy gyilkossággal fenyegetőzés után bemutatkozik. Katy azt válaszolta, ő is megkérdezte a fickó nevét. S megmondta neki, hogy hívják.

„Hát hogy hívták?”

„Angelo Freund” – válaszolta.

Angelo Freund, gondoltam.

Feltettem neki még néhány kérdést Freundről, de nem tudott többet mondani.

A végén egy névjegyet nyújtott át. Azt mondta, most minden az én kezemben van. A boldogsága és a jövője. Mert a barátja a mindene.

Azután kiment.

Egy ideig még a biliárdasztalt néztem, mert nem szerettem volna, hogy együtt menjünk ki a *Delfin*ből. Azt gondoltam: ha a fehér golyó az asztalon lenne, a szétlökdösött golyók rendszerré változnának. Egy ügyes biliárdozó az összes golyót a lyukakba rakná. Igen, erre szolgál ez a fehér holdgolyó.

Ekkor eszembe jutott a telefonhívás. A szám, amiről hívtak, ismeretlen volt. Ahogy a hang is. Mintha jött volna valaki, szétrobbantotta a golyó-

háromszöget, majd elment. De aki egyszer elmegy, vissza is kell térjen. Legalább szellemként.

Többé nem volt semmi keresnivalóm a *Delfin*ben.

A város neonszínek katalógusaként festett: kobaltkék, akvamarinkék, skarlátvörös, amarántvörös, bivalybórszín, barackszín, sütőtöksárga, lazacrózsaszín, búzaszín... S amíg sétálok a járdán, amelyen keverednek a színes tócsák, egy kellemes üvegépülettel találok szembe magam, melynek a páros emeletei a kék árnyalataiban pompáznak, a páratlanok pedig a sárga árnyalataiban. Rögtön utána egy üvegépítmény tűnik fel, mely visszafogott óarany színben világít, mint a dzsinn lámpása.

Színek, színek, színek.

Ezek a szokatlan alakú épületek mind-mind felnagyított parfümös-üvegcsékre hasonlítottak.

The streets will be crowded, the neon lights will be overwhelming, and you never know what you might discover on your own. Ezt nem én mondom, hanem Beth Reiber⁶ a Frommer's Tokió-kalauzában, amit egyszer olvastam, míg arról ábrándoztam, hogy idejövök.

Az emberek, akik szembejönnek, mindig magasak, szépek, fiatalok és mosolygósak. A legkevésbé sem aggasztja őket, hogy egy pillanattal később eltűnnek a hátam mögött, örökre.

Szerelem, gondoltam, Katy Perryre és a barátjára emlékezve. Ha hinni lehet az itteni írónak, Murakami Harukinak⁷, valahol egy szerény étteremben még mindig lehetséges, hogy egy átlagos, szürke srác megismer egy átlagos, szürke csajt. Ezt azután az emberek *igaz szerelemnek* hívják. A szex utána jön – a történeten kívül. Amikor azonban a szex a fedőlapon belül jelenik meg, azt az *igaz szerelem keresésének* nevezik. Amikor ez a fedőlapon nem egy könyv fedőlapja, hanem egy útikalauzé, akkor ezt többé már nem az *igaz szerelem keresésének* hívják, hanem *gazdag turisztikai kínálattá* válik. Vagy: *whether it's jazz, reggae, gay bars, sex shows, dance clubs, mania or madness, you're searching for, Tokyo has them all.* (Beth Reiber, ismét.)

Egyedül rokkantak nincsenek Tokió utcáin. Senki nem is szereti, és senki nem is keresi őket itt. Ez visszavisz Lisszabonba, Európa végére, ahol láttam egy vak fiút ünneplőbe öltözve, amint bizonytalanul lépked az utcán a bot segítségével. Az apja idegesen, de szeretettel ugrál körülötte. Valószínűleg ez volt az első alkalom, hogy a vak fia bottal kiment az utcára.

Miért nem tudom elfelejteni?

S akkor megálltam.

Ezek közül semmi sem létezik az úgynevezett *valóságban*.

⁶ Beth Reiber amerikai író, útirajzíró, reklámagítató.

⁷ Murakami Haruki, DLC 3.1.

Csak a program létezik, melyet *Metropolis*nak hívnak. Lehet, hogy Fritz Lang híres filmjéről kapta a nevét, aki akkor kapott inspirációt a filmhez, amikor először látta meg a hajóról New York fényeit.

Mégis *Metropolis*ok lakosságának – vagyis a *netizen*eknek, ahogy még nevezik őket – 99 százaléka soha nem hallott erről a filmről. Szétszóródnak a virtuális térben, mint a konfetti ünnepség után. A szél jobbra-balra viszi őket, mint az eldobott nejlonzacskókat.

Tokió, ahol most vagyok, csak egy pont a megalopolis-hálózatban, amely a *Metropolis*ban a világot alkotja. Én pedig csak egy ilyen kis nejlonzacskó vagyok.

Minden, ami körülöttem volt, egyszerre teljesen értelmetlenné vált.

Egy dolog nem volt értelmetlen: Angelo Freund. Ha ennek a fiúnak valamilyen más neve lenne, talán ez az egész egy cseppet sem ijesztene meg. Azonban ezt a nevet már láttam egyszer. De nem itt, a *Metropolis*ban.

Mellettem emberek mentek el. Azon töprengtem: hogyan gondolja *ezt* megtenni? A *Metropolis*ban nem létezik a KILL utasítás. A *Metropolis*ban nem lehet senkit sem megölni. Az egyetlen, ami lehetséges a *Metropolis*ban, hogy valakit elhasználnak.

Azután láttam, hogy egy lány jön felém, aki Lisbeth Salanderre⁸, a *Millennium*⁹ trilógia hősnőjére hasonlított.

Mielőtt elment volna mellettem, kijelentkeztem a programból.

Log off.

2.

Egy félhomályos internetkávézóban ventilátorok zúgnak a számítógépek gyomrában. A monitorokról és a pult feletti hideg neonról visszapattan a fény, a falakon processzorok és videokártyák reklámplakátjai sejlének. A kávézó szemközti oldalán a *Fehér angyal* reprodukciója dereng. Hét nappal ezelőtt akasztották fel ide, hogy elfedje a falon átütő nedvességet.

Egy vézna, cherokee-frizurás és orrpiercinges lány ül mellettem a számítógépnél. A fülhallgató satuként szorítja a fülét. A feje mozdulatlan. A teste azonban remeg és meggömbül, a billentyűzetet lázasan verő ujjait követve. Egyszeriben minden megnyugszik, s a lány keze elernyed a billentyűzeten. Meghalt, vagy a következő szintre lépett.

Mellette hamutartó beékelt cigarettával. A vége már hamuvá vált, de még mindig őrzi eredeti alakját. A hamutartó széléhez majdnem hozzáér

⁸ Lisbeth Salander, DLC 3.2.

⁹ *Millennium*, svéd trilógia, megjelenése óta a svéd kiadóipar legjövödelmezőbb terméke.

az olajzöld zippo¹⁰ öngyújtó. Egy kibontott dobozos Coca-Cola¹¹ is itt van. Minden, mint egy filmben.

Egyedül a Lisbeth Salanderre emlékeztető lány ül továbbra is teljesen mereven.

Úgy néz ki, mégis halott.

Magam sem tudom, miért, Franz Bieberkopf¹² pitiáner bűnöző jutott ekkor eszembe, aki a *Berlin Alexanderplatz*¹³ végén ilyen mereven várja a halált. Lassú zene kíséretében lép oda hozzá, amelyet egyedül csak ő hall. Négy évvel később a náci megszerették a hatalmat. Alfred Döblinnek¹⁴, e regény írójának, Theodor Adornónak¹⁵, Walter Benjaminsnak és a többieknek menekülniük kellett. Mások maradtak, tovább ültek mereven.

Miért jut mindez eszembe?

Amikor kimentem a kávézóból, kint már sötét volt, s megint esett. Az utak, amelyeket a lapátok és a lépések reggel kiástak és letapostak a hótörzsek között, mostanra szinte teljesen eltűntek. Autó sem volt a kis parkolóban a körforgalom közepén. Csak egy utcai lámpa állt itt, amely sütőtök színű fényét szórta.

Ghostra gondoltam, a *Halloween-őrült*¹⁶ barátomra. Ezen a napon a holtak világa érintkezik az élőkével.

Az órára néztem. Még mindig korán van Ghost számára. Néhány órával ezelőtt azt mondta nekem, itt kellene találnia egy prostituáltat a legalacsonyabb fizetési osztályból. Egyet azok közül, akik esténként a gimnázium épülete előtt rendelnek.

Gaudeamus igitur nappal. Éjjel: *akarsz szexelni?*

A gimnáziumra zöld festékszóróval valaki ezt írta: FÜGGETLEN SZERB ÁLLAM. A rövidítést, FSZÁ, sárgával.

Nem tudtam, miért keressük ma este azt a prostituáltat.

Hívtam Ghostot. El szerettem volna mondani neki, hogy még egyetlen női vállalkozó sem foglalta el a harci helyét, hogy megküzdjön a napi be-

¹⁰ Zippo DLC 3.3.

¹¹ A Coca-Colát hidegen a legjobb inni, már ha egyáltalán szereted. Ha nem szereted, *hater* vagy, a *hater*ek pedig nem érdemlik meg, hogy éljenek, mert nem fogyasztanak eleget.

¹² Franz Bieberkopf, regényhős

¹³ *Berlin Alexanderplatz*, a regény

¹⁴ Alfred Döblin 1945-ben francia kultúrattaséként tért vissza Németországba. Hoszszú és súlyos betegség után 1967-ben halt meg Párizsban.

¹⁵ Theodor Adorno, a *hater* és a *hating* atyja; az egyetemista lányok a hatvanas években, tiltakozásként, csupasz keblüket mutogatták neki, és virággal hintették be. Svájcban halt meg, ahol a háború alatt is tartózkodott.

¹⁶ *Halloween*, a sütőtöktermesztők ünnepe.

tevéért [illetve egy darab férfihúsért, melynek megmunkálása 10€]. Ghost azonban ki volt kapcsolva. Valószínűleg azon a regényen dolgozott, amelyet a texasi *The Writers for Hire, Inc.* ügynökség rendelt meg tőle. Ghost *ghost writer*ként dolgozott nekik. Mint szellemíró. Becenevét is így kapta.

A regény, amelyen jelenleg dolgozott, két jamaicai női bevándorló összefonódó életrajzának tűnt, akik Amerikában próbálják megtalálni az egyensúlyt a saját kultúrájuktól való megszabadulás és örökségük valódi szépsége között [vagy, mint a kapott utasításban írja: *balance between liberation from their culture and the true beauty of their heritage*]. Leendő regénye számokban kifejezve így fest: terjedelem: 300 oldal; az átadás határideje: 3 hónap; tiszteletdíj: 6000 \$.

Kérdeztem Ghostot, nehéz-e két lesbikusról regényt írnia, akik egy olyan országból származnak, ahol sosem járt, s akik egy olyan országba mentek el, ahol ő szintén soha nem járt. Ghost azt mondta, kapott *utasítást*, és ez elég.

Ebben az utasításban pontosan leírják, minek kell benne lennie a kéziratban, s mi nem kell, hogy benne legyen.

„És a stílus?”, kérdeztem tőle.

Azt mondta, a mondatoknak nem kell hosszúaknak lenniük. Hanem rövideknek. Csak a lényegileg fontos dolgok szerepeljenek bennük. Ami a lényegi.

Ezt nevezik a filozófiában fenomenológiai redukciónak.¹⁷ De ezt a regényben nem szabad leírni. Túlságosan elitistának hat.

Én is tudtam, mit jelent a fenomenológiai redukció. Ezért is hagytam abba az írást: a szavakkal és mondatokkal még a lényegileg fontos dolgokhoz se juthattam el.

Helyi kurvák még nem voltak. Ők is csak azt nyújtják a férfiaknak, ami lényegileg fontos.

Itt ért tetten a szomszédasszony.

Negyven és ötven közötti volt, s a fiáról gondoskodott, aki az általános iskola valamelyik felső osztályába járt. Minden húsz évvel fiatalabb volt rajta, kivéve a teste. A szebb napokon gyakran láttam őt, ahogy az épületünk aljában lévő bolt eladónőjével beszélget. Azt mondta, ki tudja, miért jó ez, néha helyet kell változtatni és feltölteni az elemet, az ember annyira fiatal, amennyire fiatalnak érzi magát. Két alkalommal is meghívott kávéra

¹⁷ A fenomenológiai redukció megkönnyíti a nyomorúságos életet: mindent, amit nem érthetsz meg, nem foghatsz fel, nem érezhetsz, nem csinálhatsz meg, egyszerűen elhajítod; a lényeggel foglalkozol: eszel, baszol, alszol, marhulsz.

a garzonjába, míg a fia iskolában volt. Nem fogadtam el a meghívást. Néhanyszor összefutottunk a folyosón, s akkor feltartóztatott azért, hogy az időjárást kommentálja. Hallgattam.

Ezen az estén, amikor a hó megállás nélkül esett, először sajnáltam meg őt.

Azon töprengtem, mennyit szenvedett ez a nő életében.

A szemem felől érdeklődött: a fehérje egészen véres.

Azt mondtam neki, lázas vagyok.

„A lakásban kellett volna maradnia.”

„Nem maradhattam.”

„Tudom, milyen... én is csak ritkán tudok a négy fal között maradni.

Azt gondolom, begolyózok. Muszáj volt kimennem.”

Nem tudtam, mit mondjak neki. Szürke bundát viselt. Ki volt sminkelve, mintha szórakozni menne. Úgy tűnt, a gimnázium előtt állna meg, ha nem találkozunk.

„Merre megy?”

„A központ felé”, válaszoltam.

„Magával mehetek?”

„Természetesen.”

Elindultunk a szűk kis ösvényen a hóban. Ő ment előre, én mögöttem lépkedtem. Azt mondta, szedjek C-vitamint, és feküdjek. Nem szabad viccelni a megfázással.

Lépdeltünk az utcán keresztül, aminek valamikor Rudić volt a neve, de néhány évvel ezelőtt megváltoztatták. Az emberek azonban továbbra is a régi nevéen hívták, habár többé már senki nem tudta, ki is volt egyáltalán ez a Rudić. Minden nap meghal valaki ezek közül az emberek közül, s új emberek születnek, akik azt se fogják tudni, hogy ezt az utcát valaha Rudićnak hívták. Úgy fogja hívni, ahogy most hívják.

A generációk elkerülik egymást, akárcsak az alakok a *Metropolis*-ban.

Habár fiatalabb voltam ennél a szomszédasszonyomnál, ő is és én is öregek voltunk már. Öreg volt a fiatal eladónő is a teljesen üres *Nike*¹⁸ butikban, amely mellett elhaladtunk: szájtátva, mereven állt a hulló hóban. Satírozott és hosszú hajú, barnított és hosszú körmű, ebben az erősen megvilágított térben egy babára emlékeztetett, akit valaki a pultnak támasztott.

„Szomszéd, egy órával ezelőtt kereste egy fiatalember.”

„Bemutatkozott?”

¹⁸ *Nike* – cipőgyár, 1968-ban alapították. Éves bevétele 24,1 milliárd dollár (2012). A dolgozók száma 44 000.

„Nem.”

„Hogy nézett ki?”

„Nem tudom... tudja, kopogott a maga ajtaján, ezt meghallottam, s akkor kimentem a folyosóra. Meg akartam neki mondani, hogy maga valószínűleg nincs otthon. Akkor elfordult. Tudja... fekete sapka volt rajta, és sál a szája előtt. Csak a szemeit láttam. Megjijedtem, és gyorsan bezártam az ajtót. Akkor elment.”

„Nem tudom, ki lehetett.”

„Csak el akartam mondani magának...”

Ekkor elhallgattunk, s így, csendben értünk be a város központjába, amelyet egy óriási betonszerkezet ural, melynek az építése régen félbeszakadt. Valamikor a színház épülete állt itt, amelyet leromboltak. Egyedül négy oszlop és a homlokzat maradt meg belőle. A régi maradványaira kellett volna felhúzni az új épületet.

Se az oszlopsor, se a homlokzat nem látszik már, mert zöld, függőny-szerű védőhálót húztak köré, a hálón keresztül pedig a NEXT narancsleveníek óriásplakátja.¹⁹ A valamikor a városközpont védjegyeként szolgáló oszlopsor mögött az új épület csupasz csontváza áll, amely a maga nagyságával régen felülmúlta a régi épület homlokzatát.

„Ki tudja, mi lesz ez a végén”, mondta a szomszédasszony. „Hallotta, mi történt az építővállalat tulajdonosával?”

„Nem.”

„Öngyilkos lett. Törlesztette az adósságát az uzorásoknak, hogy ne bántásák a családját, azután pedig megölte magát. Akkor viszont a bankok kizavarták a családját a nagy házukból, amelyet most árulnak. Itt van... pedig élhetett volna szépen is, ha nem lett volna mohó.”

Nem tudtam, mit mondjak neki. Csak azt néztem, ahogy a szél mélyedést fúj a NEXT-reklámba, s magam sem tudom, miért, de eszembe jutott egy portugál tengerészeokről szóló történet. Amikor kihajóztak a tengerekre, amelyek nem szerepeltek az akkori térképeken, levették az árbocon fesszülő, vörös kereszttel megjelölt vitorlát. Helyette egy sima fehérret tettek.

Elköszöntünk egymástól.

„Óvakodjon attól a fiatalembertől, aki kopogtatott az ajtaján”, mondta elmenőben. „Félelmetes szemei voltak.”

„Hogy érti?”

„Tudja, dülledek voltak, mintha hasba szúrták volna. És vérben úsztak. Soha nem láttam véresebb szemeket.”

Akkor elindult az épület irányába, melyben mindketten éltünk.

Néztem a hóval borított korzót. Teljesen kietlen volt.

A több mint tíz éve nem látott öcsém jutott eszembe, akire eddig az estéig szinte egyáltalán nem is gondoltam.

Szóval jégpálya.

Így indultam el a korzón keresztül a bankok, butikok és a játékbarlang között a jégpálya felé, ahol soha semmi jó nem történt velem.

A lelátók kihaltak voltak. A jégpályán három korcsolyázó lányt láttam, akiket még a hó sem tántoríthatott el a jégtől. Két tíz év körüli kislány a tévében látott műkorcsolyázókat próbálta utánozni. Gyakran elestek, de felálltak és egymásra nevettek, hangosan.

Egyikükből se lesz műkorcsolyázó.

Amikor halálukkor lepereg előttük életük filmje, egyetlen képkockát sem szentelnek majd ennek az estének. Nem létezik számukra.

A harmadik korcsolyázó már nem volt kislány. Egyszerű gyapjúsapka volt a fején, melynek széle alól kilátszott szőke, vállig érő haja. Térdig érő kabátot viselt. Ebben az öltözékben első ránézésre egészen színtelennek tűnt. Csak a korcsolyái voltak bámulatosan fehérek, mintha hóból lennének. Amikor elhaladt mellettem, láttam, hogy mosolyog. Azonban ez a mosoly nem nekem, s nem is a körülötte vigyorgó lányoknak szólt.

Korcsolyázásában nem volt semmi akrobatikus, egyedül csak valamilyen bámulatos, mély nyugalom. Olyan nyugodtan, koncentráltan siklott, mintha senki nem lenne körülötte.

Azt gondoltam, soha nem érzett még ekkora nyugalmat, mint itt és most az üres jégpályán. Szép volt ez a nyugalma, ez a nyugodt siklása, ami senkinek nem szólt. Lehalkítottam a telefonom. Nem akartam, hogy Ghost hülye hívásával félbeszakítson. Nem akartam a prostituáltakon gondolkodni. Továbbra is a lányt néztem, aki néhányszor elhaladt a hely mellett, ahol álltam, mintha ott se lennék.

Rázott a hideg, de órákig szerettem volna őt figyelni. Semmit nem tudtam erről a lányról. Soha nem láttam, s nem tudhattam se azt, mit csinál, se azt, hány éves, se azt, honnan jött, se azt, hogy hívják. Szellemként lebegett fehér korcsolyájában a jégen.

A kabátom zsebében rezgett a telefonom...

Tudtam, Ghost az.

Ha felveszem, a lány eltűnik, s minden felgyorsul.

Mintha valaki megnyomta volna a *forward* gombot.

Virtuális misztikum

Fordítói jegyzet Slobodan Vladušić *Mi, izbrisani* című regényéhez

A *Mi, izbrisani* [*Mi, kitöröltek*] regény és videójáték (alcíme is ez) egyben, kettős térben játszódik: a valóságban, egy meg nem nevezett szerbiai városban és a *Metropolis* nevű virtuális világban, amely tulajdonképpen egy videójáték, s ebben a világban virtuális énjével bárki eljuthat a világ bármely pontjára.

Slobodan Vladušić érdekes játékot játszik az olvasóval, hiszen kiemeli a regény lapjai közül, s a virtuális térben is utazásra invitálja azáltal, hogy weboldalán úgynevezett *downloadable content*eket, vagyis letölthető tartalmakat helyezett el, amelyek kibővítik a nyomtatott szövegtestet, újabb információkkal, adalékokkal látják el az olvasót, illetve játékost. Ezeket a tartalmakat lábjegyzetben tünteti fel a DLC jelöléssel, s az olvasó ezek alapján tájékozódhat a virtuális jegyzékben, amely teljes egészében a könyv megjelenésétől számított egy, három, hat, illetve tizenkét hónapon belül jelenik meg. A szerző hangsúlyozza, hogy a regény a virtuális tartalmak nélkül is olvasható, azonban talán az együttozvasás kerekébbé teszi.

Az első szerb cyberregényként aposztrofált mű mellett, hogy kilép a zárt szövegtestből, vizuálisan megjeleníti a külvilág dolgait is a borítón belül, különféle újságcikkeket, más könyvek beszkenelt oldalait, Facebook-kiírásokat illeszt be a szövegbe. Például az Angelo Freund, aki után a főhős végig kutat, Facebook-profilján található, főként városi legendáknak tűnő történeteket, köztük egy lányról szólót, akit meztelenül kidobtak a óra egy Audiból. Ez lesz a vezérszál a regényben, a főhős és a barátja keresik a lányt és a férfit, aki ezt tette vele. A kérdés csak az, hogy hol ér véget a fikció, és hol kezdődik a valóság, egyáltalán véget ér-e a fikció, s mi köze mindennek a titokzatos Angelo Freundhoz?

Krimi, sci-fi, misztikum, ugyanakkor irodalom és filozófia is megjelenik a műben. S a szereplők foglalkozásai sem hétköznapiak. Ebben a világban az embereket többé nem ölik meg, hanem – ahogy a cím is mondja – kitörlik.

Szigorúan ellenőrzött gyönyörök, szkafanderben

Jódal Kálmán prózájának megközelítései

A következő adatok olvashatók Jódal Kálmánról a 2013-as, Trauma/ Nosztalgia alcímet viselő *Symposion*-számban:

„Születési és lakhely: A genfi Cern részecskegyorsító

Életkor: Változó

Foglalkozás: Idegen

Életcél: Frodóként emigrálni egy másik naprendszerbe

Eszménykép: Ken, természetesen szintiszta műanyagból”.

Abnormális, agresszív, antiesztétikus, különc? Miért keltheti fel az olvasó érdeklődését a fenti módon bemutatkozó Jódal Kálmán: mert kiborg taxisofoőr, lelkiekben és művészetében magányos transznemű lény, esetleg mert lázító forradalmár, a neoista kód őrzője? A kortárs vajdasági magyar irodalomban prózavilága mindenképp kívülálló pozíciót foglal el, ezáltal számomra akaratlanul is olyanná válik, mint egy nem kívánt terhességből megszületett gyermek. Pontosan ez a más(hol)-lét és elsősorban kevéssé tárgyaltsága készítetett arra, hogy munkámban köteteinek, a *Bakancs és falnak* (1994), mégis elsősorban az *Agressívának* (2010) a megközelítési módzataira irányítsam figyelmem.

Az erőszak aspektusai 1. – Homeboy warchild

„A bomlás és az enyészet színekavalkádja, a gonosz banalitása, a háborús erőszak dühöngései, a szervi specializáció és az ösztönrepertoár lecsuszodása, a gép-ember-állat szimbiózisa, a televíziós adásidővé változó egyéni életidő, az euklideszi tér és a video-eklektika, a számítógépes víziók és hallucinációk hibrid-egységei határozzák meg Jódal Kálmán elbeszélő prózájának és hangjátékainak kronologikus, topologikus és tropologikus

szerkezeteit” (VIRÁG 2008; 4) – foglalja össze tanulmányában Virág Zoltán a jódali káoszuniverzum sarkalatos pontjait. Elég csak a kötet címek által felidézett jelentéstartományokra asszociálni, a mai nézőpontból háborús traumaként (is) definiálható létélmény a *Bakancs és fal* novelláinak, hangjátékainak születésekor aktuális tapasztalatnak számított a balkáni térségben. A fojtogató légkör, az állandó fenyegetettség tudat elemi erővel van jelen mindkét könyv szinte összes szövegében, miközben a soha el nem érhető harmónia megszerzése iránti vágy is ott munkál a színpalak mögött. A háborús tudat és elszigeteltség azonban sokkal mélyebben gyökerezik, s aktualitással bír a későbbi kötet, az *Agressiva* szövegeiben is: „és összes őszám szitakötő szárnyakat növesztve, meztelenül belevegyült az Osztrák–Magyar Monarchia bugyborékoló katlanába, havasi gyopár illatát hagyva maguk után” (JÓDAL 2010; 67).¹ A kétféjű fenevad „bugyborékoló katlana” jó néhány vajdasági szerzőt aktívan foglalkoztat(ott), elég Juhász Erzsébet *Határregény* című könyvére utalni; Jódal prózája a huszadik század végi, illetve science fiction ihlette jelenségekkel, digital art-szerű művészi áramlatokkal rokonítható leginkább, s még ha látszólag érintőlegesen is, de megjelenik nála a gyökereit tekintve pontosan meghatározható elszakítottság tapasztalata. Megerősíti mindezt a szerző egy vele készített interjúban is: „A prózában megjelenő »valóság« – az ember ugyanis keres magának hazát –, bármilyen furcsán hangozzék is, de az Osztrák–Magyar Monarchia világára hajaz. Egy letűnt világra, melyet azonban robotszerű lények, tetovált emberek, regényhősök, filmszínészek népesítenek be, leginkább egy várost, többnyire »Újvidéket«” (KOCSIS 2011; 71).

„Renata Salecl szociológus asszony az *On Anxiety* című tanulmányában kifejti, hogy fontosak lehetnek a szorongást tanulmányozó pszichoanalitikus kutatások számára azon emberek traumás tapasztalatai, akik valamilyen erőszakos esemény részei (áldozatai) voltak. Tágabb értelemben összefüggésbe lehet hozni ezt azzal is, hogy egyszerűen szorongást keltő időket élünk, amióta társadalmunk átesett az erőszak legextrémebb változatain [...], másrészt pedig létezik az a fajta félelem is, melyet a távoli háborúktól való félelemnek neveznek” (TREZIĆ 2012–2013; 39) – írja a trauma természetéről Alja Trezić *Symposion*ban megjelent esszéjében. A fentiek függvényében Jódal Kálmán számos szövegében az erőszak a háború(k) poszttraumatikus hatásaként realizálódik: „aztán eszébe jutott, hogy a mellette ülő is valószínűleg ahhoz a réteghez tartozhatott a nem is olyan távoli múltban (amelyre még élénken emlékezett), akik [...] szín-

¹ A továbbiakban az *Agressiva*-ból származó Jódal-idézeteket csak az oldalszámok megadásával jelölöm.

te rajokban lepték, és egy-két üveg skót whiskyért vagy egy Levi's farmerért cserébe a közeli és távoli rokonságból, ismeretségi köréből szinte bárkit megdughatott volna, beleértve akár magát a taxist is" (58); míg a szövegek másik csoportja egy (újabb) lehetséges apokalipszist vetít előre: „Megölni valakit. Szenvedélyesen kívánom. Sőt, gépfegyverrel szafarit rendeznék maradék baráti körömmel szép városunk utcáin, és teherautóból lövöldöznek a hús-vér, papírmasé vagy rágógumi állagú, törvénytisztelő polgártársainkra. Gerhardnak nevezem magam, de nevezhetném magam Trainnak is, ahogy a pöcsömet is hol Gestapónak, hol securitaténak becézem" (15). Öntörvényű igazságszítás, a hatalom gyakorlásának ellenállhatatlan kényszere ez? A rövidprózák karakterei akarva-akaratlanul is áldozatául estek annak a mechanizmusnak, amely a hatalmi gépezet részévé integrálja, bekebelezi életüket és tudatukat, megfosztva őket az önálló véleményformálástól, a cselekvés szabadságától – Jódal korábbi elemzői e kérdés kapcsán utalnak a gyakran átvett karkai hős(ök) neveire. Olyan kiszolgáltatott lényekké válnak, akik civil létükre sorkatonaként viselkednek, miközben saját, legintimebb testrészüket szólítják a totalitárius hatalom végrehajtó szerveinek nevein. Elmosódnak a magánszféra határai, minden ember, robot vagy kiborg harcos anarchistává lényegül át a „pszeudo-békében” (FOUCAULT 1999; 317), melyre tanulmányában Foucault is utal: „a hatalom lényegénél fogva represszív, elnyomja a természetet, az ösztönöket, elnyom egy osztályt, vagy elnyom egyéneket [...] a hatalom miatt és a hatalomért vívott összecsapások, a hatalommal való összeütközések, az erőviszonyok módosulásai – az egyik oldal felerősödése, a viszonyok felborulása –, mindez egy politikai rendszerben csakis mint a háború folytatása értelmezhető, azaz a háború epizódjaként, szétaprózódásaként, áthelyeződéseként érthető meg” (FOUCAULT 1999; 315–316). A jódali hősök tehát akár a már megélt (balkáni) háborúban vagy a „pszeudo-béke” közepette kirobbanó utcai lázadások során, esetleg a futurisztikus űrcsaták alkalmával, de minden esetben ki vannak szolgáltatva a hatalmi struktúrák pusztító erőtereinek. Így vall erről a szerző: „A háború, pontosabban a háborússorozat és az előző rendszer – melyben felnőttem – szennye egy részének ijesztő előűszása, valamint a mindenki által másmilyennek álmódott jelen... Ez mind együtt, a kilencvenes évek rémálomszerű pornóvalósága pedig hatványozottan valami olyasmi, amit még mindig nem sikerült akár csak félig is feldolgoznom, így zömmel át-tételesen vagy csak egyes szegmentumaiban, elszórtan tapinthatók ki az írásaimban” (KOC SIS 2011; 73).

Az erőszak aspektusai 2. – Formalinban hancúrozva

„Kemény valutáért dadaista képverseket korbácsolok ilyesmire vágyó üzletemberek, »üzletemberek« és üzletasszonyok hátára. Ha esetleg kihullik a műfogsoruk, elvárják, hogy pofozzam, vagy fojtogassam őket duplára sodort cipőpertlivel, nejlonharisnyával, bármivel, míg ők csecsemőnek vagy munkaköpenyes-fehér térdharisnyás-szandálos-pionírkendős gyermekcséknak öltözve ordítanak, lihegnek, szűkülnek, esetleg bágyadt elégedettséggel morognak, rőfögve spriccelve, nedvedzve, üritkezve a könnyen takarítható padlóra. Minél több műfogsor a padlón, annál kedvesebbek délután a gyermekeikhez, unokáikhoz, kedves családjukhoz, hisz vicc, vicc, vicc, pompás poén, kikapcsolódásként is felfogható apróság az egész” (91). Az idézett rész kiválóan megvilágítja az erőszak-poétika másik szegmentumát, melybe a szexuális téren véghezvitt agresszív-perverz-szadista viselkedésminták utalhatók. A nemzés-gyönyörszerzés funkcióinak betöltése helyett a Jódal-szövegek rémálomszerű valóságában a szexuális aktus is a hatalom gyakorlásának alkalmává válik, a végletekig fokozott kiszolgáltatottság és domináns uralom terepévé. Tóth Zoltán János a mozgóképes pornográfia műfajkritikai kérdéseiről írott értekezésében hangsúlyozza: „a hetvenes években – akárcsak napjainkban – a pornó nagyon gyorsan reagált a társadalom és a kultúra változásaira, noha nem abban az értelemben, ahogy ez más műfajok esetében érvényes. [...] A pornót nem érdekli a valóság, azonban az, hogy egy kulturális, politikai közösség mit gondol a szexualitásról, az a szexualitás reprezentációira, így a pornóra is hatással van” (TÓTH 2013; 6). Megállapítása megerősíti feltételezésemet, mely szerint a hatalmi mechanizmusok az intim szférára is kifejezett hatást gyakorolnak. „Visszakézből pofon vág. Valami jóleső fájdalom ömlik végig a testemen” (9) – a test gyönyörszerzés céljából való sa nyargatása, a szadisztikus vágymegnyilvánulások mégsem képesek valódi kielégülést eredményezni, pusztán annak korántsem idillikus lehetőségét kínálják. A normalitás határait feltépő káoszuniverzumban a pszichikai és fizikai deformációk a hétköznapi praxis részeivé sorvadnak, azonban már nem devianciaként, hanem evidenciaként kell tekintenünk rájuk.

A pornografikus leírások, szexuális aberrációkat is felvillantó részletek még két okból lehetnek fontosak: egyrészt a figyelem központjába helyezik a tömegkultúra kétségtelenül talán legpopulárisabb irányzatának, a pornófilmnek – amely egyébként saját médiumán belül is „kívül esik az általános műfaji paradigmákon” (TÓTH 2013; 5) – a magas irodalommal való lehetséges szintézisét – Tóth írásában kifejti, a posztmodernben a kulturális regiszterek közötti átvétel egyre dinamikusabb és nagyobb hatású; másrészt az eltárgyasított, áruba bocsátott (emberi) test tematikájára mutatnak rá.

Az elfogyasztott test – Öngyilkosan szóke

Az alcím arról árulkodik, hogy ebben a fejezetben a fogyasztói társadalom és a testiség különböző aspektusai egybefonódásának vizsgálatára helyezem a hangsúlyt, vagyis arra, hogy a szövegekben hol és milyen formában érhető tetten a testkép változása. A szerző rövidprózái, novellái lépten-nyomon felvetik az emberi környezetben eluralkodó műviség kérdését, mely a testek reprezentációjára is erőteljes hatást gyakorol: „Legszívesebben egy kopasz, aszexuális kirakatbábuvá transzformálnék, változó, mindig divatos ruhákba öltöztetve, jó társaságban: a többi bábu, a reflektorok, a dekoráció, jó minőségű textíliák kontextusában moccanatlanul funkcionálva; gondosan szabályozott hő- és nedvességtartalmú, tűzvédett zóna-ágyék; semleges kirakatbábu-jóindulattal” (187). A szintetikus dolgok (és drogok) gerjesztette vágykép azt sugallja, kézenfekvőbb volna sorozatgyártott terméké transzformálódni, s ezáltal megszabadulni minden emocionális és fizikális kényszertől: „Az érrendszerét ugyanis már rég optikai kábelekre cserélte fel, és legszívesebben egy óriási, világító, rózsaszínű plasztikszívre cserélné le a valódit, hisz az, mint minden elő vagy akár tartósított, de szerves valami, romlandó áru” (165). Mike Featherstone tanulmányában kifejti, a reklámok, sajtótermékek és elektronikus médiumok számtalan stilizált testképet kínálnak az emberek számára, sőt „a fogyasztói kultúra ragaszkodik a test jelenleg uralkodó önmegőrző koncepciójához, amely arra ösztönzi az egyéneket, hogy instrumentális stratégiákat tegyenek magukévá a romlás és hanyatlás elleni küzdelemben, [...] és mindehhez azt a gondolatot társítja, hogy a test az öröm és az önkifejezés hordozóeszköze” (FEATHERSTONE 1997; 70–71). Jódal Kálmánnál az önmegőrzés egyik alternatív megoldásaként kezelhető a műanyagvá válás képze, amely segít elidegeníteni a humánus önmagától, annak ellenére, hogy az még humanoid alakban (lásd pl. próbababa) jelenik meg.

Szembeötlően gyakori a test és részeinek nedvedző, zselészerű vagy fluidum halmazállapotban történő ábrázolása. Véleményem szerint ez a megoldás egyfajta szökésvonal-funkciót tölt be a tömegtermelés és szépségipar konzerváló stratégiáival szemben, másrészt a test leromlása, kényszeres átalakulása irreverzibilis folyamatának kezdeti stádiumát jelöli: „az agyam, amely egy Pentium személyi számítógép és egy kocsonyás állagú, rémálmokkal dúsított *zselatinmassza* üdítő keveréke, gonoszul bugyborékol” (15); „a viháncoló csontüregekben nyers, feltört tojásszerű váladék hasít az üres mélységbe” (22); „Ha levetjük tetoválásainkat, védtelenné válik *hártyaszerűen nyúló, pörsenéses malacbőrünk*” (22); „*Isten* vagyok, az

intelligens *zsélé*” (107) (kiem.: F. D.). Ehhez köthető a számos alkalommal felmerülő transzformáció jelensége, amely esetünkben egyaránt jelent halmazállapotbeli elkülönbözödést, illetve létformaváltást, ezáltal közvetlenül a kafei átváltozást idézi: „W.-bluetooth ezernyi bíborcsótányt nyá transzformálódott” (166); „darazsakká transzformálódok” (45). Ennek kapcsán fejti ki Deleuze és Guattari a kisebbségi irodalomról írott kötetükben: „Az »ördögi hatalmak« embertelenségére az állattá-leendés emberalattisága lesz a válasz. [...] Állattá lenni, azaz pontosan mozgásba lendülni, szökésvonalat rajzolni” (DELEUZE–GUATTARI 2009; 26). A menekülés lehetséges alternatívája az agresszió és a perverzión túl a váltás, a fizikai átlényegülés, amely mégsem a megváltás, sokkal inkább a totális enyészet irányába vezet.

Test és fogyasztói kultúra összetett kapcsolatrendszerébe szervesen illeszkedik a boldogság egyik mesterséges ízfokozója, a tárgyak birtoklása, azaz a vásárlás és az erre ösztönző reklámok özöne. „Az árucikkek megvásárlása szintén időt és szervezést igényel. A nagyáruházakban és az élelmiszer-áruházakban az áruk egyre kifinomultabb bemutatásával fűszerezett bevásárlás ösztönzi a látvány által gerjesztett fogyasztást” (FEATHERSTONE 1997; 74). A kisprózákban kifejezett hangsúlyt kap a vizualitás, a szerző törekszik arra, hogy minél pontosabban textualizálja a látványokat, melynek egyik eszköze a neonfények fel-felvillan(t)ása. Neonok teszik jól láthatóvá a reklámfelületek feliratait, ragyogják be a plázák kirakatait, világítják meg a nagyváros utcáit esős, őszi éjjeleken, vagy mutatnak rá akár az élet értelmére is. A neon a tettetés, a más színben való feltüntetés egyik legagyafúrta eszköze. Köztudott, hogy az üzletek polcain várakozó húsdarabokat frissességüktől függően más-más színű neonvilágításba helyezik, s teszik így a kevésbé jót is elfogadhatóvá, mi több, kívánatosá. Meglátásom szerint Jódal Kálmán prózáiban is van a (neon)fénynek bizonyos felértékelő funkciója, másrészt elmaradhatatlan tartozéka annak az urbánus környezetnek, mely a cselekmények helyszínéül szolgál: „a beszüremelő *piszkossárga* (szentjánosbogár-szerű?) *köztéri világítás* megdöbbenő érzéseket kavart fel ott, amit lehetetlen mechanikusan regisztrálni, de egy jól sikerült, számítógéppel szakrálissá, kibogozhatatlanná tett művészfotón, egy banképület tükörablak-bevonatán visszatükröződő, vilámmal, esős köztérre alakult környékkel és mozgásunkkal manipulálható *neonpázmák-árványok* kölcsönhatásával kitapintható, befogadható, akár szerethető is” (47); „techno-kirakatok, *neoncsöregteteg*, hologramspirál” (49); „a jelzőlámpák egyhangú pislogása elvegyül a foghíjasan *villogó neonreklámok* fényének megvilágítás-struktúrájával” (102) (kiem.: F. D.). A neon, miközben struktúrákat alkot, kijelöl, segít a tekintet számára kira-

gadni a megfelelő – a hatalom által gondosan kijelölt – fókuszpontokat. A fogyasztói társadalmat megvezető apró trükk ez, látszólag teljesen ártalmatlan, mégis a manipuláció mesterien kidolgozott, eszelősen agyafúrt játékának kulcsmozzanatává lép elő.

Mesterséges intelligencia – 1. Aszpirinkereszt, kiborgokra várva

„Mivel az automatizált tárgy »magától megy«, hasonlóságot mutat az autonóm emberi lényvel, és ez a varázslat lenyűgözi [...], az automatizált tárgyakba az ember már nem mozdulatait, energiáját, szükségleteit, testének képét vetíti bele, hanem tudatának autonómiáját, ellenőrző hatalmát, saját egyéniségét, személyének ideáját” (BAUDRILLARD 1987; 132) – írta harminc évvel ezelőtt Jean Baudrillard. Az intelligens gépek kínálta lehetőségek mára egyre nagyobb mértékben határozzák meg az életmódot. Jelszavaik a gyorsaság, a kényelem és a hatékonyság. A tudományos kutatások és a mindennapi igények egyre inkább lefedik egymást, miközben a fúzió, transzplantáció, mutáció, klónozás, génebézés és kibernetika vívmányai árasztanak el mindent. A tudományos-fantasztikus filmek, könyvek, képregények világát már hosszú ideje szükségtelen futurisztikus látomásként kezelni. A kisprózákban számos esetben találkozhatunk fúziós, vagyis félig robot, félig ember, máskor pedig kiborgszerű lényekkel, így a transzformáció jelensége Jódal írásaiban ezúttal az ember-gép viszony kapcsán kerül középpontba. Jelen munkában a fogalmi zavar elkerülése érdekében mesterséges intelligenciával rendelkező konstrukcióknak tekintem a kiborgokat és az emberszabású robotokat egyaránt. A tisztánlátás végett álljon itt továbbá a robot és kiborg-létforma „definíciója”:

„A robot a tudattalan számára nem azért az az ideális tárgy, amely az összes tárgyat magában foglalja [...], hanem mert nem elég tökéletes ahhoz, hogy az ember mása legyen: még akkor is, ha ember, a robot nagyon is szembetűnő módon tárgy marad, vagyis *rabszolga*. Minden tulajdonsággal rendelkezhet, csak egyvel nem: azzal, amelyik az embert a dolgok fölé emeli – a nemmel” (BAUDRILLARD 1987; 143).

„A kiborg egy kibernetikus organizmus, gép és élő szervezet hibridje, éppannyira a társadalmi valóság szülötte, mint amennyire elképzelt teremtmény. [...] A kortárs tudományos-fantasztikus irodalomban hemzsegenek a kiborgok – egyszerre állati és gépi teremtmények, amelyek kétértelműen természetes és művi világokat népesítenek be. A modern orvostudomány szintén tele van kiborgokkal, kódolt szerkezetként elgondolt organizmusok és gépek párosításaival” (HARAWAY 2005; 108).

Ez a két mesterséges konstrukció a novellákban közel sem választható el ilyen élesen egymástól, mivel a robotok a humánnum fizikai – és olykor pszichés – tulajdonságaival rendelkeznek, ami elvben (szintézisüket tekintve) kiborggá avatná őket, mégis robotként vannak számon tartva. Véleményem szerint osztályozás helyett transzformációs fokozatról, vagyis az emberi és gépi közti átmenetokről érdemes beszélni. Erről tanúskodnak bizonyos szereplők nevei is, amelyek szintén áthidalják a személynevek, valamint a gépek szériaelnevezései és -számai közti különbségeket: Ervin-242, Nexus-6, Oli-W-Ära-Z-14, W.-Bluetooth. Az ember nem ember többé, pusztán humanoid-hibrid, kétes végkimenetelű próbálkozás egy sikeresebb, életképesebb létforma elérése céljából: „földalatti termekben tenyésztett humanoidák életnagyságú epruvettákban rejtőzködve-rejtgetve” (86). A nyilvánvaló sci-fi allúziókon és fantáziafutamokon túl azonban érezhető az a szomorú magányosságtudat, mely ebből a kissé visszás, köztes létformából árad az olvasó felé: „a Futaki úti fák látványát próbálta szenzoraival magába inni” (28); „bioszenzorai kigyúltak” (36); „szürkeállomány elektromágneses, biokémiaiilag szocializált gondolatokkal” (85); „digitálizált lelkemmel érzekelem, amint összeszerelnek, mint egy Citroënt, szép plasztikus szemeim kigyúlnak” (157) (kiem.: F. D.). A vágyott cél az volna, hogy az átváltozás felszabadítsa a tudatot, de általa a test is megszabaduljon béklyóitól. És amikor ez nem következik be – mert minden egyes kísérlet eleve kudarcra van ítélve –, csak reményvesztett torzók rohangálnak majd céltalanul a neonfényes újvidéki utcákon.

Kiadások

- JÓDAL Kálmán (1994): *Bakancs és fal*. Heimatfilm. Forum Könyvkiadó, Újvidék
 JÓDAL Kálmán (2010): *Agressiva*. Short cuts. Forum Könyvkiadó, Újvidék

Irodalom

- BÁNYAI János (2011): Képzelt Világ Jódal Kálmán prózájában. *Híd*, 2. 123–126.
 BAUDRILLARD, Jean (1987): *A tárgyak rendszere*. Gondolat, Budapest
 DELEUZE, Gilles–GUATTARI, Félix (2009): *Kafka*. A kisebbségi irodalomért. Qadmon Kiadó, Budapest
 FEATHERSTONE, Mike: Test a fogyasztói kultúrában. = FEATHERSTONE, Mike–HEPWORTH, Mike–TURNER, Bryan S. (1997): *A test*. Társadalmi fejlődés, kulturális teória. József Műhely Kiadó, Budapest, 70–108.
 FOUCAULT, Michel (1999): A hatalom mikrofizikája. = FOUCAULT, Michel: *Nyelv a végtelenhez*. Tanulmányok, előadások, beszélgetések. Latin Betűk, Debrecen, 307–331.

- HARAWAY, Donna J. (2005): *Kiborg kiáltvány: tudomány, technika és szocialista feminizmus az 1980-as években*. Replika, 107–139.
URL: <http://hironok.files.wordpress.com/2009/06/haraway.pdf>
- KOCSIS Árpád (2011): Vajdasági Alien. Jódal Kálmánnal Kocsis Árpád beszélget. *Híd*, 12. 70–74.
- TERÉK Anna (2012–2013): A poszt traumatikus sztressz-zavar története. *Symposion*. Trauma/Nosztalgia. 61. 46–49.
- TÓTH Zoltán János (2013): *A mozgóképes pornográfia műfajkritikai kérdései a háború utáni kultúra korában*. SZTE Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Elmélet és Interpretáció Alprogram
URL: <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1936/>
- TREZIĆ, Alja (2012–2013): A trauma utáni vágyódás avagy a tollaslabda jelentősége a háborús Travnikban. *Symposion*. Trauma/Nosztalgia. 61. 38–41.
- VIRÁG Zoltán (2008): Via Agressiva. *Híd*, 10. 3–15.

Mesék a konyhából

I. Fogyókúrás mesék

Az utóbbi időben lezajló gasztrobum létrehozott egy olyan konyhai forradalmat, amely a magyar kommersz kultúra egészét érintette. Ennek hatása begyűrűzött a magaskultúra egyes területeire is, ezáltal az ízlés helye és jelentősége felértékelődött az érzékek hierarchiájában, mégpedig a látványisághoz, a látás érzékéhez való erősebb kapcsolata által. Fesztiválok, gasztro- és receptblogok, televíziós főzőműsorok, főzőcsatornák árasztották el a médiát. A műfajkeveredés eredményeként hírességek avanszáltak szakáccsá, a séfektől pedig körülrajongott celebeket faragtak. Sztárséfek, kajasznobéria, csillogás. Ezekről a jelenségekről alapos tanulmányok olvashatóak Szirmai Éva¹ és Veszelszki Ágnes² tollából a *Gasztroszemiotika* című könyvben. Az irodalomban azonban nem újszerű jelenség az ételek szövegszervező elvként való használata és az esztétikumban feloldott gasztronómia jelensége, azonban az olyan új műfajmegnevezések, mint a hasnovellák vagy a gasztroesszék³ tovább duzzasztják a téma körüli diverzitást.

A gyermekirodalom területére száműzött népmesékben és a műmesekincsben is fontos szerephez jutnak a különféle ételek. Azonban, míg korábban ezen történetek hősei (Jancsi és Juliska, szegénylegények, szegény paraszt, árva lány stb.) az éhezéstől menekültek, addig a modern

¹ Szirmai Éva (2012): *Médiavacsorák*. = Balázs Géza–Balázs László–Veszelszki Ágnes (szerk.): *Gasztroszemiotika*. Az étkezés jelei. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 129–137.

² Veszelszki Ágnes (2012): *Internetes szakácskönyvek: a receptblogok*. = Balázs Géza–Balázs László–Veszelszki Ágnes (szerk.): *Gasztroszemiotika*. Az étkezés jelei. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 138–146.

³ Lásd Cserna-Szabó András (2004): *Levin körút*. Ulpius Ház Könyvkiadó, Budapest

(és kortárs) műmesék hőse sokszor fogyókúrára szorul. Az egyik ilyen ősfogyókúrázó maga Micimackó volt (nem véletlenül adta Boldizsár Ildikó a meséről írt könyvének a *Varázslás és fogyókúra*⁴ címet). Mivel a mesék jellemzője, hogy magukban hordozzák annak a társadalomnak a lenyomatát, melyben keletkeztek, így történt meg az, hogy az egykor unikális varázstárgyaknak számító mindent járó malmocskák vagy terülj, terülj, asztalkák mai formái rengeteg háztartásban jelen vannak, ez pedig azt eredményezte, hogy a kövérség és fogyókúra mint téma elkerülhetetlenül bekúszott a műmesékbe (a műfaj már említett társadalmi/kulturális reflexivitása folytán). Parti Nagy Lajos *A pecsenyehattyúk* című meséjének elbeszélője reflektál kritikusan a fogyasztás kultuszára: „Akkorjában az emberek még kisebbek voltak s könnyebbek, nem ám kövérek és kólaszagúak, mint máma...”⁵

Korábban keletkezett Lázár Ervin *A soványító palacsinta*⁶ című meséje, mely ugyan nem fogalmaz meg ilyen nyílt kritikát, de a keserédes humor fátyla mögött felsejlik a jobbító szándék, az egészséges, józan életmódra való finom rávezetés. Visszafogott didaktikussága emeli ki a hasonló témájú művek sorából. A palacsintafüggő, túlsúlyos királylány addikciójának ellenszerét keresi, de minden módszer csődöt mond. Az utolsó jelentkező, egy nagydarab, sánta férfi furfangos módon mozgásra bírja a királylányt, melynek eredményeként súlycsökkenés érhető el nála, ám a módszer nem nyeri el Kriszti (hiszti) királykisasszony tetszését, a vándornak menekülnie kell a toporzékoló koronás fő haragja elől, ironikus módon a palacsinta mégis betölti funkcióját, csak éppen menekülés közben a vándor dolgozza le feleslegét.

Az étkezést/gasztronómiát központi témaként kezelő vagy problematizáló szövegek végtelen sorában egy nemrég kiadott könyv segíthet tájékozódni.

II. Anti-menzamesék

2013-ban jelent meg Lovász Andrea szerkesztésében a *Tejbegríz. Finom irodalom gyermekeknek és felnőtteknek*⁷ című antológia. Ez a könyv nem

⁴ Boldizsár Ildikó (1997): *Varázslás és fogyókúra*. Mesék, mesemondók, motívumok. József Attila Kör–Kijárat Kiadó, Budapest

⁵ Parti Nagy Lajos (2011): *A pecsenyehattyúk*. = Lovász Andrea (szerk.): *Navigátor – Kortárs gyerekirodalmi lexikon, böngésző és olvasókönyv*. Cerkabella Könyvkiadó, Szentendre, 157.

⁶ Lázár Ervin (é. n.): *A soványító palacsinta*. URL:<http://mek.oszk.hu/02700/02755/02755.htm#3> (letöltés dátuma: 2014. 06. 05.)

⁷ Lovász Andrea (szerk.) (2013): *Tejbegríz*. Finom irodalom gyerekeknek és felnőtteknek. Cerkabella Könyvkiadó, Szentendre

csupán szöveggyűjtemény, ugyanis Mautner Zsófia gasztroblogger és televíziós műsorvezető válogatásában⁸ a versek/mesék mellé receptek is kerültek. Helyet kapott a válogatásban gasztroesszé, mesekrimi, eredetmese, nonszensz vers, receptmese, meserecept és balladaátirat is, mindezt úgy kivitelezve, hogy a tematikus kapcsolódáson felül a szövegek egyenletes minőségére is (láthatóan kanonizációs szándékkal) komoly gondot fordított a szerkesztő. Leszámítva Zalán Tibor bántóan rossz rímeket felvontató versét (*Gyermekkori disznótoros sorok*, 90) és Böszörményi Gyula széteső szerkezetű, bárgyú meséjét (*Lopotnyik és a nyaminyamm-nyavalya*, 52), ez sikerült is.

A textusok eltérő műfajúságán és változatos beszédmódján felül a megcélzott korosztály nagysága is akadályt jelentett. A szövegek korosztályi besorolásának nehézségét fagyaltgombócok segítségével oldották fel, egy gombóc a legfiatalabbaknak, kettő a nagyobbaknak, a majdnem felnőtteknek pedig háromgombócos szövegeket szervíroztak. Ugyanez a differenciálás a recepteknél elmaradt, de mivel a legtöbb étket felnőtt segítség nélkül nem tudná elkészíteni egy gyerek, ezt nem lehet felróni hibaként. Főleg annak tükrében, hogy a kötet receptjei lehetőséget teremtenek arra, hogy a sütés-főzés közösségi/családi élmény legyen.

Ahogy az alcímben fel van tüntetve: valóban finom irodalomról van szó. Ugyan a szövegeken átszüremlik a múlt, a gyermekkori élmények, néhol erőteljes a retróhangulat (erre a képi világ is rásegít), máshol a nosztalgia, azonban ez nem a hajhálós menzás nénik és nem is az iskolai étkezdék rossz emlékévilága. Sokkal inkább az otthoni, a családi élmények lesznek az emlékezés terei, kiindulópontjai, és ugyan a „nemszeretem” ételek is nagy teret kapnak, mégis a népszerű, „jó” étek kerülnek túlsúlyba. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor közösen jegyzett tanulmányukban⁹ Lévi-Strauss gasztroszemiotika-elmélete alapján oppozíciós rendszerbe sorolták az ételeket: növényi-állati, felnőtt-gyerekétel stb. dichotómiákat alkotva. A növényi-állati párhoz köthető a vegetáriánusság motívuma, melyet Szécsi Noémi *Véga vagyok* (26–27) című szövegében dolgoz fel. Szécsi bravúrosan kezeli a gyermeki nézőpontot, ügyesen megoldja, hogy nyelvi- és gondolatmenetében is hiteles legyen a történet, mely egy nyolcéves kislány vegetáriánussága köré szerveződő monologikus szöveg (a gyermeki nézőpontú szövegek nagy arányban és jól sikerülten képviseltetik magukat

⁸ URL: <http://chiliesvanilia.blogspot.com>

⁹ Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor (2012): *A gasztronómiai érdeklődés szociokulturális okai, szemiotikai jelei*. = Balázs Géza–Balázs László–Veszelszki Ágnes (szerk.): *Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 15–32.

ezen antológiában). A felnőtt-gyermekétel felosztás a gyermekételekhez magas élvezeti jelleget is párosít. Ez az élvezeti faktor írja felül sokszor az egészséges-egészségtelen ételek fontossági sorrendjét, és felelős sok gyermek egészségügyi gondjaiért a fejlett világban. Scheer Katalin meséje, *A bonbonkisasszony* (35–39) mutatja be a két végletet, az egészségtelen gyermekétel és az egészséges, ámde íztelen táplálkozás párharcát. A feloldás, ahogyan a kötet egészére is jellemző lesz, végül az ízletes gyermekételeket hozza ki győztesként, miközben nem sérül az egészséges-egészségtelen ételek egyensúlyi helyzete. Nem korlátlan fogyasztásra csábít, csupán hangsúlyozza a finom ételek jelentőségét. Palacsinták, bonbonok, torta, tejbegríz és fagyi, ahogyan az egyik illusztráció szlogenje hirdeti: „Enni jó! Élni jó!” (61). Egyes gyermekételek elutasítása is megjelenik: Kukorelly Endre *Répát ne* című versében, mely a svéd gyermekversek hangját idézi (9), vagy Jász Attila *János bácsi, a spenót és a költészet* szövegében (87), mely a sztereotip, gyermeki zöldség- és főzelékellenességből táplálkozik.

Az irodalmi válogatáshoz igazodva Mautner Zsófia írt/válogatott recepteket. A szövegek szükségszerűen párbeszédbe kerültek egymással, a címek és az ételek szintjén is jelentkezik reflexivitás. A textusok közötti koherencia az illusztrációs anyag által fokozódik. A kötet ebből a szempontból is különleges: az olvasó mint befogadó két korábbi értelmezéssel is találkozhat, amelyek hatnak, illetve reflektálnak a szövegekre. A könyv illusztrátora több technikát (kollázs, számítógépes grafika, fénykép) alkalmazva hozta létre a könyv vizualitását, e képi világ egységét főként a visszatérő színek biztosítják. Néhol olyan jól sikerül a megvalósítás, hogy a kép önállósodik, ezáltal vizuális olvasatok (is) létrejönnek. A képolvasás lehetőségét a szerkesztő is felismerve, ezeket a szöveg elé helyezte. Ilyen Havasi Attila remek nonszensz írásának (*A főszakács és a kilenc kukta balladája* [62–63]) illusztrációja, mely nem más, mint a kilenc kukta eltűnésének matematikai műveletekkel való levezetése grafikus elemek bevonásával. A tökéletesen komponált képen a történet strófáról strófára végigkövethető. Hasonlóan nagyszerű módon dolgozik Kismarty-Lechner Zita a *Törött tégladarab* (92–93) című Németh Zoltán-verssel.¹⁰

Egyes történetek komplexitásuk révén tűnnek ki a szöveggyűjteményből, ilyen May Szilvia *Dínom-dánom Partiszervíz* (29–32) nevezetű meséje, mely olvasható metameseként is, hiszen a mesék műfajkonstruáló

¹⁰ Németh Zoltán verse felidézheti Mátyás Iván *Konyhafal* című novelláját, ahol szintén a gyermeki képzelet épít falakat, hoz létre családokat, azonban a két szöveg zárata eltér. Mátyás szövege leszámol az illúzióval, míg a *Törött tégladarab* utolsó sorai idilli képet rajzolnak.

mozzanatait dolgozza fel, és saját mesei létére is rákérdez. Három kismalac vállalkozik arra, hogy az elfoglalt mesehősök eledelét elkészíti, ám a kiszállításnál összekeverednek az ételek, így mindenki más étket kap. A történetek átjárhatóvá válnak, a mese kilép a keretéből, hiszen valóság és mesevilág egymásba csúszik: az összekutyult mesék miatt az írók aggódtak, a szereplők reklamáltak, de végül megbékéltek az átmeneti étrenddel, azonban így a mesék teljesen megváltoztak. A malacok is tanultak a hibából, hiszen ha egy helyre is rossz ételt szállítanak, ott új mese születik. A történet hősei ismerik saját világuk szabályait, a formák, funkciók, formulák és motívumok rendszerét, tudják, hogy új mesék (pontosabban: irodalmi vagy műmesék) leggyakrabban ezen elemek valamilyen transzformációja/variálása révén jönnek létre.¹¹ De kiemelésre méltó Darvasi László *Ekvont kolbász* (66–69) című szövege is, mely a művészi szabadságról szóló meseesszéként is olvasható, ahol is többféle befogadói attitűddel találkozunk, melyek konfrontálódnak a *Májás hurka, véres hurka* című sláger eltérő értelmezése okán.

Mivel a kötet 13 receptet tartalmaz, ezért nem nevezhető teljes értékű szakácskönyvnek, valójában főként szellemi étvágyunkat kívánja kielégíteni, a többi már csak hab a tortán. Szerkesztő, író és grafikus/illusztrátor szerencsés együttállásának eredménye tehát meggyőző: ezen antológia egy művészi érzékenységgel megkomponált izgalmas intellektuális és érzéki kaland.

¹¹ Boldizsár Ildikó öt típusba sorolja a meséket, megkönnyítendő a tündér- és műmese elkülönítését. Ebben az esetben a IV. típusról beszélhetünk (tündérmesék kombinációi, melyek lényeges pontokon változtatnak a tündérmesei motívumokon, és új jelentéssel ruházzák fel a mesét). A *Varázslás és fogyókúra* című könyvben olvasható részletes leírás a típusokról (Boldizsár Ildikó [1997]: *Varázslás és fogyókúra*. Mesék, mesemondók, motívumok. József Attila Kör–Kijárat Kiadó, Budapest, 13–18).

Az egyetlen allegória felé

Elmélkedések Benjamin angyaláról és a fölszabadító stílusról

„Az egyetlen dolog, amiért felelhetünk: visszautasítjuk a saját egzisztenciánkkal való ideologikus visszaélést, továbbá a privát szférában szerényen, tehát önhittségtől mentesen járunk el – mindezt már régen nem a jólneveltség, hanem az afölötti szegényérzet ösztönzi, hogy vannak olyanok, akik számára, lélegzésük okán, maradt levegő a pokolban.”

„Csak estje lenne, lenne már közel / csak alkonyatja, minden szürkésege, / minden fájdalma lenne, vége már.”

(Borbély Szilárd: Hosszú nap el)

Kertész Kant „radikalizmusát” magasztalja, összehasonlítva Nietzsche radikális elképzeléseivel. „Paradoxon, de e tekintetben Kant radikálisabb: a kritikán kívül semmit sem akarni – ez a mértéktartás az igazi radikalizmus.”² Kertész a *Gályanapló*ban mindvégig többre tartja a művészetet a valós életnél. De vajon megelégedhetünk-e a pusztá elméletalkotással anélkül, hogy a gyakorlat filozófiáját ne állítanánk mellé? Lehet-e pusztán a gondolkodás és az írás aktusa olyannyira radikális³, hogy kilépjen a meg-

¹ LOSONCZ Alpár (1995): A különbség messianizmusa. = *Pompeji*, 1. URL: <http://epa.oszk.hu/00600/00689/00004/losoncz.html>. Az eredeti szöveg így hangzik: „Das einzige, was sich verantworten läßt, ist, den ideologischen Mißbrauch der eigenen Existenz sich zu versagen und im übrigen privat so bescheiden, unscheinbar und unpräzise sich zu benehmen, wie es längst nicht mehr die gute Erziehung, wohl aber die Scham darüber gebietet, daß einem in der Hölle noch die Luft zum Atmen bleibt” (ADORNO, Theodor [1951]: *Minima Moralia*. Suhrkamp, 33).

² KERTÉSZ Imre (1992): *Gályanapló*. Holnap, Budapest, 28.

³ De mit is jelent ez a radikalizmus? Ez minden bizonnyal Rousseau velőtrázó kijelentéséből ered, miszerint az ember jó, de a világ (a civilizáció, a társadalom) rossz. Tamás Gáspár Miklós egy érdekes fejleményre mutat rá ennek kapcsán: „Benjamin, Kojève, Bataille, Foucault, Deleuze népszerű műveiből a mai kritika kilúgozza a forradalmi destrukció üdvtani vonatkozásait [...], de mindez semmit sem ér: a kései huszadik század forradalomellenes fordulata egyben antifilozofikus fordulat, az ún. »posztmodern« a radikális filozófiát hagyományként és szépirodalomként őrzi meg, ez a művelődéstörténeti csalás az összes tartalma” (TAMÁS Gáspár Miklós [1999]: *Törzsi fogalmak I.* Atlantisz, Budapest, 18).

levőből, az újratermelődő jelenvalóságból? Felszabadíthat-e bennünket pusztán az írás, akár mint elméletalkotó munka, mint művészi tett?

*

Az írás történetéről rengeteget tudunk, szakirodalmi könyvtárnyi. A népek történetében betöltött szerepe is ismeretes. Ismert az is, hogy milyen módokon, milyen technikákkal éltek írásaikban az üldözöttek.⁴ Blanchot segít nekünk megérteni az írás folyamatában ránk törő lényegi magányt is (solitude essentielle), valamint azt is, milyen radikális erők rejlenek az írásban.⁵ Arról azonban, hogy a forradalom milyen viszonyban van az írással, hogy abban az időben, amikor az idő kontinuumára redőt vet, és ezáltal a „többlet” által megszakítja a történelem folyását, mi történik az írással, s ennek a redőnek a növekedése során – mely által végül a redő veszi át az idő helyét –, amit felszabadulásnak nevezhetünk, milyen szerep vár az írásra, szüksézsavúak a források.

A megváltás angyaláról Benjamin a következőket mondja: „Van Kleenek egy *Angelus Novus* című képe. Angyalt ábrázol, aki mintha rámeredne valamire, és el akarna hátrálni tőle. Szeme tágra nyílik, szája nyitva, szárnyai kifeszülnek. Ilyen lehet a történelem angyala. Arcát a múlt felé fordítja. Ahol mi események láncolatát látjuk, ott ő egyetlen katasztrófát lát, mely szüntelen romot romra halmoz, s mindet a lába elé sodorja. Időzne még, hogy feltámassza a holtakat és összeilleszse, ami széttörtött. De vihar kél a Paradicsom felől, belekap az angyal szárnyaiba, és oly erővel, hogy nem tudja többé összezárni őket. E vihar feltartóztathatatlanul űzi a jövő felé, amelynek hátat fordít, miközben az égig nő előtte a romhalmoz. Ezt a vihart nevezzük haladásnak.”⁶

⁴ „A sorok között írni – ezzel a kifejezéssel világíthatjuk meg jelen írás tárgyát. Az eretnek nézeteket valló írókat az üldöztetés arra kényszeríti, hogy sajátos írástechnikát fejlesszenek ki, melyet a metaforikus „sorok között írni” kifejezéssel jelölhetünk” (STRAUSS, Leo [1994]: *Az üldöztetés és az írás művészete*. Atlantisz, Budapest).

⁵ „Írni annyi, mint széttörni azt a köteléket, mely a beszédet hozzám fűzi, széttörni azt a viszonyrendszert, mely miközben »hozzád« beszéltet, abban az értelemben juttat szóhoz engem, melyet e beszéd tőled kap, mert megszólít téged: ő az a megszólítás, mely bennem kezdődik, mert benned végződik. Írni annyi, mint széttépni ezt a köteléket. S túl ezen annyi, mint visszavonni a nyelvet a világ folyásából, megfosztani attól, ami arra irányuló képességgé teszi, hogy ha beszélek, a világ az, ami beszél magának, a nap az, ami a munka, a tett és az idő által” (BLANCHOT, Maurice [2005]: *Az irodalmi tér*. [Ford. Kicsák Lóránt.] Kijárat, Budapest, 13).

⁶ BENJAMIN, Walter (1980): *A történelem fogalmáról IX*. In Uő: *Angelus Novus*. (Ford. Bence György.) Magyar Helikon, Budapest, 966.

Ha jól megfigyeljük a képet, nyomban világos lesz: a megváltás angyala ránk mered. Az angyal ugyan kicsit kancsalít, de előttünk áll. A szemünkbe néz elborzadva. Tehát mi, a nézők vagyunk ama múlt. Mi vagyunk azoknak a helyrehozhatatlan katasztrófáknak az okozói és elszenvedői. Meg azok is, akiket a Paradicsomból érkező vihar először megérint.

De annak a fájdalma is kiolvasható ebből a pár (misztikus és homályos) sorból, hogy meglehet, ez a vihar soha nem fog bennünket közelebb sodorni az angyalhoz. A köztünk lévő különbség mindig megmarad. A vihar csak sodor bennünket előre, de nem fogunk eljutni a megváltás angyaláig. Erre szeretne rávezetni bennünket a melankolikus „flaneur” Benjamin? S ha a meghiúsulást alapjában az alkotás lehetetleníti el?

Vajon nézőként – szemközt a történelem angyalával – aktívak vagy passzívak vagyunk-e? Ez a kérdés foglalkoztatja Rancière-t is. Képzelnék el most azt a szereposztást, amelyben a történelem angyala egy monodráma főszereplője! Platón bizonyára nem látogatná a színházunkat, hiszen szerinte a „[...] színház az a hely, ahol tudatlan embereknek szenvedő (pathos) emberek látványát nyújtják”.⁷ Azok azonban, akik a színház fogalmát a nézők felől határozták meg a dráma eredeti jelentéséhez, a cselekvéshez, az akcióhoz nyúltak. A nézőt ki kell ragadni a „szájtáti tompultságból”, nem hagyhatjuk, hogy lemondjon teste cselekvőképességéről a széksorok közt gubbasztva, és azonosuljon a szereplővel. „Kicsit kancsalítok, mint a történelem angyala. Néha a szárnyaimmal is csapkodom ám...” Artaud létrehozta a kegyetlen színházat⁸, amelyben kiküszöböli a nézőtér és a színtér közti távolságot, Brecht pedig megalkotja az epikus színházat, amelyben a néző nem tud azonosulni a színésszel, el kell távolodnia a drámai cselekménytől. Rancière úgy gondolja, hogy a színház reformját a forradalom romantikus elgondolása hívta életre, mely nem az állam és a törvények mechanikáját változtatná meg, hanem az emberi tapasztalás érzéki formáit. Ezért vált a színház közösségi gyülekeztető. A „megtisztító rítuson” (Artaud) átesett színház ezáltal az „élő közösséget testesíti meg, szemben a mimézis illúziójával”. Mindez pedig azt jelenti, hogy a spektákulum (a dráma) lényegének (közösségiség) akarása éppen a spektákulum (mint látványosság) kritikájára támaszkodik. Így, amennyiben Rancière a

⁷ RANCIÈRE, Jacques (2011): *A felszabadult néző*. (Ford. Erhardt Miklós.) Műcsarnok, Budapest, 8–13.

⁸ „Nem engedhető meg, hogy tovább prostituáldjék a színház eszménye. A színház csak akkor ér valamit, ha mágikus, hátborzongató kapcsolatban áll a valósággal és a veszéllyel” – csattan föl szenvedélyesen Artaud a *Kegyetlen Színház* első kiáltványában. (ARTAUD, Antonin [1985]: *Kegyetlen színház*. [Ford. Betlen János.] Gondolat, Budapest, 147–148.)

forradalom romantikus elgondolása által létrehívott színházeszményt kívánja bírálni, Guy Debord-t bírálja. Hiszen a spektakulum társadalmában élő néző az, aki „...minél inkább szemlél, annál kevésbé néz”. Artaud és Brecht pedig éppen ezeket a nézőket kívánja kimozdítani a tétlenségéből. Az igazság állítólag a színpad mögött van, és csak a színház radikális, semmit sem kímélő reformátorai számára hozzáférhető. Ünnepelni tehát annyi, mint cselekvően nyilvánvalóvá tenni a színpad mögötti igazságot. A kritika így két dolgot tehet: vagy megkérdőjelezi, hogy a társadalmunk a spektakulum társadalma, vagy felismerheti, hogy a néző nem teljesen passzív. Rancière emellett a második mellett érvel azáltal, hogy megalkotja a tűnődő képek fogalmát.⁹

De vajon helyesen járunk-e el, ha a monodrámánk főszereplőjére irányítjuk a figyelmet, s nem éppen arra, amit megjelenésével elfed?

*

A történelem angyala azonban nemcsak elérhetetlennek tűnik, de kérelhetetlen is. A művészetben keresztül mintha nemcsak előre felé, a történelem viharának szélirányában, de visszafelé, a Paradicsom felé sem engedné a felszabadulást.

Különös „zenemű” Tarr Béla *Werckmeister harmóniák* című filmje. Az ismétlések, az újra és újra visszatérő zenei motívumok miatt rendezés helyett komponáltságról is beszélhetünk az esetében. Számunkra ezúttal a tömeg vonulásának jelene az érdekes, amelyre az Olvasó bizonyosan emlékezik. A kicsivel több mint 15 percig tartó rész zeneileg két részből áll, s három fő jelenetből épül fel. Az első két rész, a tömeg menetelése és a kórházi felfordulás ütemét az úttesten dobogó lábak és az ütlegek zaja alkotja. Nem instrumentális zenéről van szó, a tömeg menetelése csöndben, az ütlegelés némán zajlik. A negyedórás szekvenciát tehát majdnem teljes egészében a csönd teszi ki. Ebben a csöndben viszont vannak furcsaságok.

Rancière a filmet különböző érzékelési rendek összeütközéseként értelmezi.¹⁰ Az érzékelhető felosztásának (le partage du sensible)¹¹ megalko-

⁹ „A tűnődő kép tehát olyan kép, amely nem gondolt gondolatot rejteget, olyan gondolatot, amely nem írható a képet előállító szándék számlájára, és amely anélkül hat a nézőjére, hogy az meghatározott tárgyhöz kötné. A tűnődés tehát egyfajta meghatározatlan állapot aktivitás és passzivitás között” (Uo. 73).

¹⁰ RANCIÈRE, Jacques (2011): *Utóidő*. (Ford. Sulyák Tibor.) Műcsarnok, Budapest.

¹¹ „Amit én az »érzékelhető felosztásának« nevezek, nem más, mint azoknak az érzéki evidenciáknak a rendszere, amelyek egyszerre jelzik egy közösség létezését és azokat a választóvonalakat, amelyek ebben az egyes összetevők helyét és osztályrészét

tójánál nyomban kéttípusú érzéki rendet találhatunk. Az első cselekedetet ölel fel, a második pedig elbeszélői formát. A kisváros ez utóbbi szerint a mendemondák prózai világa, amelybe egy teherautóban megérkezik a bálna, amely „talán nem is allegória”.¹² Egyelőre jelentősebb azonban a

kijelölik. Az »érzékkelhető felosztása« tehát egyszerre rögzíti a közös felosztását és az egymást kizáró részeket. Az osztályrészek és helyek kiosztása a terek, az idő és a tevékenységi formák felosztásán alapul, ez határozza meg azt is, hogyan hajlandó egy közösség az osztozásra, és hogyan veszi ki a részét egyik vagy másik ebből az osztozásból” (RANCIÈRE, Jacques [2009]: *Esztétika és politika*. Műcsarnok, Budapest). Urbán Bálint Saramago regényének elemzése során a következőkkel egészíti ki a fogalomról tudhatókat: „Rancière szerint az érzékkelhető rendet hallgatólagosan és foucaultianus módon egy törvény irányítja, amely meghatározza a közös világban való részvétel helyeit és módozatait, megszabja, mi látható, hallható, mondható, készíthető, tehető, hogyan és merre lehet mozogni a térben. Az érzékkelhető felosztásáért felelős hatalmi rend (l’ordre policier) szavatolja és rögzíti a határokat a mondható és a kimondhatatlan, a látható és a láthatatlan között, ezzel korlátozva a cselekvést, az alkotást és a kommunikációt” (URBÁN Bálint [2013]: Saramago posztmodern neorealizmusa. = *Kalligram*, május. URL: <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2013/XXII.-evf.-2013.-majus/Saramago-posztmodern-neorealizmusa>)

¹² „Mi más, ha nem allegória?” – ötlük föl bennünk nyomban a kérdés. Mindennek megválaszolásához azonban messzebből kell közelítenünk. Az újvidéki Gerusija filozófiai csoport politikai véleményének megfogalmazására egy igen érdekes formát választott: kiáltványt írt. Érdemes idézni belőle: „Geruziánusnak lenni annyit tesz, mint iszonyatosan öregnek lenni. [...] A faszunk már évek óta nem áll föl, a mellünk már régtől fogva lóg. Mi csak a fogalmakkal hódíthatunk. [...] Léven a kapitalizmus, mint olyan, absztrakt (és a kizsákmányolás nem biológiai vagy személyes jellegű, hanem mindenekelőtt strukturális, tehát láthatatlan és személytelen), a kapitalizmus elleni harc csak az elmélet eszközeivel lehetséges. Erőteljes tézis ez: az első emancipáló vállalkozásról van szó, amely megfelelő elmélet nélkül nem lehet eredményes. Történelmi szempontból elmondhatjuk, hogy az antikapitalista harc ez ideig csak a kapitalizmus előtti társadalmakban volt eredményes – tehát ott, ahol létezett látható társadalmi osztály, látható dominancia, mint a ressentiment lehetséges tárgya, mint nyilvánvaló ellenfél. A tevékenység igazi kihívását a következő kérdés tartalmazta: hogyan lehet bármit tenni a nem-érzéki érzékiség világa ellen? [...] Manapság a kiáltvány formája is ellenállásnak számít. Vele fejezzük ki az igazság és a program eszméjéhez való hűségünket. Éppen a látszólagos anakronizmusa teszi hatásossá. Badiou szerint minden kiáltványban kell lennie egy »elérkezett az ideje, hogy kimondjuk...« kezdetű mondatnak. A kiáltvány: beavatkozás egy adott helyzetbe” (*Ex Symposion*, 2013/81). De vajon valóban a kiáltvány formája a legszubverzívebb forma? Avagy a felszabadulás iratát esszében kellene megfogalmaznunk? Az élőszót híven tükröző dialógus forgatja fel a fennállót? Egy vers fogja felszítani a forradalom lángját? Fichte öt korszakának elemzésekor Tamás Gáspár Miklós arra jut, hogy nem a felszabadító műfajt, hanem a stílusesszét kell megtalálnunk. Számára ez a metafora. Fichte „a korszakok felsorolásakor így jellemzi a harmadikat, a jelenkort: »A felszabadulás kora, közvetlenül a parancsoló tekintélytől, közvetve az észösztön és általában az ész fennhatósága alól minden

számunkra az érzékelhető felosztása esetében az, amely a cselekvőkhöz kapcsolódik. Ilyen Eszter és Valuska párosa, az (újra)teremtő csillagbarátságé, az „idióták” világa, Eszteré, aki rég elfeledett harmóniát akar játszani zongoráján és Valuska, aki a kocsmában iddogálókkaal játszatja el a csillagok és bolygók harmonikus mozgását, s ezzel szemben a város lakosai, a forrongó tömeg és az intrikusok világa. A bálna, ez a mitikus lény lesz az, ami elválasztja a két rendet, Rancière szavaival: „Egyfelől van a magánéleti és társadalmi intrikák valósága, másfelől meg mindaz, ami túllép rajta, ami nem hajol meg logikája előtt.” Mind a tömeg, mind a tömeget hergelő intrikusok, mind pedig a csodák világában élő Valuska és Eszter családásra született. A tömeg megmoccan, Valuskát pedig szem elől veszítjük.

„A lázadás jelenetét a filmrendező egyrészt felnagyította (a regény alig foglalkozik vele), másrészt viszont irreálissá tette” – írja Rancière, aki a

alakjában: az igazsággal szembeni abszolút közöny korszaka és az egyetlen vezérforral nélküli teljes kötetlenségé: a teljes bűnösség állapota.« Ezt aztán így fejt ki: »A tekintély alóli fölszabadulás szerszáma a fogalom; hiszen a fogalommal szembeszögezett ösztön lényege épp abban áll, hogy vak, és annak a tekintélynek a lényege, amelynek révén az előző korszakban uralkodott, épp abban állt, hogy vak hitet és engedelmességet követelt. Épp ezért azok alapmaximája, akik a kor magaslatán állnak, s ezért magának a kornak is az elve ez: semmit ne tekintsünk érvényesnek mint létezőt és kötelezőt, amit megérttünk és világosan fölfogtunk.« Majd így folytatja Tamás: „[...] »a harmadik korszak« misztikus lírájának – amelynek fő formája persze a filozofikus-kritikai próza, de nemcsak... – a legfontosabb eszköze a metafora, szemben a hasonlattal, a szünekdokhéval vagy más retorikai alakzatokkal.» Miért éppen a metafora? Mivel a „[...] metafora értelmezési tartománya bizonytalan, nyílt, és mivel a gondolatot, korunk alapszabálya szerint, nem ismerhetjük el mint létezőt, a megértés, egyszerűen a metafora megértése csak úgy lehetséges, hogy *egyezkedünk felőle*; a metafora hatása a szellemre ökonómiai jellegű” (TAMÁS Gáspár Miklós [1999]: *Törzsi fogalmak II*. Atlantisz, Budapest, 402, 408, 413–414). Benjamin azonban a metaforától hatókörében kiterjedtebb stílus eszközben, az allegóriában látott felszabadító erőt. Ancsel Éva az esszéjében ezen felszabadító erő egyik módját ragadta meg, s ez az allegória közösségigénye. A német szomorújáték eredetének elemzése során arra jut, hogy: „Nagy valószínűséggel Benjamin érdeklődését az is vonzotta az allegória problémájához, hogy a konvencionált jelentés az allegorikus művészetben közösséget feltételez, amely birtokában van a kódnak...” Lukács György osztja Benjamin véleményét annak kapcsán, hogy az allegóriában a totalitás hamis fénye kialszik. Az esztétikum sajátosságában Lukács arra jut, hogy Benjamin az allegóriát az elnyomottak tradíciójához köti, mert azok tapasztalatát fejezi ki. A szimbólum viszont a természetnek a megváltás fényében átszellemült arca (ANCSEL Éva [1982]: *Polémia a történelemmel*. Kossuth, Budapest, 44–48). Mindebből arra juthatunk, hogy az allegória: 1) feltételezi a közösség létét (erre a szimbólum is képes), 2) értelmezéséhez szükséges, hogy a közösség tagjai egyezkedjenek felőle; párbeszédet folytassak róla; ebből következik, hogy az allegória jelentése szabadsággal bír (a jelképpé rögzült), s ez bizonyos szubverzív erőt kölcsönöz neki.

következőkben részletezi a tömegjelenetet és a kórházi eseményeket: „Az egész azzal kezdődik, hogy a Jánost követő kamera megállapodik egy példászerűen »romantikus« éjszakai kulisszán: a sötétségből két festői, fehér, erősen megvilágított épület emelkedik ki, sátortetővel és lehúzott ablakredőnyökkel, amiket két fa törzse vág szimmetrikusan ketté; mögülik aztán robbanások zaja hallatszik és lángok csapnak fel, amik lehetnének éppen valamiféle karneváli külsőségek is, ha nem tudnánk már a tűz valódi okát – kitört a lázadás, melynek szereplői mindjárt felvonulnak előttünk.”¹³ S ekkor a vásznon megjelenik a tömeg. Ám közel sem olyan ez a tömeg, mint például az Ortega y Gasset által leírt tömegember alkotta csoportosulás, de még csak nem is az, amelyet a tömegről alkotott elképzeléseinek karikatúrájaként ír le, nevezetesen a III. Károlyt „ünneplő” tömeg, amely az új király beiktatásának olyannyira örül, hogy a kisváros teljes évi termését eldorbézolja¹⁴ (Ortega y Gasset nem érti a példájában rejlő szubverzív erőt), de még a Spinoza által említett tömeghez sem hasonlatos, amely az uralkodó de Witt fivérekkel felnégyeli. „Ilyen lázadó tömeget azonban nem látott még senki: sehol egy jelszó, sehol dühös kiáltás, az arcokon hiába keresnénk a gyűlölet kifejezését; ezek az emberek csak vonulnak, de ezzel az erővel tódulhatnak egy metróállomásra is kifelé csúcsforgalom idején, hiszen nem kölcsönöz nekik uniformitást sem ütemes léptük, sem azok a fényfoltok, amik egyikük-másikuk kezében láthatóvá teszik a furkósbotot.”¹⁵

Ez a tömeg valaminek a vége, betetőzése, hajlunk erre a nézetre a jelenetet követve. Mindjárt valami visszavonhatatlan történik. S valóban: a film azt sejteti, hogy ez a tömeg már túl van minden ideológián, minden szlogenen, minden lóbázható transzparenst felégetett maga mögött, egyedüli ismertetőjegyük csupán a furkósbot. Ez a tömeg nem énekel munkásdalokat, nem szól az „Arise, ye workers from your slumber...”, nem viselnek ugyanolyan színű ruhát, gallérjukat nem díszíti azonos kitűző. Közös szavuk sincs. Valaminek a végére jártak. Valamit be akarnak fejezni. Csupán a husángjaik vannak és a néma menetelésük az éjszakában. Csak a gyakorlat.

Ekkor válik láthatóvá a kórház épülete. „Úgy szoktuk meg, hogy a kamera visszahátrál, ellenkező irányba mozog, mint a személyek. Most azonban a fény hatására megváltozik a ritmus: a kórházi folyosó vakító fehérsége mintha beszippantaná az embereket, egyszerre berohannak, hu-

¹³ RANCIÈRE, Jacques: *Utóidő*, 34–35.

¹⁴ ORTREGA Y GASSET, José [1995]: *A tömegek lázadása*. (Ford. Scholcz László.) Pont Könyvkereskedés, 54.

¹⁵ RANCIÈRE, Jacques: *Utóidő*, 36.

sángjaikat lóbálva, hogy összetörjék a berendezést, kirángassák a betegeket ágyaikból, és ütlegeljék őket. De még most is csak a pusztá gesztusok működnek, semmi gyűlölet, semmi harag az áldozataikkal szemben, semmi élvezet afelett, amit művelnek, nem jelenik meg az arcokon, amik jobbára árnyékban maradnak, míg a kezek a dolgukat végzik.”¹⁶ Miért éppen a kórházi ápoltak? Miért a betegek, az idősek, az elesettek, a védtelenek? Miért éppen egy kisebbség? Miért a magukra hagyottak? (Ápolókat sehol sem látunk.) Mitől kíván szabadulni a néma tömeg? Rancière nem ad számunkra választ...

„Az a pillanat, amikor kettejük arcát szemből láthatjuk, egyben a megtorpanás pillanata, ami megint csak egy fényhatáshoz kapcsolódik: lerántanak egy zuhanyfüggönyt egy csempézett falról, és mögötte, szemképráztatóan fehér fényben, feltűnik egy csont és bőr öregember mezítelen teste [...]”¹⁷ S ekkor hirtelen megszólal Valuska zenei témája. A film elején ez a szám csendül föl, amikor Valuska a kocsmá vendégeivel a bolygók és csillagok keringésének harmóniáját játszatja el. A kezdő képsorokban a zene ezt a valóságon túlit hivatott jelenteni. Amikor a „kiugró bordájú, múmiaszerű” öregember elől elrántják a zuhanyfüggönyt, a zene utal rá, hogy valaki más is van itt, aki rejtőzik, akit nem mutat még a kamera. Aki csak megfigyel.

Az *Utóidő* írója az öregembert „érinthetetlennek” nevezi: „Ez az öregember egyszerre túl könnyű préda és érintetlen: a pokol tornácának lakóit idézi a festővásznakról, vagy Lázárt a sírjában, olyan alakot tehát, akiben már nem lehetséges kárt tenni, akiben már nem lehetséges több kárt tenni.”¹⁸ Rancière pontosan fogalmaz, valóban, mintha egy festmény állná a törő-zúzók útját. Mintha Klee képéről a történelem angyala jelenne meg. Tehát egy művészeti alkotás, a megfoghatatlan Idea.

A felszabadulás mozzanata nem lehet teljes, hiszen a kisebbség: a betegek és az elesettek kimaradtak. A felszabadulás nem termelte ki önmagából az *érzékeltető új felosztását*, nem szűnt meg kisebbségnek lenni a kórházi ápoltak csoportja. Pedig a történelem angyala mindenkihez szól. A kisváros múltját (idősek), gyengeségét (betegek) jelentő kisebbség megsemmisítése által nincs megváltás. A kisebbség-többség megkülönböztetés nem oldódott föl. Tehát nem az utolsó felkelést vitte színre Tarr.

A történelem angyalát tovasodorja a vihar. Ugyanakkor nem csak az öregember feltűnése, azaz a történelem angyalának allegóriája a jelenet

¹⁶ Uo. 38.

¹⁷ Uo. 39.

¹⁸ Uo. 40.

egyetlen érdekessége. A történelem anyyala ugyanis nem csak figyelmeztetésként van jelen. Ott rejtőzik egy fal mögött. Onnan szemléli az emberi nyomorúság újabb jelenetét.

Az idiotizmus örületté válik, Valuska elveszti az ideális világról szőtt álmait. Mint a lázadás egyik tagja, a felelősségre vonás elől úgy menekül, hogy kórházba vonul. A *Werckmeister harmóniák* utolsó jelenetében azt látjuk, ahogyan a lábát lógatja a kórházi ágyról. „Mellette azonban, fekete kabátjába burkolva, ott ül Eszter, akit időközben kiraktak házából, aki visszatért a klasszikus hangsorhoz, és aki azért jött, hogy ételhordóban ételt hozzon és mindennapi vigaszt nyújtson. A szerepek felcserélődtek, ám a csillagbarátság kozmosz nélkül is megmaradt. Talán így értette Tarr Béla azt, hogy az ő filmjei a remény üzenetei. Nem beszélnek a reményről. Ők maguk a remény.”¹⁹

*

Vári György a Kertész Imréről írt monográfiájában a *Sorstalanságnak* a történelem anyyala által kölcsönzött messiási szerepéről ír. „Mert megváltás csak a megelőző nemzedékek minden szenvedésének eltörlésével lehetséges, a történelem utólagos jóvátételével. A Messiás majd össze fogja ragasztani mindazt, ami eltörött. A *Sorstalanság* pedig – úgy tűnik – él a számára adott gyenge messiási erővel, arcát a történelem felé fordítja, őrzi a múltat és a halottak emlékét annak számára, aki majd összeilleszti azt, ami széttörött. Így a *Sorstalanság* perspektívája végső soron nem lenne más, mint a történelem anyyálának tekintete.”²⁰

*

„A gálya közös. Ti építettétek, együtt utazunk rajta, de a vizeket, melyeken sodródunk, nem uralhatjátok. Miért tesztek hát úgy, mintha kapitányra, kormányosra, első és másodtisztre és legénységre volna szükség?”²¹

¹⁹ Uo. 42.

²⁰ VÁRI György (2003): *Kertész Imre*. Buchenwald fölött az ég. Kijárat, Budapest, 79.

²¹ KERTÉSZ Imre (1992): *Gályanapló*, 43.

A nemi kultúra mozzanatai Egyházaskér hagyományvilágában

Napjainkban egyre nagyobb az érdeklődés a parasztság, a múlt század emberének nemi kultúrája iránt. Ortutay Gyula 1935-ben megjelent tanulmánya, *A magyar parasztság szerelmi élete* „dorgáló-útmutató szavakként hatott a néprajzkutatókra” – írja Balázs Lajos kötetének előszavában.¹ Ennek ellenére a múlt században, még az Ortutay-intelem megjelenését követően is, igen kevesen foglalkoztak mélyrehatóan a témával. Balázs Lajos kötetében² közli az 1980-as évektől 2009-ig megjelent kutatások bibliográfiáját, közben említést tesz arról is, hogy – néhány színvonalasabb kezdeményezésen kívül – nem jött létre egy olyan tanulmány sem, amely a témakört teljes egészében átvilágította volna. Hazai viszonylatban kiemelendők Tóth Ferenc kutatásai. Már a hetvenes években ürményházi gyűjtései alkalmával – foglalkozott a nemi felvilágosítás és a házasság előtti nemi élet kérdéseivel.³ Ám mindezek tudatában, a téma legmagasabb rangú művelője a magyar kultúrában kétséget kizáróan Balázs Lajos, aki a csíkszentdomonkosi paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs feltárásával felhívta a figyelmet a téma fontosságára, és ösztönzőleg hatott a néprajzkutatókra. A 2009-ben megjelent vaskos kötete, az *Amikor az ember nincs es ezen a világon* címmel áttörést hozott a kérdéskörben, a munkát feldolgozó dokumentumfilm, a *Szerelempatak* – Sós Ágnes rendezésében – pedig még nagyobb népszerűséget, s lehetővé tette a paraszti nemi kultúra megismerését sokkal szélesebb körben.

¹ Balázs Lajos: *Amikor az ember nincs es ezen a világon*. Csíkszereda, 2009. 9.

² Uo.

³ Tanulmánya, *A néphit és a népszokások rendszere Ürményházán a szerelemtől a keresztelőig*, 1983-ban jelent meg Újvidéken az *Értekezések*, monográfiák sorozatban. TÓTH 1983: 108.

Munkámban Balázs Lajosnak a témához kapcsolódó kérdésköreire helyeztem a hangsúlyt. Kutatásommal igyekszem betekintést nyújtani a paraszti élet nemi kultúrájába, egy észak-bánati település emlékezetének, szokásainak és életszemléletének bemutatása által. Beszélgetőtársaim ötven év feletti, született egyházaskérek, eltérő műveltségi rétegekből. A korosztályok közötti véleménykülönbségek igen sok kérdés kapcsán érzékelhetőek. Adatközlőim, habár felhívták a figyelmet arra, hogy helytelennek tartják őseik felfogását, miszerint „ilyesmirű” beszélni nem szabad, a kikérdezett szülők és gyermekeik neveltetése között semmilyen változás nem mutatható ki a nemi felvilágosítás témakörében. Bizonyára kellemetlen a szülőnek „erű beszéni” minden időben...

Nyitányként álljon itt néhány vélemény egyházaskéri nagyszüleink szájából a szexualitás és a „megváltozott világunk” témába vágó hozadékaik kapcsán.

– Falun általában a zembörök visszafogottabbak, mög szegénylőssebbek. Az intimitás az egy tabu vót, titok vót. Aszt esetleg a sötétbe, vaty a szalmába, a szopa titkába, vaty a szénakazalba. Me asz monta nagyanyám is, hogy „bezzeg a zén időmbe ilyet nem csinátak”, mög „pű ezök a maji fijatlok erköcstelenök. Ának a kapuajba oszt ottan fogdossák egymást. Igaz, hogy én láfejje szültem, de a zutcán ilyet é nem csinátam”. Csinát a szalmaboglyába (N. 57).

– Nem vót ennyire a figyelöm közspontyába. Lehet, hogy egy szobába aluttam a szüleimme, de é nem tuttam, hogy mikó csinájják (N. 57).

– A vatsárgarépának nagy virágja vót, oszt az egész közepe, mint piros vót, ára monták, hogy amekkora a közepe, akkora a lányok szegőne. Mámma mán nézhetöd, me nincs benne egy csöpp piros sē. Má mindön nyíltan mē a mai világba (N. 83).

– Úgy azē nem vót olyan. Iskolázatlanok vótunk, de nem vótunk olya szömtelenök. Nem úgy vótunk nevēve, nem olyan vót a társadalom, mind most. Akkó a zöregöket úgy mög köllött tisztóni, becsűni (F. 77).

A tanulmány további részében a gyermekkor, a kamaszkor és az ifjúkor erotikáját mutatom be egyházaskéri viszonylatban. A munka csupán vázlat, pusztá betekintés a nép erotikájának titkaiba, az egyházaskérek leleményességébe, de kedvcsináló is egyben és talán egy jövőbeli kutatás első lépése.

Gyermekkori erotika

A szexualitás, a nemiség kérdése végigkísérte a múlt századok emberének életét is. Már egészen fiatalon, tudtán kívül is foglalkozott a témával a gyermek, játékaival, játszótársaival eljátszotta a felnőttektől ellesett

valóságot. A legtöbb esetben a szülőktől várt nemi nevelés, felvilágosítás elmaradása megalapozta a gyermeki ész találékonyságából adódó különféle képzetek kialakulását, fantáziálását a gyermekszületés kapcsán. A gyermeki kíváncsiság nem ismert határokat, a leskelődés és a hallgatóság nem várt helyzeteket teremtett, különféle félreértelmezéseket és téves felfogások elterjedését vonta maga után a játszótársak körében.

– Legjobba má mikó nagyobbak vótunk, akkó tuttuk, hogy ott gyü ki, osz kész. Nem ott, ahun é gondótam. Én a hasáná gondótam. Van ott egy szörsáv a legtöbb nőnek a kődögtű léfele. Én úty foktam fő a zén eszömmé gyerökkoromba. Nem kérdösztem én, me nem vót szabad. Ott foktam fő, hogy ott gyü ki. A zén barátnőm, mikó möglött a zöccse, gyütt másnap a ziskolába, oszt annak móggya szerint: „te, hát nem jó tudod, hát nem ott gyü ki ahu tē montad, hanem amott lént”. É lē akartam beszéni, de aszonta: „ott vótam, aszitték, hogy alszok. Anya nagyó sivalkodott”. Így tuttam mög én is. Nem vót még akkó külö szoba. Nem tötték ki a másik szobába a gyerököt. Egy szoba vót, ott vót mindönki. A gyerököt léfegtették, betakarták: „tē aluggyá!” De, hād fenét, nem lehetött ott alunni. Fület. Egy az, kíváncsi vót, kettő az, hogy fületé. Hát mindö hangot hallottá, látni nem láttad a zügyeket, de hallottá. Anná rosszabb, hogy úgy lēnyomik a gyerököt, az anná kíváncsibb (N. 79).

– Kilenc hónapra, tízre keszdött hozzánk jární apó. Szombaton gyühetött, csak akkó, de mindég úgy vót röndözve, hogy akkorára mög vótam fürdetve, be vótam kabátokká, paplanyokká takarva lábujjamtú a fülem högyijig, me ugyē még asz sē láthatod, hoty ki gyütt. Én alszok. Fenét, nem aluttam én. Én hallgattam, hoty a zöregök puszikonnak. Nem aluttam é mindig. Vót mikó aluttam, vót mikó nem, mikó má fineszös löttem. A nagyobbak meséték, hogy nem kő ott alunni, fülejje, hát azok puszikszanak, azé altatnak tégödet, hogy ne lássad aszt. Eszt a ziskolába beszéték, mög így a szomszéd gyerökök. Vótak fiatalabbak mög idősebbek is a zutcába. Osz mikó így összeűtünk kupakóni, akkó möktuttunk sokat. Vót nállunk egy birkaszí, az vót a jáccóterünk. Az egy kis kuliba vót. Ott összesumusótunk, me ugyē susogva mönt a zilyen mese. Há puszikszanak azok, nem alunni kő ott ténéköd, hanem fülejje. Az egy pojén vót. A zöregbbnek, aki tutta, a buta fįjatal mög nem tutta (N. 79).

– Mink leskelöttünk. Kifületük űket éccaka, oszt akkó mink ārú beszētünk. A másodig gyerök kezdött má embörkönni, aszongya a másik: „nészd a F.-nek kez má pölyhösödni!” Aszongya amaz, hogy „nem csak hogy pölyhösödik, hanem nyő is neki”. Emez aszongya: „hogyhogy nyő?” Aszongya: „má apányi”. Úgy monták. Akkora lösz, mind a zapjuké, me a zapjukat kilesték, mikó pisát. A hász sarkáná ē vótunk búva, osz lestük,

hogy a zapám pisát. Nemhogya pölyhösödött ennek a nagyobb gyeröknek, hanem má apásodik is. Akkó is kíváncsi vót, mind most is a gyerök (F. 87).

– A kocsmaudvarba vót egy dëszkaklozet. Egyik felű be lehetött mönni, becsukni, a másik felű mög olyan pisiló vót a férfigajknak. A zilyen nagy kölkök – most nē vödd magadra – hátramöntek, ott ahu pucolik kifele, osz lestek ott főfelé. Aha, möglátták ám a lányokét. Azok bent rá sē gondóttak, nyugottan pisátak. Emezök mög asztán beszéték egymásnak, hogy „má tudod, milyen szörös az ezē mög azē? Má rëndös fekete szöre van” (F. 87).

– K. nagyanya jobban tudott mászni a fára, mind a többi gyerök. Osz gyerökök mög lēntrű, a naggya az mán kukkërozott, hogy mit lát. A zapraja az még nem tutta. Futtattak, hogy ki mē magossabbra. A zé anyám, az mindég fönt vót a lektetejin. Szüle mög szitta: „Ej a zanyád, milye eszöd van, hát möglátik a fenekedet, kimarad a nunád, kimarad a titok.” Az vissza: „mit lát a titkon, még sēmmit nem lát a titkon”. Mindig olyan natyszájú vót. Nem szégyötte, szeretött a fára mászni (N. 79).

– Összetartottak azok a nagyobbak, akik nem möntek tovább iskolába. Ezök vagy borbélyinas, kovácsinas, pékinas, ilye inasok vótak. Ezök összebeszéték, hogy ők mosmá úgyis emönnék mestörségöt tanúni, de a tanítónőnek még nem látták a zizéjit. Majd ű kilesik. Azok a dëszkán köröszttű, egyik fineszös gyerök fogott egy pácát, osz mikó asz pisát, ű avva a pácáva kicsit mögbolygatta. Fijatal vót a nő. Lá vót még, nem vót még férje. Úgy fölugrott, hogy „jaj valami gyík!” (F. 87).

– Nagyö mögverte a zapa, mikó kiderüt, hogy a martonosi jár a M.-hon. Rosszú indította a zöreg, me főterete a lánt a pallásra, oszt mögrivasztotta hogy maj ott ēveri. A lá nagyö mög vót szöppenve, osz monta: „jajj, apám, nē üssön agyö, jajj, apám, nē üssön agyö!” A palláson még jobban hallaccott. Vót nekik nagy komrájuk, de a zöreg mérgibe, hoty „fölakaszi a palláson”, aszonta a lánnak. Összefekütt a mestörembörre, azē. A zapja möktutta, lassan, ugyē, kikaparta a kistyúk. Nem a pallásra köllött vóna, hanem a komrába, hogy nē hajja sēnki sē. Rivogatta jobbadán. Aszonta, hogy „hát a zanyád, eszt tanúttad anyáttű mög éntüllem? Mink mindig tisztösségös mestörembörök vótunk, ēre tē. Ezt érdemöjük mink?” Az osz csërogott, mink mög disznók vótunk, mittudomén mekkorák, kiütünk a zúccára a zistálló tüvibe, osz hallgattuk, amiket a zöreg mondott. De akkó még nem tuttuk, hogy micsinát a lá. Nem értöttük mijē, csúnán a zembör szitta (N. 79).

– Lött egy olya lá, aki mögmutatta hús zínaré. „Mög akaritok lát-ni? Agyatok hús zínárt, osz mögmutatom.” Olya tizennégy éves lehetött. „Adjá hús zínárt, mögmutatom” – aszongya. Akkó bemönt a női ajtón

a klozëtba, de hogy hogy mutatta mög, esz má nem tudom. Mos, hogy lévetötte a bugyit, vagy főhúzta a szognyát, vagy férehúzta, esz nem tudom, de húsz dínaré mögmutatta. El is vót nevezve: „no gyü má a húszdínáros”. Vótak ilyen nagylábú gyerökök vótak, hatan-heten a társaságba, az mi mögnézte. Annyi húsz dínárt kapott, ahányan (F. 87).

– Szerintem mindig vót az. Nagyanyám asz meséte, hogy ú bugyi nékű mászott fő a fára, me a fijúk mindig fogattak vele, hogy „B., nem mersz főmászni a fára”. Ű főmászott, oszt én mindig viccölödtem vele, hogy azē fogattak, me tutták mán, hogy mit lessenek, hogy mit nézzenek, ēre aszonta, hogy a „zapád faszát, akkó azok még nem tutták aszt, hogy mit nézzenek” (N. 57).

– Láttad, hogy a ka macskának, a nyösté macskának nem egyforma a szērszámja. Általába falun a zállatok: gyütt a ka a kocáhon, vagy a nyúl lēbukott a nyöstényrű. A zállatokat figyēve sok mindön mögvilágosodott, nem azē, hogy ēmeséték, hanem inkább főfigyeté az ilye dógokra. Asztán kibeszéte a család, hogy vót itt a ka búgatni, emúlik százvalahá nap, lösznek kismalacok. Abbú rá lehetött gyünni paraszlogikáva. Ęvittük a tehént, me folytatott, néha még ē is kísértem, me én olyan mindö lébe kanál vótam, mongyuk nem zavartak ē (N. 57).

– Akkó mán apukám kint alutt a natykonyhába. Vót a szobánk, vót a konyha. Ęccő aszongya Gy., hogy „hallod, P., mit mondott apukám anyának? Aszt, hogy »maj gyere«”. Ki oda a konyhába. Gy. egy évve öregebb vót. Nem tudott mást apa mit csináni, verte a kantát kint a konyhába. Na maj ēccő aszondja Gy.: „P., kimönt anya.” Hallottuk a zajtót, hoty kimönt (N. 76).

A téma elterelése, félrebeszélés

– Görbe beszéd vót régön. Űk értötték, me előtte aszonta, hogy „mos féremondom”. A gyerök nem tutta, hogy mit jelent az, hogy most féremesélöm. Ű aztán beszét másrú, előtte ēterēte, ēkezdött egy nótát, vagy egy valamit, hogy még csak nē is gondójá tē rá. A fölñötték tutták, hogy mirű va szó, de a gyerökök nem. Ęmöntek nyulászni. Ęhúzótak a bukorba. Ęmöntek mögnézni, hogy milye mélye ásta ki a rókalukat a róka a sárgafődes gödörbe. Vót mindörre valami. Férebeszéd. A gyerök aszt nem értötte, hogy mit néznek azon a rókalukon. Ha kikaparta a rókalukat, akkó vót: „mennyi sok jó homokot össze lehetne szönni ott, mennyi sok jó alkalom van oda kimönni összeszönni a homokot”. Mindöhön vót valami szöveg téve. Vót ilyen is: „láttad, milye szép homokot kidúrta a róka?” Az má akkó járt ott, aki kidúrta aszt a homokot, mind a kettő, vagy az vót mondva, hogy mönnyenek, nézzék mög. Vótak ilyenök. Akkó többen jár-

tak ahhon a lukhon, így híröszítették. Ęgy kidúrta, oszt asztán mönt mind (N. 79).

– Kapott P. két partfödét, a бүdös düllőre visz végge. Födét kapott, me vele vót egy idejig (N. 79).

– Asz monták régön is, „róka járt, a ravaszdi, bedopta a lompost. Vót a ravaszdi róka, oszt bedopta a lompost”. A lompos asz főleg mönt (N. 57).

Erotikus tartalmú játékok

Az egyházaskéri gyermekjátékokról, az ismerkedés első fázisairól korábban már szóltam, azonban, amikor a jelenlegi téma kapcsán újra felmerült a kérdés, fény derült a cikázás és más játékok erotikusabb tartalmára is kamasz- és ifjúkorban.

– Akkó má, mikó mán olyan tizenyóc éves vótam. Annyit mesétek, hogy „ára befelé a!” Nem a zútcán, nēm, me hát akkó is csak udvarótak. Emöntün kútra, ha köllött, ha nem a víz. Na mög akkó cikásztunk. Nem vót televízió, sē rádió. Szép esték vótak akkó. Hódvilágos vót. Jáccottunk. Akit akartam, hogy mökfogjon, az mökfogott, akit nem akartam, az nem fogott mög engömet. Mög nem kérdöztük, szabad-ē, csak attuk a puszit (N. 74).

– Mikó bevittük a tököt, akkó jáccottunk a tökön, ráűtünk. Akkó mindönki rötyögött, hogy me kinek van nagyobb töke. A fíjúk cincogtak, únekik töküek vót, tehát a fíjú valamiképpen csak tutta, hogy különbség van a női mög a férfi nemi szerv között (N. 57).

– Orvosolás, az vót mindö időszakba. Ottan ēvótak egymással, vagy egymáséva. Pláné a lányok. Orvosozdit jáccottak, oszt kíváncsiak vótak egymás melleire mög a nunájára (N. 57).

– Vót fíjú baba, vót lá baba. Vótak azok a zöd kiságyak, vótak picibabák, vót apukababa, anyukababa mög kisbaba. Hét-, nyócéves koromba ilyet jáccottam, de én szerintem mindön gyerök jáccott ilyesmit. Vót ilyen, hogy egymás tetejire töttük a babákat, hogy együtt aluttak. Valószínűleg valamelyik gyerök kileste, hogy egymás högyin-hátá vótak, és onnan gyütt (N. 57).

A nemi felvilágosításról

– A szülő sosē mesét sēmmirű, nem is vót szabad kérdözni, az titok vót. Még az is titok vót, mikó mögszületött az a kisebbik tesvér (F. 87).

– Kezdött az a tej möggyünni. Nézze má kend hoty szopik ez a gyerök. Örút a zöreg, hogy a gyerök eleven, me szopik. A gyerök esz sē láthatta, zavarták ki. „Mönnyetök jáccani, kifelé jáccani! Mönnyetök korcsolyázni, ki a fenébe, mit málékottok itt.” A gyerök nem nagyon tudott sēmmit. A

szülőktű sëmmit. Esetleg a lakodalomba látott eszt-aszt, mög leseködéskö. A kurjongatást aszt csak hallotta. Olyan is vót, hogy lakodalomba, így az udvarba a takarmá köszt idegön férfi mög idegö nő emöntek egy asszóra, asztán mikó visszagyüttek, a férj möktutta, akkö csapott egy arénát, de akkö is, szövä vót ilyen, aki möglopta. Főleg a zenészök mög a vőfény. A zenész összekacsintott annak a feleségive, a barátjaiva ú muzsikát, hanem eëcő aszonta egyik, hogy űneki pisáni kő mönni. Kimönt, akkorára a zasszon má kint vót, várta, eröndözték, oszt nem tutta mög a zura. Ismerték azok egymást, me falubelijek vótak. Akármilye szigorú vót a férj, akkö is mögcsináta a feleségit. Még asztán dicseködött is vele. Mink ebbű következtettünk rá, ahogy nyötté, úgy szélösödött az értelmed. Ahogy az évek mútak, keszted mögérteni, hogy mirű van szó (N. 79).

– Ha valamit, me ez a szomédészédasszo olyan szószátyár vót, ha ekezdött meséni, apó aszonta, hogy „Maris, nē erköcstelenkögy neköm a lá előtt!” Oszt kész, be vót fejezve. Sok mindön érdekött vóna, de lēállította ám. Néha köllött vóna azē valamit tunni. Én így foktam fő a zéletöt. Oszt ez nem jó jám. Mosmá nézik a tévébe, hogy mászik rá a lánra, mink mög szigygyuk űket. Úgy mén fő a lánra, mind a högyre (N. 79).

– Nállunk az vót, hogy a gölya hozza a babát. Mikó mögkérdözted, hogy hogy csinájja, akkö mikó szömfülesebb vótá, oszt mögláttad, hogy a csödör főcsináta a kancát, oszt lött a kizscsikó, akkö mökkérdöztem, hogy „mi az a lógó?” „Hát az a lógója”, az vót a válasz. Sosē magyarázta mög, hogy a lányoknak, fíjúknak mi van. űneki egyértelmű vót, hogy a csödör mög a kanca, oszt ennyi vót a magyarázat (N. 57).

– Kikütte a fíjúkat, osz má mink aszittük, hogy isten tudja, milye mese lösz. Nem fővilágosítás vót, csak asz meséte, hogy nagyon kő vigyázni a didára, me hogyha mögnyomod, mikó dütöd be a disznóknak a moslékot oszt behajúsz, akkö mögnyomhatod a melleidet, az nagyon veszélyös betegség. Fíjúkat mög kikütte, me azok csak cincogtak vóna, me űnekik nem vót (N. 57).

– Mikó ellettek, minket híttak oda, oszt én is húsztam a bornyút. Asztá mikó ekezdődött a menzisz, akkö kesztünk rágyünni. Mese alapján az is, hogy „emaratt a menzissze, nem szót a zannyának, terhös vót”. Na akkö ebbű kikövetkeztetted. Asztán má a mi időnkbe vótak kis brossurák szexuális fővilágosításrű. Nem a mieink vötték mög, hanem egymás köszt valamelyik barátnő beszörözte, oszt osztogattuk (N. 57).

Szülői ölelkezés

– Egyetlenegy vót ilyen. A B. I. mög a F. P. Azok mindög öleték egymást, de nem puszikottak, csak úgy möntek a zútcán, hogy öleték egymást. Űk egyedű, sënki más. Sëmmit nem vót szabad, titok vót mindö (N. 79).

– Átöleni igen, de nem vót puszilás. A zën apám az olya vót, hogy úgy mögrángatta ödösanyámat, úgy mögölöte, de anná több nem vót (N. 74).

Szexfilmek, televízió, újság

– Háború után lött csak újság. Nem vót mesztele újság sëhu. Legelöszö a sógor evitte K.-t Olaszországba. A gyerök emönt. Neki nagyo teccöttek ezök a fagylaltos újságok. Tudod të, hogy milyen az, ilye fekete fagylalt, olya fekete fagylalt. Sikerút neki mögvönni a zújságot. Gyerök lehetött, olya tizennégy éves, de égött a bele a zilye újságé. Az a legrosszabb a gyerökné. Má előre ë vót készítve az a kis péz érte. Mindig kibútak, kimöntek oda a szalmáhon, oszt ott nézögették.

A nyolcvanas évek végén a szövetkezeti kocsmában televízióztak az egyházaskérik. Hamarosan videólejátszót is beszereztek, és ezáltal egy új korszak következett a falu életében. Mozizni jártak a kocsmába, különféle filmeket néztek, így alkalom adódott a pornografikus tartalmúak vetítésére is, melyek nagy szenzációt keltettek a környéken, és a kocsmá forgalmát is jól megnövelték.

– Egy embör járt haza Nëmötországbü. Hoszta a zilye pornófilmöket. Még olyat is hozott, hogy a ló hátán nyergët a lá, nyergët a huszár (N. 79).

– Begyüttek a szexfilmök, oszt tömve vót a kocsmá. Begyüttek a zembörök mög a villanszerelök. Oszt akkó, azok kértek engömet, hogy fösabad-ë tönni egy filmöt. Má készülödve vótak a zasztalná. Egy piros bort kértek. Hát én főtöttem (N. 76).

A kamaszkor erotikája

Menstruáció

– É mögijettem nagyo. Monta anyám, hogy ëre vigyázni, me, hotyha nincse, akkó baba vót. De csak ennyi vót a mese rulla, oszt kész. De baba, hogy lehet baba, ha nincs fiú? De hogy van baba, ha nincs partneröd? Asz má nem vót annyi esze, hogy hozzámeséje. Én sëmmit nem tuttam, olya vótam, mint ez a mafla pohár ë. A zën anyám nem mesét sëmmit a zilyen életrű. Én úgy foktam fő, hogy akkó csinának csak gyerököt, amikó akar-nak. Úgy foktam fő, hogy csak tiz évbe éccö csinának, oszt kész (N. 79).

– Tornaórán mikó láttuk, ötödigbe, mikó vót mán aki fejlettebb vót, piros vót a tornabugyin a zülepe, akkó kicsúfótuk, kinevettük. Mikó mökkérdöszted, hogy az micsoda, akkó az ekezdött rínni, me aszitte, hogy az egy fajta betekség. Nem merete mögmondani sénkinek, aszitte, hogy betekség (N. 57).

– Nem tanították, de most emesélöm. Szögénység vót, ágy csak ket-tő vót a szobába. No maj asztán, hogy nē alugyunk együtt Gy.-ve, akkó csináltak, olyan kis priccsöt. Lámpa nem vót, csak viharos lámpa. Avva világitottunk, este útünk. Mink vödörbe pisátunk. Na é kimöntem pisíni, hálóruhánk vót. Aszongya éccő Gy.: „Anyuka, gyere be, P.-nek elerett a zóra.” Pisátá, mögtörüted magad. Tudom, akkó anya kihítt a konyhába, osz monta, hogy é mosmá nagylásorba kerülök. Nem tuttam én mi, de montam Gy.-nek: „Gy., mosmán én nagylásorba vagyok.” Nem tuttam én fölérni aszt, hogy micsoda. No, majd asztán később anya fővilágosított. Gyüttünk a ziskolába. Ezöknek má jóformán mögvót. Vót ilye bak, oszt ugrátunk, oszt kicsúszott neki. Gyorsan főkapták, oszt ekütték haza. Nem tudom, hogy melyiknek vót. Ott maratt, oszt hazakütték. Mögláccott a ruháján, ahogy útünk a pado. Éngöm is kicsúfótak. Az ekezdött hánni. Akkó aszt is hazakütte. Nem vót ez, hogy erű beszéjjünk. Én mán akkó bálba jártam, osz nem engettek a bálba (N. 76).

A felkötő

– Nálunk bajuszkötőnek monta anyám. Én is odapróbátam a kimosott rongyot a bajuszomho, oszt elég gusztustalannak tűnt, me szaga vót, igaz, hoty ki vót mosva, mög sēhogy sē vót logikus tizenéves koromba, mikó mögtanátam a palláson, hogyhogy bajuszkötő az. Nagyon durva, én kipróbátam. Oszt elég unalmas embör vótam, osz montam is, hogy ez nem logikus, hogy kötik fő bajuszkötőnek. Pattogott, oszt asztán emonta. Egy rongyot képzej és vastagot, amit a derekára tött. Elő vót egy lógója mög hátú, oszt gombluk vót mind a kettőn, a rongyokon mög gomb vót. Itt vót a gombluk hátú is, ezök ilye két vé betűs rongydarabok vótak. Ez ilye lēvart rongy vót, vót bélése is, mög még steppőve is vót, mint a párnácskák, olyan vót, és akkó főgombótad. Egyet mindig, mög ráhúztad a bugyit, oszt az odafogta. Eszt a zilyet varónő csináta. Vót, aki csak úgy a rongyot ragta be. Csak úgy összehajtva, a zilyennek kieshetött tornaórán. Me ha ez oda vót gombozva, akkó az nem bírt kiesni. Anyám valószínű azē monta énnököm, hogy bajuszkötő, me nem akarta mögmondani micsoda. Neköm azē nem vót világos, hogy hogy lehet bajuszkötő. Biztos nem az vót a neve, inkább derékkötő, derékfogó. Asztán én pinarongynak nevesztem, mikó tuttam mán, hogy mire való (N. 57).

– Hasznátam én is, sajnos. Képzéd, mikó három nő a családba, oszt összevartad, hogy mindönki, nem ugyanakkó. Nem vót, hogy ez az enyim, amaz a tied, amaz amazé. Akkó mikó jó összeszaporodott, emút, léáztatta a kisteknyőbe. Nagyon gusztustalan vót, oszt öt-hat vízbú nyomkottad kifele. Bele vót száradva. A pallásra köllött fővinni, kiterigetni, hogy nē lássák a zudvaron vagy a zuccán. Ez is olyan tabu vót, hogy most a férfi nē lássa mög, me isten tudja, mē. De aszt sē meséte ē, hogy ez minek a jele, hogy most vigyázz, me ha nem lösz ménziszöd... Neköm sē monta, hogy ez nagylánnyá válás (N. 57).

– Anygyika csináta. Anyukám annyira titokba tartotta, hogy mindig a létra háta mögött ásztatta is lē. Asztán monta anya, ellenőrizte is na. „Mindő hónap benne kő, hogy lögyön” – mögmonta. Ű figyēte is. Nem vót fürdőkád. Akkó nem mostuk mindő nap a lábunkat mög a seggünket sē. Ugyamá. Akkó jó vót úgy egy hétig. Azē nem övött mög a retők (N. 76).

Nemi nevelés intelmekkel, példákkal

– Minállunk például nagy apai szigor mög rōnd vót. Mink úgy vótunk neveve, hogy „vigyázz, me úgyis mögleslek, mög nē próbád, mög nē csinád!” De nem monta, hogy mit. „Látok én mindönt, vigyázz, hogy hogy viselkőcc, sosē tudod, hogy hu leslek mög, hogy hu foglak mög” (N. 57).

A fiúk helyzete

– A csuhéba is csináták. Fosztókába mög a tányéricaverésbe. Seggőtek közelebb egymáshon. Sütét vót, égött egy karbitlámpa a zudvar közepin, de nem világított asz sēmmit. Addig csúszott, addig csúszott, őszegurútak, mög is csináták, asztá ē is meséték, hogy „hiába őrizte annyira M. néni a lányát, mégis mőkcsinátam”. A legényők is egymás között azē dicseköttek: „Hiába őrizte a zannya annyira, mégis mögugrottam” (F. 87).

Beavatódás

– A zōreg B. aszt meséte, hogy űneki a körösztanynya csak ēccő mutatta mög. A B. az fogatta a zilyen párokat. Kiatta a szobát, pézé. „Mönnyetök két óra hosszára, annyit fizettök” (N. 79).

– Ráhajtotta a szögénség. Vótak legényök mög asszonyok is, akik ebbű keresték a pótlékot. Jó gyütt neki egy pár dínár, ha mögejtötte (F. 87).

– A zōreg B. nagyo viccős embör vót. Aszonta, „neköm körösztannyám csak ēccő mutatta mög. Utánna é má tuttam, hogy kē csináni” (N. 57).

– Hát vótak olya rossz multú nők, ahogy szokták mondani. Akik fizetést vöttek ē, hogy mögmutassák, hogy bevezessék a fiatal generációt. Vótak egy időbe, hogy bejártak a közeli városokba, állítólag ott is lehetött tanúni a szakmát (F. 57).

Az ifjúkor erotikája

A nemi élet kezdetei

– Gondóttak egy fiúra, margarétta virágga, mög a zágácfának is vót olyan levele, hoty szeret, nem szeret, mög hoty szabad a csók, szabad, nem szabad. Ez olya lányos játék vót. Ekkó mán bálba is jártak, éroztek valamit, mán fölntöttebbek vóttak ekkó (N. 79).

– A bolnicsárom meséte a katonaságná, hogy ha a nő mög akar áni, akkó nő kössé vele, me ha mögáll, hogy közösüjjé vele, akkó az ē va romóva. Annak vagy tripperje van, vagy scsángírje vagy ciflissze. A nők abba a faluba, ahu vót a kaszárnya. De mindég is möntek a nők a katonák után (F. 87).

– Katonaság előtt nem jó kiprobáni, me asztán nem bír magáva a zembör. Vót neköm egy barátom, együtt a felesége. Fogattak egy szobát, három nap ott vót a felesége. Ébücsúsztak, emönt szépe haza. Egy dara-big ű bírta, de kívánta tovább. Kimönt a városba, oszt ott mög tanát ilyen cifliszösset. Az mög atta magát, me állítólag az a betekség, űneki köny-nyebb, ha szétszórja. Szétszórta, emez mög ékapt. Rögge mikó pisátunk, möntünk a vécére, látom é, má ez is curikkol, me aki curikkol, annak má annyira fájt, annyira égött a csöv, hogy mán nem bírt magáva. Na mon-dom: „Tē is curikkósz, F.?” „Nē basszo a ziste – aszongya –, nő ugass!” „Me látom, hogy curikkósz, jobb lösz, ha jelenköző a bolnicsárná.” Me ha haggya mögöregönni, akkó ráhat a kiccsaládra, akit ű nemz. A csa-lád ekapja. Az is ilye rázott nyakú lösz. Én eszt mindég nagyo figyeltem, nem mertem sēnkive sē. Emöntem én a városba sokszó, az is vót a ba-jom, hogy én akkó kesztem eszt a dógot, mikó összekerütünk. Nem vót sēmmi baj, csak a zembör nem bírta úgy. Buták vóttunk mind a kette, mint a sūtthal. Nem próbátuk. Tudod, micsinát a zembör, ēsūt. Annyira őrijön-gött utánna, asztán lēlankatt osz sēmmi, akkó várni köllött. Mink esztet ebasztuk. Okosabbak a mai fiatalok, akik mán elötte mögpróbáják, me akkó mire akit evösz, avva mán tudja hasznáni (F. 87).

– Nem így csináták, mind mos, hogy a zútcán, hanem azē suttonba. Aki olyan vót (N. 74).

Romlott lányok

– Vót, hogy mögtapogatta, mög is csináta, főtaszította a farra, lētaposták a fal tüvit. Tapogatták. A legényök evve dicseköttek másnap a munkába. A zilyen lányok, akik mögengették, azok nem vóttak becsületössek (F. 87).

– Tutták, hogy a J. lányok adhatók mög kaphatók mindörre. Aszonták, hogy „ē va pusztúva, az má mögén pajkoskodik”. A nőkrű aszonták, hogy „te, ez a K. nagyon pákosztos” (N. 79).

– Olyat is hallottam, hogy szép kabátja vót a lánnak, me egy kicsit jobb módú vót. Létötték a fődre, oszt a férfi összevissza piszkóta, hogy ugye menné többen tугyák mög, hogy ú vele vót. Tönkretötte a kabátot. Rácsöpögtette. Takarították, de aszt létakarítani nem lehetött. Vótak ilyenök, de tutta mindönki, hogy az a család mög amaz a család olyan. Figyēték aszt is, hogy milye a szülő (N. 79).

A házasság előtti erotika

– Ha hazakísérte, oszt az akarta, akko háritott, hogy „még házasság előtt nem”, vagy „neköm nem szabad, me apám széthasícsa a hátam”, vagy valamit hárihatott. Vagy „möggyütt” (N. 57).

A legöbbet mégis az utcai beszélgetések és a korosabbak meséiben el-ejtett megjegyzések és a pletykák hallatán tudtak meg sokat a gyermekek, a fiatalok, de még az újpárok is a szexualitásról. „Az olya meségbű követ-keztettem, mikó napszám vót, móva vagy kukoricatörés vagy szödés. Tíz-tizenkét éves vótam” (N. 57).

Zárásképpen néhány fennmaradt pletykát, történetet közlök, melyek bizonyos fokig oktatói-nevelői célzattal is bírtak az adott időben.

– Vót mikó mesétek, hogy nekitámasztotta a lábát a zágy véginek, oszt monták, hogy „C. sógor nyomi, de nyomi, de hova nyomi?” B. néném mán meséte, hogy „bassza mög az isten az annyát, itt halomra csinájja má a gyerököket, de egyfolytába nekitámassza a lábát az ágy véginek, oszt nyomi, de hova nyomi?” Máskö meséte, hogy a zű férjinek akkora szérszámja van, hogy úneki a vesemedrit is eléri, a fehérmájáig nyomja. Avva dicseködött a zasszo (F. 57).

– Vagy a zutcán üve, az elejtött beszélgetésökre, me tudod, gyerök. Maj mikó otthon vótak kukoricafosztáskó, tányéricaveréskó, közbe mesétek. Akkö is kiplétykászták, me a K. mögszülte a gyerököt, mihán mökszülte, tejlázo mökcsináták a másikat. Ęre főfigyetē, oszt valahogy főfoktad, asztán mán amikó (N. 57).

– Vót ez, mikó evitték a zemböröket a háborúba, oszt itthon marattak a zasszonyok. „Míg a zuram itthon vót, piros papucsom sosē vót” – mulat-tak mög táncótak. Az embörök nem vótak itthon. Piros papucsot kaptak a másik embörtű. Vót, aki akkö is olyan vót, csak nem világossa csináta (F. 77).

– Á. vitte Mukrinba a malacokat, egy malac ēveszött a ládábú. „Hát hun, hova tűnt?” Ahogy möntek ēccaka, ott tötte lē a malacot a nőné. Odaértek, hát nézik: „Hát Á. bácsi, hát nincs. Hát hun möhetött ki ez a malac?” V. bácsi mög vitte a paprikát Podlokánra, oszt úgy árúta: „Málo pávámo máló paprika” (N. 74).

– Hát a zórházná is vót egy bakter, oszt bejárt, iszogatott, iszogatott. Többet is ivott egy kicsit, oszt kopoktatott, hogy hát „engedj be, E.!” Az mög kiszót, hogy „mit akarsz?!” A bakter aszongya: „hát egy kicsit beszélgetni, egy kicsit kancsikolni”. Oszt mink mög a zilyenöket mögjegyztük. A zilye idősebbek meséték, azok is úgy hallották. Nem eső eset vót (F. 77).

– Mögégyeztek, hogy ad egy kisbornyút neki, ha széttöszí. Engették a pusztára a teheneket, közbe hát emút a zidő. Elébeát a tehennek a zasszo, osz maj behajti a tehenet, me J. tartozik a bornyúva. Válláva át elébe (N. 74).

– Az a S. bácsi, az ějárogatott, vót, amikó fölakatt a gatyája is. Vót, amikó möntek a vásárba. De Monostorra is bemöntek, me ott is vót nője a zembörnek. Oszt öleg asz hozzá, hogy möntek Csókára, ott no lészál az öreg a kocsirú, „hú azannyába az ěre, āra istent, hát a nadrágot otthattam”. Gatyába abba a hosszúba vót. Nagy suba vót rajta, osz nem vötte ű észre mingyá (F. 77).

– T. apó, R. apja, F. bácsi csöndföntartók löttek Magyarokná. ěs akkó hát persze, hogy űk is mindig a nőket princöték. A zutcán mén F. bácsi, aszongya egy ottani asszonnak: „nacsságos asszo kérem, nem tugya véletlenű, hun van a szöglágyító műhely?” A hölgy mög így: „De tudom, ědes fiam, az ědesannyánál keresse” (F. 77).

– Olya is vót, hogy a B.-t baszogatták, loptak valahun egy bugyit, oszt ráakasztották a kapukilincsire. Gyütt ki rögge, hoszta ki a tejet, ěre aszongya: „Jajj, hát ez az A. szaga, ěrzöm a szagárú, hogy kijé.” Ekkó ěppen A.-va vót, annak vött a vásárba piros papucsot, virágossat. Ű hősködött avva, hoty kikapta a piros papucsē a szép fehér bugyit (N. 79).

Irodalom

BALÁZS Lajos

2009 *Amikor az ember nincs es ezen a világon.* Paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs Csíkszentdomonkoson. Csíkszereda

TÓTH Ferenc

1983 *Jugoszláviai magyar folklór.* ěrtekezések, monográfiák 3. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 108–111.

Retrodesign

Németh István: *Fordulat után*. Újvidék, Forum, 2013

Egy talált tárgy leporolása játéknak ígérkező időutazás a múltba, és az utókor számára egy újabb lehetőség, amely az elhallgatott múltat illető titkok leleplezhetőségével kecsegtet. Ilyen talált tárgy Németh István *Fordulat után* című regénye, amely könyv formában csak 2013-ban került a nyilvánosság elé (bár a *Híd* már 2010 márciusában közölt belőle részletet *Győzelem után* címen, Németh István jegyzetével: *Lábjegyzetek egy pincepéncész szöveghez*). Maga a szöveg jóval korábbi, a fiatal író tollából származik, s vélhetően az első regénye. Egy-egy korszak számára gyakran okozhat problémát az, ha a saját hibáit és hiányosságait tárják fel. Ez történhetett volna a *Fordulat után* címet viselő kézirattal is, amely a kommunizmus idején valamiféle baljós végkimenetelű üzenetet sugallva, tükröt tartott a hatalmi politika elé. A már feledésbe merült regényszövegről azonban csak a port kell lefújni, hiszen ma is élvezettel olvasható, s nemcsak a közelmúlt és az azzal kapcsolatban felmerülő igazságok és igazságtalanságok leírásának stílusa a vonzó, hanem aktualitása is. A kötet esztétikai megjelenése jól párosul a szöveggel: a könyvborítón szereplő pisztoly s a belső oldalakon megformált töltények és vércseppek retro stílusú jelentést adnak a könyv testének.

A titói éraban mindenki függ valamitől és valakitől: a dolgozni akaró nép a hatalom embereitől, azok pedig az osztályrendszertől és a pártideológiáktól. A békeességben élők közössége fokozatosan sodródik a gyűlölködés, a csalás és az ellenségeskedés felé. A földművesek számára a szövetkezetek megalapításának fájó évei voltak ezek. Boldog Mihály visszaemlékezése részletes vallomás a fordulat idejéről és következményeiről. A narrátor személyén átszűrte korrajz ez a regény, amelyben az elbeszélő leülteti a pajtásnak nevezett olvasóját, hogy elmesélhesse neki élettörténetének egy részét, s beszéljen ezáltal tisztességről és megalkuvásról, re-

ményről és kiábrándulásról. Az elbeszélő kubikos sorból való felemelkedését a politika tette lehetővé: a földosztásban, a beszolgáltatásban, majd az alakuló szövetkezet megteremtésében is részt vállalt. Egy korábbi sérelem tereli a szereplő útját a politika felé, mely később is visszatérő emlékként kísérti. Napszámosként dolgozott évekkal azelőtt a sváb Heip tanyáján, részesként törte itt a kukoricát. Sorsa függött a munkaadójától, aki belegázolt emberi méltóságába, amikor megfosztotta őt a következő évi munkától, s mikor azt mondta, hogy ki kell hajtani jövőre a gyerekeit a legelőre, ha éhesek lesznek. Az igazságtalanság, a megalázottak önérzete hozza felszínre a gyilkosság gondolatát, amit el is követne, ha lenne nála fegyver. A sors iróniája pedig, hogy mindezek ellenére ő is ugyanezt mondja később, amikor a hatalom már az ő kezében van.

A regény mindennapjaiban, a faluközösség társadalomrajza mellett, az elbeszélő lelki vívódásai kapnak hangsúlyt: értelem és érzelem gyakran egymásnak feszül. Hiába az osztályönérvet, hiszen Boldog Mihály mégiscsak kubikos volt, az ő tapasztalatai is azok, mint a falu többi szegény sorsú munkásemberének tapasztalatai, s az ő szavait idézve, „nyilván az eszünk sincs úgy kiköszörülve, kikalapálva”, mint azoknak a párttagoknak, akik nem ebből a sorból emelkedtek ki. Többször is látjuk elszántságának pillanatnyi megingását a („...de akkor egy röpke pillanatra mellbe ütött a gondolat: vajon én nem éppen ilyen vakon követem-e az ügyet, amelynek igazáról mindenkit meg szeretnék győzni? Vajon az én állhatatosságom szintén nem egy emberi vakság csupán, s lehet, hogy éppen én tévedek? De ez a gondolat nem is érkezett bennem kitisztulni, máris tiltakoztam: az új világot nem sok-sok önzésből, hanem sok-sok lemondásból kell szilárddá gyúrni” [45]), de ha emberségessége és bizonytalansága előtérbe is kerül, mégis a politikai eszmékben való hit vagy a párttal szembeni megfelelési kényszer győzedelmeskedik érzelmei felett: „...a régi cimborák közül egyik-másik már szóba sem akar velem állni az utcán, meg hogy az esti bandázók mellett elhaladva az emberek hideg, szóltan gyűlölete csap meg, el sem merem mondani sem Bélának, sem Józsinak, hanem saját magam próbálgattam felgyógyulni ebből a különös szorongásból” (38).

S hogy vajon jó döntés-e belépni a kommunista pártba, tagja lenni az alakuló szövetkezetnek, nem csak a főhős számára jelent gyakran dilemmát. Többen is úgy érzik a párttagok közül, hogy ez a tevékenység, a „hajcsárkodás”, amit folytatnak (beszolgáltatás, ruhaosztás) mind csak kötelesség, olyan munka, amelyet érzelemmentesen ugyanúgy el kell végezni, mint bármi más. Mihály nagy meglepetésére, még a falu új, magabiztos beszolgáltatója is elmondja egy alkalommal gondolatait munkamódszereiről: „Csinálnod kell, még ha nehéz is, és kicsit kellemetlen is! Bizony,

csinálni kell, mint ahogy az a derék legényke mondta aznap este, amikor Dárdára érkeztek. És mindig úgy kell csinálnod, hogy egy percre sem csüggedj el. Ne látsszon rajtad, hogy néha kellemetlen!” (66–67.)

Vannak olyanok is, akik igyekeznek kihasználni pozíciójukat, s érdekből lesznek párttagok. Ebből a szempontból Vanyák a történet legnagyobb játékos: ígéretet tesz a gazdáknak, amiért azok fizetnek is neki. A törvény azonban lesújt rá, alakoskodásait nem folytathatja sokáig, mint ahogy azok is felelnek a bűneikért, akik lopni járnak éjszakánként a szövetkezet földjére. A szerencse csillaga van akkor éjjel Boldog Mihály felett, amikor rajtakapja feleségét a lopáson, és rájön, hogy megélhetési és létfenntartási okokból felesége is gyakorta cselekszik a szövetkezetet dézsmálókhoz hasonlóan. Mihályon ekkor lesz úrrá leginkább a párttól való félelem érzése, illetve a szégyen, amit a párthűségében csalódott párttagok előtt érezne, amennyiben kiderülne az igazság.

Aki részt vesz a politikai szervezkedésekben, annak minden idejét fel kell áldoznia a közügy érdekében. Így befolyásolja a politikai élet Mihály magánéletét is, akinek a felesége inkább gyakorlatias lévén, nem éli meg azt a kommunizmusba vetett reményt, és nem érzi azt a vak elszántságot, amit férje: „...de főképp az nem ment a fejébe, mi űz és hajt engem a fordulat óta éjjel-nappal, későn-korán, olyan »mocskos és istentelen« munkára, amiért meggyűlöl az egész falu – előbb a földkisajátítási és a földosztási bizottságban dolgoztam, most meg a beszolgáltatás körül foglalatokodok – sohasem vagyok otthon, mindig más ügyében szaladgálok, amióta egy lyukas hatost sem hozok a házhoz...” (15).

A behajtások és a szövetkezetbe való tagosodás elleni küzdelem indítja el a faluban a tragédiákat, amelyek a nép körében a fokozatos fizikai és szellemi leépüléshez, megsemmisüléshez vezetnek. Talán Bencsik István öngyilkossága a legmegrendítőbb, akinek az egész élete az a tizenkét hold föld, amiből öt embert tart el. Az adótörvények egyre gyakoribb módosítása következtében az adófizető egyetlen lehetősége a szövetkezetbe való tagosodás lehetne: „Mi marad nekem akkor? Még a remény sem marad meg! Nekem az életem az a tizenkét hold sovány föld. Harminc évig kapargattam össze a tíz körmömmel. Nem örököltem, nem kaptam senkitől, nem csaltam, a tíz körmömmel szereztem, és most máról holnapra váljak meg tőle? Ajándékozom oda? Mi marad akkor nekem? [...] Mindenünk az a tizenkét hold föld, az a gyerekünk is, mert mindig a munkát hergeltük-hajtottuk, hát maga most oda tudná azt adni?” (29.) Hiába ismeri fel Mihály az emberi reménytelenséget, s hiába látja Bencsik Istvánban régi önmagát („Ahogy beszélni kezdett, valami elszánt fény jelent meg savószerű szemében, a nincstelenek vagy a maguk szegénységének nyo-

morultjai szemében lobban fel ez a fény végső elkeseredésükben, annak idején hányszor meg hányszor láttam jómagam is, és a saját szememben csak azért nem láttam, mert az ember a saját szemét nem láthatja” [27]), mégis fontosabb számára a külvilág felé mutatott magabiztosság látszatának fenntartása, s későn cselekszik, későn húzza ki a behajtási listáról az adóköteles nevét, így sodorva a férfit az öngyilkosságba, az országban éhező nép iránti kötelezettségvállalás nevében.

A regénykezdet valójában a történet vége, ami már szinte mellékes a cselekményszövést illetően. A megőrült Nagy Richárd tette – agyonszúrta Józsit, a pártelnököt – csak egyenes következménye mindannak, amiről Csernák Palkó is beszél, hogy „a nép foggal és körömmel megy majd egymásnak”, s amiről voltaképpen az egész regény szól. Hogy a hatalom hogyan folytat a nép nevében nem éppen mindig népbarát politikát, s hogyan tesz megalkuvóvá és kiszolgáltatottá mindenkit. Olyan hiteles regényvilág ez, amely őriz néhány múltbéli fekete foltot, jövője felett pedig a bizonytalanság lebeg. Boldog Mihály szemében viszont ott az elszántság és a vak remény, a jövő szövetkezetébe vetett hit, amely majd munkát ad neki a következő évben. Ezzel a tudattal és a nevében rejlő érzésekkel indul haza saját történetének végén.

A papírfalon túl

Gerőcs Péter: *A betegség háza*. Kalligram, Budapest, 2013

Gerőcs Péter korábbi köteteit követően, melyekben a novella műfaja dominál, megírta első regényét *A betegség háza* címmel. A könyv borítója hű előképét adja a műben majdan olvasandó ízig-vérig mizantróp vallomásoknak, illetve, ahogy az alcím mondja, feljegyzéseknek, s a tudat, a lélek azon mélységeibe való alászállásnak, ahol már minden a viszonylagosság büvkörébe kerül, a belső szemek keresztüzébe.

A szerző az irodalomban megszokott, jól beváltak ma már nem mindig nevezhető technikával él: a regény mint talált kézirat kerül az olvasó elé, ám mindez csupán az utolsó oldalakon, a közreadó kommentárjából derül ki. A történet nem feltétlenül indokolt kétszeres lezárása ugyan valóban közhelyesnek hat, ám mindez számomra mit sem von le annak értékéből. Sokkal több olyan mozzanatot lehet találni a műben, mely az irodalomban történő sokszoros felbukkanása ellenére sem teszi laposabbá a leginkább emlékezéssel fémjelezhető, kissé töredékesen felépülő, összeálló regényt.

A regény két szálon indul el, s ezt a látszatot még inkább erősíti az elsőre két külön elbeszélőnek tűnő karakter. Nem tudnám pontosan meghatározni, mely ponton lesz világos, hogy ugyanazon narrátor szólal meg a váltakozó fejezetekben, ám a történet előrehaladtával a Barnabás név említése mindkét vonalon minden kétséget kizáróan alátámasztja ezt. Az újságíró, a „korábbi én” a kronológiát, a linearitást felborítva, inkább az emlékezet csapongó mivoltát idézve eleveníti fel gyermek- és kamaszkorát, korábbi szerelmeit, majd tér át a jelenbeli munkájára. Az életesemények felidézése nem pusztán egyszerű múltba tekintés: a hangsúly a főhős önnön mizantrópiájának feltérképezésén van, vagyis azon, hogyan is csi-szolgatta az emberek iránt táplált gyűlöletét: „Nem tudok az emberekkel beszélni. Szépen, lassan, akkurátusan megutáltam minden egyes embert.

Óriási munka volt mindig bizalmat szavazni egy ismeretlennek, aztán megismerni csak azért, hogy az ismeretség minden állomásán elveszítsek belőle valamit” (89). A nehezen összeálló emlékfoszlányokon túl gyakorta ragadtatja el magát az elbeszélő, s kezd értekezésbe aktuális kérdésekről, például a világhálóról, a politikusokról, a művészetről stb. Az éles szemre valló, kellő iróniával és gúnnyal kifejezett megfigyelések mellett azonban a szerző olykor túlzásokba esik. A szenvedélyes újságíró elbeszélő írástudására kiélezett stílus több ponton is maga alá gyűri a szöveget, e helyeken a karakter kissé veszít hitelességéből. Erre talán jó példa lehet az a részlet, amelyben az urbanizáció visszásságait próbálja megragadni: „Vidéki temető porceláncsöndjén átsüvítő mentőautó-csorda. Szeretkezés közben megoldott matematika házi feladat. Az Őszövetség lombjai közt megcsillanó kőolajfűró. Lombik-bébik vérre menő harca a meghalás előjogáért” (24). Nemcsak a narrátor személyének kidolgozása hagy némi kivetnivalót maga után; barátja csupán határozott körvonalak nélküli, széteső szereplő, akinek szájába leginkább káromkodásokat ad az író, ezért meglepő és következetlennek tűnő az a ritka pillanat, amikor szavait óvatosan megválogatva szólal meg.

Az elbeszélő fokozatosan válik negatívvá az olvasó szemében, nehéz azonosulni egy önmagát Istenné előléptető karakterrel, aki az emberek fölé helyezkedve gyakorol kegyet a szerinte hétköznapiságban elsüllyedt, szűk látókörű nyárspolgárok felett, anélkül, hogy erre bárki igényt tartana. Hangsúlyozza lelki tisztaságát, hogy éppen azért fordult magányba, mert a mások iránt tanúsított túlzott figyelmesség már őt magát sodorta veszélybe. Leginkább az a paradox (v)iszonyulás feltűnő, mellyel Istenhez fordul: „Nem hiszek istenben, de imádkozom, hogy megtartsa életemet, amíg be nem fejezem ezt az írást” (7). Sokáig csupán az elbeszélő szemszögéből, tehát egyoldalú, szubjektív megközelítéssel tárulnak elénk az események, s talán a karakter kifejezetten negatív mivolta miatt nyújt fellélegzést, amikor végre megszólaltatja például a barátját is, aki ugyanúgy szubjektív, ám hozzá képest objektív, kevésbé elfogult szempontot képvisel. Ugyanazt az eseményt mindketten másként mondják el, s valahol ebben a görbe tükörben rajzolódik ki az igazság, amelynek kiderítését minden oldalon nehezíti a szerző. Talán éppen emiatt nem érzem túlzásnak a báty által írott levelet sem, hisz ez is azon kevés mozzanatok közé tartozik, amelyek kívülről engedik láttatni a gyűlöletétől elvakult Barnabást. A dolgok több oldalról történő megközelítése a cselekmény szintjén is megmutatkozik: a regény végén a már beteg elbeszélő a Duna-parton kutat valami után, amiről nem tudja pontosan, micsoda; miután nem jár sikerrel, átmegy a másik oldalra, hogy távolabbról meg-

vizsgálhassa korábbi helyét, ahonnan valami talán elkerülte a figyelmét. Azon pillanatok, amikor az emlékeit felidézõ, lejegyzõ Barnabás kívül helyezkedve a történeten íróként szólal meg, még tovább bonyolítják az első elbeszélõi vonal elõrehaladását. Ezekben a filozófiai jellegû kitérõkben, szerzõi metatextusokban szó esik a szavak automatizációjáról, arról, hogyan is kezd önálló életbe egy szöveg. Az írás mindig meggyõzni is akar, tehát „az újra-elbeszélés a legádázabb õnhitelrontás” (171), „néhány ponton azonban kiegészíthetõek a hiátusok” (171), s éppen a szöveg e vakfoltjai mutatják az utat éntõl énig.

A másik elbeszélõ, akirõl a késõbbieken kiderül, hogy tulajdonképpen megegyezik az emlékeit idézõ narrátorral, egy végzetes tett után intellektuálisan sérül. Egy örök jelenbe zárt karakter feljegyzéseit olvashatjuk, aki tõmondatokban ír le mindent, amit maga körül lát: „Mindent leírok, hogy megtörténjen. Amit nem írok le, az nem történik meg” (66). Amolyan tudatfolyamszerû narrálás ez, melyet olvasva elég gyorsan kiderül, hogy az elbeszélõ emlékezete csupán az elmúlt pár percet tudja felidézni, s nemegyszer hajlamos ugyanazt az információt, megfigyelést rövid idõn belül akár háromszor is megismételni. Nem tudja felismerni tulajdon bátyját, s amit fontosnak tart megjegyezni, nagy betûkkel írja, még ha ezek banális dolgok is: „Teát hozott nekem, meg gyógyszert. Beteg volnék? MEGBETEGEDTEM!” (98). Ezekben a fejezetekben is megbontják a jelen monotonitását a múlt kavargó emlékfoslányai, ám ezeknek papírra vetése másfajta tudatossággal, szándékkal történik a „korábbi Barnabáshoz” képest. E részek feltûnõen eltérnek az éppen körülötte történõ dolgokat megragadni kívánó leírásoktól, hisz a tõmondatok halmozását felváltja a természetes, gördülékeny, terjedelmesebb mondatokból álló közlés, ilyenkor csupán halvány különbség mutatkozik a narrátorok közt. Az események tetõponthoz történõ közeledésével az író mintha fel is oldaná ezt azzal, hogy az egyik „beteg Barnabás” által írt fejezet, kifejezetten hasonló nyelvezete miatt, úgy torkollik az újságíró én emlékidézésébe, hogy ugyanazon tudatállapotban lévõ elbeszélõ tolla által papírra vetettnek tulajdoníthatnánk. Ezekben a pontokon kezd elvékonyodni a fal, mely határt szab, elválaszt múltat és jelent, tudatot és tudattalant. „Nem csak én nem tudom, amit kellene. Bár nekem mindig új fejezetet kell nyitnom. Nem bánom. Szinte teljesen boldognak érzem magam” (58). Az ilyen jellegû kiszólások még érdekesebbé és kevésbé egyértelmûen értelmezhetõvé teszik a figurát: az elveszett, jelen fogságába zárt elbeszélõ magabiztos karakterként lép elõ, aki mindamellett, hogy tudatában van állapotának, elégedett, sõt, boldog, s ez az egyik legnagyobb különbség korábbi énjéhez képest.

A nyelvezeten túl is vannak átjárások a fejezetek közt; a két legfeltűnőbb motívum, mely megjelenik mindkét énnél, a köhögés és (talán) egy képzelgés arról, hogy „valami kotorászik felettem” (39). A hasonlóságok további taglalása előtt fontosnak tartom, hogy egy kitérő erejéig érintsem a mű elbeszélési technikáit, hisz ezek teremtik meg az alapját a két hang egybeforrásának. A történet sokszor mintha önmagát értelmezné; a feljegyzések említett töredékességével kapcsolatban a fiktív közreadó is megjegyzi, hogy „formájukat tekintve nemigen akaróznak rokonságot mutatni a regények szerkezetével, ám egy kis szerkesztéssel mindenképpen olvashatóvá válnak bárki számára” (260). Az elbeszélő(k) által felidézett múltbéli események leginkább egymástól távoli, összeilleszthetetlen szilánkokként jelennek meg, s sokszor mindez nem csupán a töredékességgel magyarázható, hanem azzal, hogy a mű világa viszonylagossá lesz, az olvasó sosem tudja biztosan, hogy mi is történt valójában. Ennek hű példája az a kamaszkori eset, amit teljesen másként mesél el Barnabás, majd a regény végén a gyermekkori barát. Az események előrehaladását, mint ahogy erre korábban is utaltam, nem kívülről, egy semleges narrátor szemével látjuk, hanem magától az ezeket megélt elbeszélőtől halljuk, aki amellet, hogy nem kevésbé elfoglult önmagával szemben, sokszor csupán homályosan tudja felidézni a történeteket különféle külső körülmények hatására. Akkor dönti le végleg az ingatag kártyavárat, amit a gyanútlan olvasó nehezen, önmagát abban a hitben ringatva épít, hogy már közel a megoldás, amikor a végletekig elmenve kijelenti: „Talán mindabból semmi nem igaz, amit most leírok, s minden csak kigondolás, konfabuláció a semmiből, s nem éppen iróniával írom le, hogy a konfabuláció teremtés is, mint ahogy az álom is idesorolandó” (194). Valóság és fikció itt nem párhuzamosan halad, az író a hihető képzelgést ezek metszéspontján teremti meg. Itt kell ismét utalnom a regény azon részeire, amelyek a történelek szintjén is összekötik a két szálát; az egyik fejezetben, mely a vidékre vonult, dolgozni kívánó újságíró a hirtelen betoppanó, nem várt barát általi megzavarását mondja el, határozott törés érződik, melytől kezdve álomszerűvé válik az események elbeszélése. Minden a tudatalatti merész kavalkádját idézi, ellenőrizhetetlenné lesz: feltűnik egy gonoszságától szenvedő kutya, betegség, karantén, zuhogó esőben háborúznak, a megölt emberek visszatérnek. A leginkább azonban az a momentum üt szöveget az olvasó fejébe, amikor az intellektuálisan még ép Barnabás olyan leírását adja pillanatnyi lelki-, fizikai állapotának, mellyel szinte pontosan definiálja, megjósolja jövőbeli énjét: „Pár másodpercnyi eseményre tudtam csak visszaemlékezni, vagy talán úgy pontosabb, hogy nem voltam tisztában vele, mit tárolt az emlékezetem. Az, ahogy a dolgokat érzékeltem, kezdett egyre inkább egy

vízszintes vonalhoz hasonlítani, amely egyszerűen körbeszalad körülöttem, és nem csinál semmi egyebet” (81). Nemcsak a későbbi énre történik utalás, a gesztus ellentétes irányban is működik, amikor például a „sérült Barnabás” este a szobájában ír, és mellékesen említést tesz arról, hogy az esőben kint háború zajlik, de a sötét miatt senkit sem látni pontosan. A regény oly módon történő fejezetekre bontása mellett, hogy teljesen szabályos váltakozással szólal meg a korábbi, majd későbbi én, ezzel szinte teljesen felszámolva az időbeli különbséget, a metszéspontoknak köszönhetően alakulhat ki bennünk a skizofrénia gyanúja, még ha teljesen ép-kézláb magyarázatunk is van a kialakult betegségre: Barnabás ölt, majd mivel ezzel nem tudott megbirkózni, szén-monoxid és benzodiazepin segítségével kitörli elméjéből tettének emlékét, ám ezzel egyidejűleg örökre a jelen börtönében ragad. A regény előrehaladtával az említett motívumok egyre inkább engedik láttatni azt a széthasadt tudattal rendelkező egyént, akinek énjei egymást figyelik, s kaparják a papírfalat: „Valami kotorászik felettem” (39). A szem belső szemmé lesz, s próbálja végigpásztázni a látomászerű lelki rezdüléseket, ám „ha sokáig nézel egy szakadékba, a szakadék visszanéz beléd”. A következő feljegyzésre bukkan a „sérült Barnabás” korábbi jegyzeteit átlapozva: „Mintha egy mély gödörből kiabálna valaki segítségért, és én éppen arra járnék, és meghallanám. Elsietek kötélért, ledobom neki, és húzni kezdem. A felakasztott hulláját rángatom ki a felszínre” (101). A regény vége felé elmosódik a valós és fiktív közti határvonal, s ezzel párhuzamosan az események lassú kibontakoztatása helyett felgyorsul a tempó, megteremtődik a feszültség, mely az utolsó kaotikus, sokszor agrammatikus mondatokkal éri el tetőpontját: „Nem halhattam meg, mert itt vagyok. Cellámban van én, van én, a fejem hatalmas és nem fér ki a rácsból, kapaszkodnom kell, hogy el ne. Ülök, sírok, toporzékolok. Látom az embert a rácsok között, messze” (258). A borítón megjelenő kép számomra éppen ezért tökéletesen illő a regényhez, mert a legvégén mint ha valóban átszakadna a papírfal, s a belső szem az én által önnön börtönébe zárt gyilkosra, el nem ismert önmagára szegeződne. Olyannyira méltó lezárása lenne ez a regénynek, hogy valóban rejtély, miért érezhetett kész-tetést az író a közreadó kommentárjának beékelésére, mely a történeteken kívül helyezkedve, objektívebb hangvételben toldja meg az eseményeket nem feltétlenül szükséges információkkal. Összegezvén azonban hangsúlyoznám, kiváló regényt vehet kezébe az olvasó, s bár kedvelt az ehhez hasonló téma feldolgozása, véleményem szerint mindez sajátos esszenciát kapott Geröcs Péter művében.

Valós szereplők valótlan történetei

Balázs Attila: *Szép kis történetek*. zEtna, Zenta, 2014

Gyakran felmerülhet életünk során, vajon hogyan alakult volna az, ha egy-egy alkalommal másképp döntünk, vajon hol tartanánk akkor? Mi lett volna, ha nem ebben az országban élünk? Ha néhány évszázaddal előbb születünk? Hogy élhettek az őseink? Balázs Attila vette magának a bátorságot, és *Szép kis történetek*et kreált ezekből a „mi lett volna, há”-kból, az álom és a valóság határán. Mi a valós? Ami igaz? Ami igaz volt? Ami igaz lehetne? És ami igaz, az mindig valós is? A mai cybervilágban látszatéletek és látszatigazságok vannak. Ezért ragadtak meg Balázs Attila történetei, melyekben az elbeszéléseknek valós alapja van (vagy lehetne), dús (esetenként buja) fantáziavilággal körítve.

A mű időkezelése – emlékeztetnénk, a könyvben a távoli és a közelmúlt a jelenrel és a jövővel szorosan összefonódik – az idősíkok egymásra helyezésén alapul, a cselekmény terei pedig Amerikától Újvidékig húzódnak. A legtöbb történet azonban mégis Budapesten játszódik, a Király utcában. Az elbeszélések híven tükrözik a letűnt idők báját, apróságokra is kitérnek, hiszen azok néha más fényben tüntetik fel a fontos dolgokat.

Habár irodalomtörténeti értelemben Kerényi Frigyes munkássága eltörpül kortársáé, Petőfié mellett, Balázs Attila egyik története mégis figyelmet szentel neki, hiszen Kerényi Petőfire is hatással volt (vagy lehetett volna). Az előbbinek tizennyolc éves korában már megjelentek versei Vidor Emil álnéven. „Vidor Emil, mondja ugyancsak Pákh, nem tartozott azon nevek közé, melyek látásánál ellenállhatatlan olvasási vágy szállja meg az embert, ámde azok közé sem, amelyek közönnyel töltenek el, s csak azért vannak kinyomtatva, hogy jelül szolgáljanak a továbbalapozáshoz” (8). Ez az álnév nem kis önismerettel került kiválasztásra, hiszen egy Vidor Emil másként él, érez és fogalmaz, mint egy Kerényi Frigyes.

A *Bolygó Kerényi* utáni időutazás következő állomása napjaink Budapestjének 10. kerülete. R. V. éjszakáról éjszakára arra lesz figyelmes, hogy a szemközti ablakból is hajnalig szűrődik ki a fény, és egy zömök férfi hajlong az íróasztal előtt. Két vajdasági irodalmár sorsszerű találkozása ez, előbb csak a túll mögül, később személyesen. G. N., a „Szenttamási Tarzan” csevegett és koccintott is R. V.-vel. Szerzőnk pedig, mint egy összekötő, R. V.-nek barátja, G. N.-t pedig előző munkahelyéről ismerte tüzetesen a *Rózsamézről* és a *Virágos Katona* című történeteivel egyetemben. G. N. már nemcsak Szenttamáshoz és Vajdasághoz kötődött, hanem az egész világhoz, mégis szülőföldi vonatkozásokkal fűszerezte Krebst és Gallai történetét. Háromszor találkoztak, a negyedik találkozás bár meg volt beszélve, sosem jött létre, utólag aztán kiderült, hogy a kárókatónák nem jönnek vissza. R. V. az Építész nevű kocsmában megemléltette szerzőnknek: „tudod, azt hallottam, a szegedi kórházban, ahová került, amikor az ápolónő megkérdezte tőle, kérne-e valamit, azt mondta: egy kis konyakot, nővérke, ha még lehetne. Ha akkor kap, lehet, Gion Nándor ma is él, mondtam. Vagy csak gondoltam. Radics Viktória válaszára nem, csak az összevont szemöldökére emlékszem” (40). A magyarok a nagyvilágban újabb sztorigja Pék Györgyről, alias Gregory Packről és Szerelméről, Delphine-ről szól. Az Amerikába kivándorolt állatidomár Delphine-je nem egy nő, hanem egy delfin: ecseteli a delfinfiúkkal és -lányokkal való szexuális tapasztalatait.

Amerikában sok minden megesik. Walburga Oesterreich és Otto Sanhuber története is kilóg a mindennapokból. A gazdag köténygyáros feleség elveszíti egyetlen fiát. Az őt körülvevők azt hiszik, bánatában néz meg minden fiatalabb, szinte a fia korabeli férfit. A sors viszont úgy hozza, hogy az egyik ilyen, a fiatal, zsidó származású varrógépszerelő lesz a szeretője. Mikor aztán kezd gyanús lenni a sok szerelés, az asszony a padlásra költözteti. Szerelmük évekig tart, míg Otto „balszerencsésen” le nem lövi Mr. Oesterreichot. A gyilkosságot sikerül eltusolni, egy rablótámadásra fogni, az igazság mégis kiderül, ám valahogy büntetlenül megússzák, majd mindketten külön utakon folytatják életüket.

„We all live in a yellow submarine / Yellow submarine, yellow submarine” – visszhangzik Péterváradról a The Beatles zenéje. Történt ugyanis a hatvanas évek vége táján, hogy Újvidéknél egy sárga tengeralattjáró bukkant fel a Duna titokzatos mélységeiből, az angol beatzene képviselőivel a fedélzeten. A hírességek hidegvérüket megőrizvén, egyéb elfoglaltságaik mellett végigsétáltak a macskaköves Duna utcán, és betértek a török cukrászdába. Mindeközben a várost ellepték a plakátok, amelyek a The Beatles péterváradai koncertjét voltak hivatottak tudatni a városla-

kókkal. Ez bizony sikerült, még maga Tito marsall is megtapsolta őket a közönség soraiból. Így utólag sem jöttünk rá, kinek volt nagyobb dicsőség: az énekeseknek, hogy az akkori elnök ilyen módon fejezte ki tiszteletét, vagy Titónak, hogy a The Beatles váratlanul meglátogatta országát.

Időutazásunkat vonaton folytatjuk tovább, nevezetesen a Laudánium expresszen, ahol útitársaink, a Fialat Harcos és Nin, az Álomhercegnő egymásra találása és szenvedélye még a követ is meglágyítaná. A harcos feleségének azonban keményebb a szíve. Őt nem lehet meghatni, és az igaz követ, amit a fiatal harcos meglelt, az asszony a hegyoldalnak vágja, hogy az millió darabokra török. Ezekből a darabokból négyzürmű, változó színű virág nő. Álmában a katonának megjelenik a hercegnő, és a következő tanácsot adja: „Kedvesem, immár nincs sok időnk hátra! Ha enyhíteni akarsz fájdalmadat, ha meg akarsz őrizni egykori boldogságunk emlékét, ha nem akarsz végképp bezupálni, mert szabadságra törekszel a rabság helyett, millió *ha* meg *is-is*, akkor gyűjtsd össze a virágokból kicsorduló mákonyt, szippantsd fel, szívedből fakad az...” (168). Lám, az Álomhercegnő is bolyong és döntéseivel küzd, a *ha* kötőszók erdejében. Mi, egyszerű emberek, nem csoda, ha elcsüggedünk. Csáth Géza, a Fialat Harcos és küzdő katona nem veszíti el a reményt, és az üszkös romok alatt megleli a szeretett nő szívét és egyebeit, egy gyönyörű, áttetsző követ, a sok kő között az igaz követ! Mi is így leltünk rá Balázs Attila szép kis történeteire.

Nem a klasszikus értelemben vett elbeszélések ezek, egyetlen cselekménysorozatra épülnek, többszöri helyváltozással, sok szereplővel és fordulattal. Tematikájuk és nyelvezetük sem hagyományos. E téridő-utazás főszereplői híres emberek a magyar irodalom és történelem világából, közszereplők napjainkból vagy a közelmúltból, időbeli és térbeli határokat áthágva. Az igazán közös ezekben a történetekben a humor és az irónia. *A Nálunk a labda (csak a pálya lejt)* című műben öniróniára bukkanunk. Nem keserű öngúny ez. Ahogy a szerző másokon tud vidulni, úgy tud saját magán is. A történetmenet szabálytalan, oldott, el-elkanyarodik a történetmondás hagyományos formáitól, az elemek felfűzésében a társító logika dominál a narratív logika felett. Az előbb említett elbeszélésben a szerző játékra hív bennünket: „*íme egy kérdés!* Aki gyorsabban megválaszolja, mint én, ingyen elküldöm neki ezt az írást. Nincs jelentkező?

Fogadjunk, nem is lesz. Vagyis előbb a kérdés:

– Mi köze Herkulesnek a disznóvágáshoz, mindkettőnek pedig a gyerekjátékhoz?

Na, ez csupán amolyan bibliai kérdés-alakzat, mindössze nekem jelent szilárd pontot, kínálkozó retorikai eszközt, hogy még használható,

rugaszkodó lábammal kimozdítsam magam a kívánt irányba. Választ nem várok a némaságban, csupán a magamét” (195).

Érdeemes utalni az elbeszélések zenei vonatkozású motívikájára: a dalszövegekből való idézetekre, még a vonat kattogására is rímet farag a szerző, ahogy azt olvashatjuk a *Laudánium expressz*ben. A kiemelt szereplők mellett rejtett zugából gyakran visszatér a hattyúmotívum. Ez már első szóra megmozgatja képzeletünket, a hattyú tehát sejteti a jó végkifejletet, balázsattilásan szólva, a happy endet.

Ez a könyv egyfajta útikalauz, amely időket és tereket határtalanra tágítva vezet bennünket a javasolt útvonalakon. Balázs Attila minden történet cselekményét alárendeli az elbeszélés útvonalának, mindegyik szöveg külön-külön is megállja a helyét, ezáltal sokszínűvé teszi a könyvet. A választott irány és annak következményei válnak elsődleges jelentésszervező elemekké ezen az úton, ami egyfajta bolyongást jelent, egy „igazkő” keresését. Szüntelen utazásai térben, időben és gondolatban egyediek, rá jellemzők, de lehetővé teszik, hogy mi is „belevesszünk” a cselekmény útvesztőibe.

A könyvet olvasva bepillantást nyerünk a szerzői világ kulturális nyitottságába, széles tudásanyagába. Irodalmi-kulturális háttérismeretekre alapuló gondolatmenete nem hivatott megkönnyíteni a könyv olvasását, ám jól mutatja azt, hogy számára a literatúra nem (csak) játék. Úgy formálja a szövegeit, hogy történetkezelése alakilag is hasonlítson egy vadregényes erdő útvesztőjéhez. Írásai ösvényszerűen vezetik az olvasót az irodalmi hagyomány legsűrűbb rengetegeibe, hiszen a kő, amit Csáth is keres¹, valahol ott lapul mélyen az avar alatt.

¹ „Az üszkös romok alatt megleled a szeretett nő szívét és egyebait, egy gyönyörű áttetsző követ. A SOK KŐ KÖZÖTT LELD MEG AZ IGAZ KÖVET! Akkor újra teljesül a csoda” (167).

Múltunk és jelenünk kollázsvalósága

Gugánovity Gabriella *Volt egyszer egy ország* című
fotókiállításának margójára

Mindennapjaink kollázsvalóságát átszövik a múlt, az emlékek, a megélt történetek és hangulatok lecsapódásai. Az utazás és a hazatérés rész-egész párhuzama, a láttatás és elhallgatás Gugánovity Gabriella művészetének lényege, amikor a sok finom mozdulat, a remegés, a Chicago épületein megtörő fény pillanatnyi illúziója dermed kővé. A művésznő a vajdasági felhők mulandó élményét hibernálja, egy olyan valóságot teremt újjá, amely már rég csak a mindennapok emlékeiben él. A honvág्य kérdése a Vajdaságba való visszatérés után vetődik fel benne az utazásai során megélt pillanatok ellenpárjaként, biztonságérzetének elvesztése miatt.

A *Volt egyszer egy ország* elnevezésű kiállítás képei elsődlegesen a chicagói közönségnek készültek, amelyek az egykori Jugoszlávia múltjának, széthullásának és mai, rész-egész mivoltának közvetlen s mégis sejtelmes láttatásai. Mégsem kizárólagosak, hiszen ugyanúgy befogadhatóak, értelmezhetőek mindazok számára is, akiknek a néhai ország mindennapi valóság volt. A *Once upon a time (Egyszer volt, hol nem volt)* asszociációs játéká úgy folytatódik: igaz se volt. A fotókat kísérő magyarázat nélkül a helyszínek csak részben ismerhetők fel, a képek felépítésének egy-egy kollázsseleme Vajdaság, Horvátország és Bosznia egy-egy tájegysége. A képek maguk is üzennek, közvetett módon hivatottak ábrázolni a különbözőségben megbúvó egységet és harmóniát.

A sziluettek, a primer színek és direkt utalások nem hatnak zavaróan, inkább felébresztik az emlékezést, s a pillanatnyi kényelmetlen érzés után a szemlélődőt eltölti a nyugalom, a biztonság érzete, amit a művésznő mindig keres, amikor hazatér. A képek összeállításában tükröződik az eddigi életpálya, az elutasítás, a haza elhagyása, majd az újra visszatérés, a visszafogott miszticizmus és az utazások felgyorsult világa. A fotók egy-egy elemére utalva a motívumok összetett mátrixa jelenik meg.

Gugánovity Gabriella: Az égbolt alatt

A kiállítás bevezető fotóján tűnik fel a vajdasági égbolt, a felhők, amelyek a művésznőt, szavai szerint, hazahozzák, hiszen sehol nincsenek olyan felhők, mint a Vajdaságban. A képek különböző perspektívákat, tükrözéseket s tükröződésekét ötvözik: a világ s maga a kollázs egyik eleme megfordult, felfordult, ezzel szimbolizálva a széthullást, a felborult értékrendet.

A bevezető kép, amelynek címe *Az égbolt alatt (Under the Sky)*, a montázs képek struktúrájából adódóan, kilép a ráerőszakolt síkból, a zöld textúra megbontja a felhők fekete-fehér kuszán vibráló monotonitását. A három ország egy-egy jellegzetes egysége, a területi szétdaraboltság ellenére is, harmóniában van a képen, intenzív a távolság élménye és mélysége. Nem mindegyik alkotáson teremődik újjá azonban három ország motívumaiból az egység, gyakran csupán kettőre redukálódik. A kollázsok készítésének módszere sem „mesterséges”, utalva a tudatban természetesnek vett országegységre s annak felborulására.

Gugánovity Gabriella a hagyományos sötétkamra módszereit alkalmazza korszerű formában. A képek világát továbbpörgetve utazunk időben, élményekben, s kicsit az élet vonalán is. A bevezető kép ellenpárja a

Gugánovity Gabriella: *A halál beállta*

szigorúan fekete-fehér kép, amelynek címe *A halál beállta (Line of Death)*. A fotó közepén, mint egy megtört élet, elhalkul a szívhang, s az addig tapasztalt álnyugalmat átveszi egy belső feszültség, a felismerés, az aszisztolia, a szív elektromos működésének teljes leállása, amikor nincs ingerület, nincs összehúzódás, csak a monitor monoton csíkja, a meg nem szűnő sípolás. A felkavarás és a megnyugtató kettőssége hullámzik a képeken. Az ország és a fotók világának negatív evolúciója, a négy képből álló egység is fokozatosan rombolja le a harmonikus, színekben és pozitív impulzusokban gazdag, több országból álló kollázst, majd fokozatosan hullik szét, fakul ki az egész, s a fényéből csak a világosság érzése marad (a kép címe: *Seholsincs ország/Nowhere country*). Az utazás megélése, maga az út érzete, szinte a kijárat felé való menekülés a Topolyáról Szabadkára vezető út, amin áthömpolyög a Drina. A haza vezető út ellenvilága, a képzelt szabadság felé vezet (a kép címe: *Kijárat/Exit*).

A befogadás és elengedés, a rész-egész láttatása, a honvágy újraértelmezése s a szétesett valóságunk kollázsvilága adja Gugánovity Gabriella *Volt egyszer egy ország* kiállításának univerzális voltát, csendes befogadását, amely nemcsak érzékeinkre hat, hanem láttat és elgondolkodtat.

A Desiréről jelentjük

Desiré Central Station 2013 - I am Desiré (I.)

És Desiré mégis volt. Mint ahogyan – szinte most már „természetesen” – ismét voltak problémák is a megszervezése, pontosabban a finanszírozása körül. Adódna az alkalom, hogy belekezdjek régi nótámba: Szabadkának továbbra sincs normális kőszínháza.

Az anyagi oldallal kapcsolatos gondok tehát mára már az esemény állandó kísérői lettek. A tavalyi év vége felé megjelent tudósításokban, interjúkban meglehetősen gyakran lehetett olyan nyilatkozatokat hallani, amelyek nyíltan kimondták, hogy a 2013-as fesztivál az eddigiek „legszegényebbike”. De egyértelműen kijelenthető: nem a felkínált program, a választék, hanem kizárólag a megítélt támogatások tekintetében. Így Szabadkára – nagy nehézségek és lemondások árán ugyan, de – újra megérkezett a régió 2013. november 23-a és 28-a között.

A tavalyi fesztivál alcíme az *I am Desiré* volt. Ezt a mottót hallhattuk az ütősre sikeredett reklámfilmben, valamint ez szerepelt a kitűzőkön és a tavaly is remekbe szabott plakátokon. A Kosztolányi-motívum ismét jelen volt rajtuk, igaz, kissé szolid, visszafogott formában, alig láthatóan, rejtetten, a 2012-es arculati elemekhez hasonló módon, egy „agyonlőtt” Dávid-szobor „variánsaként”. Sikerült tehát ismét valami egészen elképesztő vizuális provokációt beleszőni az alkotásba (Blaskó Árpád munkája). No, de egy unalmas jelzőpufogtatás helyett inkább fogalmaznék úgy, hogy a figyelemfelkeltés szándéka nálam célt ért.

(Itt kell megjegyeznem, hogy most már nem ragasztgatható össze száz meg száz Desiré-plakáttal a központban éktelenkedő betonszörnyet övező „ultraronda” pléhkerítés. Persze nem azért, mert a várva várt színházépület felépült volna, hanem azért, mert a kerítés immáron amatőr és profi festők alkotásait tartalmazza a lelkes tanulóktól kezdve Gyurkovics Hunorén keresztül egészen Torok Melindáéig.)

De inkább visszatérek a Desiré Central Stationhoz. A fesztivált Urbán András nyitotta meg a szabadkai Képzőművészeti Találkozó Modern Galériájának egyik termében amolyan „performance-szerűen”, egy rövid köszöntővel, majd egy asztalra csapással. („Csapj az asztalra a Desiréért!”) Nem pacsizással, hanem egy igazi ütéssel. Jó hangossal. Őszintével. És jöhettek persze a jelenlevők is. Ezt követően Molnár Edvárd fotókiállítását tekinthettük meg. Alkotásairól a Desiré elmúlt négy évének legjobb pillanatai köszöntek vissza.

2013-ban egyébként hat ország tizenhárom alkotása került műsorra. Magyarországot a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetem (Ódry Színpad) színészosztálya képviselte a *Hamlet* című vizsgálódással, amelyet a Nádasy-fordítás alapján vittek színpadra Zsótér Sándor rendezésében. Horvátországból a zágrábi Hotel Bulić Színház, a KLJB és a Tvrnica kulture érkezett a *Requiem a szervekért – Bűnbánat* című darabbal, amely Artaud-szövegek alapján készült Senka Bulić rendezésében. A szintén zágrábi Montažstroj az *55+* című darabbal lépett színpadra (koncepció, rendezés Borut Šeparović). Bosznia-Hercegovina képviselőjében a szarajevói East West Center és a zenicai Bosnyák Nemzeti Színház *Mujo, Suljo és Fata a spektakulum társadalmában* című alkotását láthatta a közönség (rendező Haris Pašović). Romániából a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház és az Aradi Kamaraszínház érkezett. Előbbi a *Békeidő* (rendező Hajdu Szabolcs), utóbbi pedig a *Rudolf Hess tízparancsolata* című alkotással (rendező Tapasztó Ernő). Szlovéniából három darabot hozott a

ljubljanai Via Negativa társulata, mindháromat Bojan Jablanovec koncepcióival és rendezésével: *A fétet*, *A helyes úton-t* és a *MandicGépet*. A házigazdák, vagyis a Kosztolányi Dezső Színház a Sziveri-darabot mutatta be (*Az ember komédiája*) Táborosi Margaréta rendezésében. A fesztivál záró napján a szabadkai Népszínház szerb társulata vitte színpadra a *Koštana* című darabot, amelyet Urbán András rendezett. A magyarkanizsai Jel Színház a Tolnai-versek alapján készült *Wilhelm-dalokat* mutatta be (rendező Nagy József), a belgrádi BITEF Színház Bitef Dance Companyjának és a Srebrno drvo egyesületének közös munkája pedig *A város* című darabban öltött testet (koncepció, rendezés Dina Radoman Caranović, koreográfia Isidora Stanišić).

A Desiré Akadémia keretén belül a szakma jeles személyiségeivel és alkotóival folytak eszmecserek: Zsótér Sándor rendezővel, dramaturggal, színésszel, tanárral, valamint Tolnai Ottó Kossuth-díjas íróval, költővel. Más beszélgetések és előadások meghatározott témák mentén bontakoztak ki: Senka Bulić (*A megkoronázott anarchia*), Haris Pašović (*A spektákulum társadalmáról*), Hajdu Szabolcs (*Film és színház*), Bojan Jablanovec (*Az igaz keresése*). Még filmvetítésre is sor került a Lifka Sándor Art Moziban, mégpedig Hajdu Szabolcs filmjét, a *Bibliothèque Pascal*t láthatta a közönség. Persze, nem szabad megfeledkezni a tavaly is megszervezett műhelymunkákról sem, amelyek még színesebbé tették az egész rendezvényt, nem beszélve azokról az alkalmi beszélgetésekről, amelyek egy-egy előadás után táptalajt jelentettek a látottak továbbgondolásához, értelmezéséhez.

Mindenesetre felmerül a kérdés, hogy lehet-e „szegénységéről” beszélni egy ilyen közegben. A rendezvény szabad, kötetlen, lemondásmentes megszervezése terén mindenképp! A meglehetősen szűkre szabott támogatás biztosan komoly megszorításokat, béklyókat jelentett a szervezőknek. Ez reális probléma. A repertoár tartalmi oldalait szem előtt tartva azonban szó sincs szegénységéről. Azt a hozzáállást pedig még véletlenül sem szabad figyelmen kívül hagyni, amelyet jó pár önkéntes, színész, KDSZ-es dolgozó dicséretes viszonyulása, éjt nappallá tévő munkája, odaadása képviselt. Külön megemlítenők a különböző „spórolási fogások”: az első Desiré Central Station Kosztolányi-profilját tartalmazó roll-up még mindig visszaköszön az offprogramok nézőinek, a korábbi arculatokat magukon hordozó „újrahasznosított” belépők is remekül funkcionálnak. De színészeink is felbukkannak valami egészen más szerepben: kávéval kínálnak a várakozás során, vezetik a beszélgetéseket, vagy éppen jegyeket szednek. Mindenki teszi a dolgát, persze aki mindezt vállalja – ...are you?

A szervezők – elmondásuk szerint – arra törekedtek, hogy színház és ember viszonyát vegyék górcső alá, továbbá, hogy megvizsgálják egymást külön-külön is. Ezen elgondolás mentén állt össze a repertoár. A mottóban is mintegy a felvállalás „poétikája” kíván kifejezésre jutni, az azonosulás, az elfogadás szerepkörei. A Montážstroj („betűhív” átiratban: МОИТАЖСТРОЈ) „performance-csoport” 55+ című darabja mindenesetre kiválóan alátámasztotta a szervezők tematikai ambícióit.

Borut Šeparović már néhányszor vendége volt a városnak. Ő rendezte a *Bikini-demokrácia* című darabot is, amelyet pár évvel ezelőtt volt szerencsém megnézni. Már akkor kiderült, hogy Šeparović mestere a „valóság”, az „ember” és a „színház” viszonya boncolgatásának, és aki nem hajlandó bizonyos szerepköröknek alárendelődni, az például könnyedén gyanútlan felszólalója lesz a *Bikini-demokráciának*. Akarva-akaratlanul, de közönségként váltunk akkor főszereplőkké. Ennek az „alakulástörténetnek” a jó ismerője tehát a rendező. És efféle változásrelációkat tapasztalhattunk az 55+-ban is, amelyben ötvenöt évnél idősebb „személyek” léptek színpadra (kezdetben azonban közöttünk, a nézők között ültek) – méghozzá több-tucatnyi „valódi” ember.

A darab elején a publikum első két sora egyesével szólalt meg. Nem is voltam tisztában azzal, hogy mi történt. Beszélőket nem láttam, de a színpad hátterében jól látható volt mindenki, mert itt is (mint a *Bikini-demokráciában*) egy kamerát nyomtak a megszólalók arcába, amely élő képet adott hátul, a hatalmas kivetítőn. A korosztály valamennyi tagja szép sorban válaszolt tehát arra a kérdésre, hogy hogyan szeretne meghalni. Végig is próbálták volna mondani a mondandójukat, ha a kameraman nem lépett volna tovább önkényesen. Ezekben a válaszokban egyébként rendkívül szerteágazó megfogalmazások, elképzelések körvonalazódtak. Akadtak olyanok, akik nem válaszoltak szívesen, vagy nem foglalkoztak a kérdéssel, mások őszintén reagáltak: „csak ne szenvedjek, bárhol, akár tánc közben is”, vagy: „a hírek nézése közben, lelkemet kilehelve, puff!”, vagy „egy nő ölelésében, szerelemben és szenvedélyben” stb. Ki ne gondolkodott volna már el ezen a kérdésen? Hirtelen, egy huszárvágással tud tehát közvetlen lenni a darab nyitánya, első fele. Meglepő vágásokat fogunk majd látni a későbbiekben is, így fokról fokra valósul meg az azonosulási helyzet és lehetőség. E fordulatok során színház, valóság és ember egyre közelebb és közelebb kerül egymáshoz.

Amikor már valamennyien megszólaltak, véget ér az első „rész”. Ezután újra sorra kerül mindenki, de most a szereplőknek a színpadra kell felmenniük (ez valakinek könnyebben, valakinek nehezebben megy – természetesen). A második „felvonásban” azt a feladatot kapják, hogy válasz-

szanak egy-egy epizódot életükből, és mondják el. Egyesével megy hát ki mindenki, a beszélő feje fölött pedig egy visszaszámláló ketyeg. Annyi másodperc áll rendelkezésére a mikrotörténetek elmondására, ahány éves az adott szereplő, tehát minimum 56 másodperc. Valaki belefér a keretbe, valaki nem. De ha lejár a visszaszámláló, mindenféleképpen abba kell hagyni a történetet, akár a végére ért, akár nem. Történetkavalkád ez a legjavából. Van, aki például betegsége következtében parókavásárlásra szorul, és ennek viszontagságait osztja meg, de itt-ott felelevenednek a balkáni háborúk – szigorúan privát – élményei is, vagy a mérhetetlenül szeretett gyermek diplomázási sikerei, vagy épp egy-két szerelmi történet, a csókjelenet, egy meccsélmény. Élettel teli vallomások ezek, egyesek teljes életdrámákat, mások apró, szinte jelentéktelennek tűnő epizódokat közölnek. Ami pedig megteremti közöttük a kohéziót, az a minden történet mögött ott lüktető nagybetűs élet. Nem unalmasak (szinte mindegyiket megosztanám), figyelem őket, remek arcélek és képek, talán bennem is latenszen pulzál valamiféle „Big Brother-attitűd”, de nem unok rájuk, képtelen vagyok közömbös maradni. Majd jön a haláljelenet 88 másodpercben, amelynek során egy szemüveges öregúr játssza el haláltusáját.

Majd ismét változik a színpadkép, most már szinte mindenki a színpadon ül, újra velünk szemben. Újabb történetek következnek, de most egy pulpitus elé járulnak a résztvevők, a többiek a helyükről kiabálnak be a felszólalásokba. Ezzel máris politikai élt kapnak a megszólalások, a privát történetek közösségi történetélményekké, történelmi vallomásokká alakulnak. Minden egyéni kérdés, látásmód, probléma tehát társadalmivá alakul. Mondhatnám: „nevesülnek”, kontextualizálódnak: „Tuđman”, „egypártrendszer”, „privatizáció”, „kannibálkapitalizmus”, „globalizáció” stb. És adott az egyszerű életkép: a felszólalók is részei a történelemnek, de részei a mindennapoknak is. Ez a narratívaeltolódás legitimálja a korosztály szinkron tulajdonságait, és újabbnál újabb kapcsolódási pontokat alapoz meg. A szubjektív történeti perspektíva tehát szép lassan a közösségi, a kulturális emlékezetre kérdez rá, legitimitását is abban kontextualizálja, vagyis: él, létezik.

Végtelenül leegyszerűsített olvasat lenne a „vegyetek észre bennünket is, mert mi is vagyunk”. A „nagy öregek” nem nézhetők le, de nem is szólnak a fellegekből, mindez nem működhet értelmezési perspektívaként. A háttérben levő „55+” felirat és az „I mi smo Hrvatska” lokalizál ugyan, de az idő vonatkozásában nem mérhető, nem ragadható meg a kijelentés: időtlen, egyenlő. A „Hrvatska” bármelyik pillanatban lecserélhető „Srbijá”-ra, hiszen a politikai élű, múltat idéző megszólalások – tartalmukból adódóan – egyetemesek tudnak lenni, a jövőbe vetett optimista hitet szóllaltatják meg,

de a mostban automatikusan válnak pesszimista, felülírt kijelentésekké („csodásan fogunk élni”, „a pénz nem megy többé Belgrádba” stb.). Ezek tehát a mostban kritikai töltettel fogalmazódnak meg („nem vagyunk mi hülye nemzedék, de hülyék voltunk, hogy hagytuk: mások uralkodjanak felettünk; na, itt basztuk el, de rendesen”), majd megint minden átalakul igazán őszinte társadalomkritikává, a felszólalások, a hozzászólások pedig egyre ingerültebbek lesznek, egyre nagyobb súllyal esnek latba.

Nem generációs különbségekre és nem is a gondolkodás- és a hozzáállás-módok különbségére kérdez rá tehát Šeparović a darabban, és nem is feszíti egymásnak ezeket, hanem az időtlenség szemszögéből értelmez és egyenlít ki: ugyanazok vagyunk. Az azonosulási pontok fokozatos aktivizálása, a magántörténeteknek a társadalmi perspektívába való fordulása képezi azt a finom kohezív hálót, amely igazán tökéletessé teszi a darabot.

(Folytatjuk)

